MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA KAHEKSAKÜMNE KUUES NUMBER : JUUNI 2019

HIND 2€

JUHTKIRI

SPORT, SPORT, SPORT MINU HINGES JA SÜDAMES ON*

Foto: Aleksander Kelpman

Tere, spordisõbrad! *Citius, Altius, Fortius!*

Aasta võib olla umbes 1991. Olen seitsmene ja veedan suve onu juures maal Luual. Kusagil põllul ragistab linttraktor ja kärbes hõõrub salakavalalt esijalgu kokku. Tuppa siseneb minust neli aastat vanem onupoeg ja ütleb, et kohaliku metsatehnikumi staadionil algab iga hetk Argentina ja Saksamaa mäng, tuleb kohe jooksuga minna. Mul hakkab pea ringi käima, vaimusilmas näen juba ainsat jalgpallurit, keda nimepidi tean – **Maradonat**. Mu amatöörjalgpallurist isa on temast palju rääkinud. Jõudes aga läbi paksu kuuseheki kohalikule külastaadionile, mängivad seal suvalised metsakoolipoisid ja muud päikesest põlenud karvikud. See on mu elus üks esimesi teadlikke kordi, kui reaalsuse teerull minust üle sõidab.

Aasta võib olla umbes 1994, koht Rahumäe põhikool Nõmmel. Klassi astub mees, kes tutvustab ennast perekonnanimega Becker ja kutsub poisse tennisetrenni. Mind vaimustab idee, et siin Nõmmel tegutseb **Boris Beckeri** kui mitte sugulane, siis nimekaim. Boris Becker on sel ajal üks väheseid n-ö A-klassi meestennisiste. Kerime kuu võrra edasi. Männiku tee liinibusside lõpp-peatuse taga, teisel pool ehituspoodide ladusid ja raudteetammi on aetud metallangaari kokku paar-kolmkümmend poissi, kes peaksid ülerahvastatud spordisaalis tennist mängima. Tegeletakse kõige muu kui tennisega. Lähme poistega treenerit otsima, sest trennis peaks olema ometigi juhendaja. Busside lõppjaama kõrval on baar, loomulikult istub laua taga lakku täis Becker, kes trennirahasid maha joob. Olen alates Argentina-Saksamaa maavõistlusest küpsemaks saanud ja taipan, et kindlasti pole ta nimi ka Becker.

Aasta võib olla umbes 1995, koht endine Flora Spordi spordihoone Kristiines Forelli tänaval. Lähen esimest korda korvpallitrenni, treener tutvustab end kui **A. Pressraud**. Kuigi eeldaks, et mäletan pikkadest trennidest mängu põhialuseid, nagu triblamine või maaala kaitse, siis ainus, mis on jäänud, on treeneri nimi.

Aasta võib olla umbes 1996. Minu klassijuhatajaks saab **Mait Käbin**, kes esindab sel ajal vist KK Baltikat Eesti korvpalli meistriliigas ja tuleb hiljem BC Tallinnaga Eesti meistriks. Maidul on hilissovetlikus koolimajas ka eraldi kõigi mugavustega korter, kus ta perega elab. Imestamisel pole otsa, et kuidas inimene veedab kogu töö- ja vaba aja koolis. Ühtlasi saab tema kaudu odavamalt korvpalle osta, legendaarne kalevlane **Ivo Saksakulm** toovat maale. Ostan ka ühe palli.

Aasta võib olla umbes 1999. Otepääl toimub esimest korda murdmaasuusatamise maailmakarika etapp. Läheme terve klassiga Otepääle. See on Eesti murdmaasuusatamise „kuldaja" algus: **Kristina Šmigun-Vähi**, **Andrus Veerpalu**, **Jaak Mae** jt. Teismelistena huvitab meid muidugi kõik muu peale selle pagana MK etapi. Keegi on ostnud Põltsamaa Vaarikamusi peeti, keegi on tekiila välja ajanud ja mängitakse varaste tundideni kaarte. Järgmine päev otsustatakse korraks ka suusatamist vaadata, minnakse lõuna ajal suusaraja äärde, ETV spordireporterite jutuvada pasundab valjuhäälditest. Käimas on naiste 10 km klassikadistants, meist möödub tõusu võttev nimetu soome suusataja, klassivend karjub talle: „Haista vittu!"

Aasta võib olla umbes 2004. Tutvun eesti profiratturiga, kes ütleb, et ta võib juua palju tahes, sest tal pole kunagi pohmelli.

Aasta võib olla umbes 2009, koht Rio de Janeiro, Brasiilia. Lähen saalijalgpalli mängima – väga kurnav ja keha lõhkuv tegevus. Mängijaid on väga erinevas vanuses – noortest päris pensionärideni. Meiega võtab mõõtu ka üks 75-aastane hallipäine kõhetu mees. Tema ümber valitseb teatud mõttes õiglane ja teatud mõttes ebaõiglane meetrine *no-go*-tsoon. Mänguhoos siiski libastun ja blokeerin ta liikumistrajektoori, ta lendab kaarega põrandale. Õnneks jääb ta ellu, saan sõimata, saan tunda kaaslaste pahameelt, saan tunda süüd, et siinsamas olekski võinud tema harrastusspordikarjäär lõppeda. See jääb ka minu viimaseks korraks saalijalgpalli mängida.

Aasta võib olla umbes 2018. Audentese spordihallis Tondil toimub rahvatennise kolmanda liiga turniir. Minu vastane on **Kolja** Narvast, saan pähe. Mängujärgselt tutvustab Kolja mulle duširuumis oma visiooni Eestist. Eesti on identiteedi ja ajaloota riik, reaalsuses on me riik aktsiaselts, mida juhib väliskapital, inimesed on maksu- ja krediidiorjad. Kui Kolja on riietusruumis oma Narva *outfit*'i ehk terava ninaga nahkkingad ja lohvakad viigipüksid selga ajanud, ütleb ta: „Kui sul on vaja vene äriviisat, siis tõmba mulle traati, orgunnin sulle, *без проблем*." Sellega meie poolalasti kultuurivahetus ka lõppeb.

Sport ei ole kultuursem, eetilisem või parem kui enamik meie muudest tegevustest elus. Sport võib olla sama masendav kui peksa saada ja sama eufooriline kui seks. See on samasugune kontaktide ja sotsiaalsete võrgustike ehitamine nagu korporatsiooni või ühendusse kuulumine. Sport on ka naljakas, pole midagi humoorikamat kui näiteks vasaraheide. Sport on lihtsalt moraalsed ja amoraalsed inimhulgad tõmmatud millessegi, mida nad vajalikuks arvavad pidavat. Tegelikult ju kedagi eriti ei huvita, kus on Andrus Veerpalu.

** Ants Laidami legendaarse spordihiti „Sport, sport, sport" algusfraas.*

Aleksander Tsapov, kultuuritoimetaja

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja uudistetoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Kertu Viira	müügi- ja reklaamijuht	kertu@muurileht.ee

Makett/kujundus	Madis Katz
Illustraatorid	Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid	Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Ken Mürk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAJAD: KULTUURIMINISTEERIUM, TARTU LINN

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID

· · · @Muurileht

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

SISUKORD

SPORT

ARVAMUS
Kaotamisest ja ebaedust – *Jorgen Matsi* [6]

MAAILM
Jalgpall diplomaatilise tööriistana – *Mihkel Märtens* [7]

SOTSIAALIA
Spordifänni eetika – *Andrei Liimets* [8–9]
Naised võistlusspordis – *Sanna Kartau* [16–17]

JALGPALL
Rahvaliiga romantikast – *Daniel Tamm* [10–11]
Jalgpallurite leksikast – *Madis Aesma* [12]
Vutimeloodiatest – *Siim Kera* [13]

KORVPALL
NBA kui meeleline ulmeromaan – *Mart Avi* [14–15]

VÕITLUSSPORT
Brasiilia *jiu-jitsu* maailm – *Laura Mallene* [18–19]

ZEN
Söömishäired spordis – *Kärt Kelder* [20]
Jooksmise maagia – *Daniel Vaarik* [21]

FITNESS
Jõusaal ideoloogilisel koordinaatteljel – *Mihhail Lustin* [22–23]

PÄEVAKAJA

ESSEE
Meie härrad ja meie luuserid – *Janar Mihkelsaar* [24–26]

KULTUUR

KIRJANDUS
EKRE juured eesti kultuuris – *Veiko Märka* [28–29]
In memoriam Nikolai Baturin – *Berk Vaher* [38]

PERSOON
Intervjuu Steven-Hristo Evestusega – *Aleksander Tsapov* [30–31]

ARVUSTUSED
Uued plaadid [33]
Maniakkide Tänav „Newtoni esimene seadus" – *Tanel Pern* [34]
Tõnu Õnnepalu „Pariis. Kakskümmend viis aastat hiljem" – *Tiit Pruuli* [35]

SKEENE
Uus eesti biit: YASMYN [32]

ESSEE
Uitmõtteid tähelepanu hajumisest – *Hent Kalmo* [36–37]

Tõnis Vilu

Tõnis Vilu (31): „Kuidas ma küll peaksin *kõige sellega* hakkama saama?"

Pikaleveninud hommik tükeldab aju laiali. Nagu väike laps, kes
üritab teki peal šokolaadi võimalikult võrdselt ära jaotada, järel pruun puruhunnik.

Päris suur jõgi tuleb ületada, et uskuda, et isegi kui alles jääb ainult üks ajurakuke, siis selles ühes väikses on ikkagi kogu teadvus.

Esiteks tuleb end voodist üles saada.

(Ühtlasi: mida vittu, Jüri Ratas? MIDA VITTU?)

Teiseks, see üksik ajurakk on nagu kiilaka Umberto kunstinäitus kuskil kasvuhoones.

„Umberto Eco" kui viimane nimi, mis meelde jäi, üritades leida Vikipeedias kontakti reaalsusega.

Sürrealistliku kunsti (laias tähenduses) puhul on ülimalt tore see, et totalitaarsed režiimid enamasti vihkavad seda. Nad lihtsalt ei saa sürrealistliku kunstiga hakkama ja seega on see hea relv.

Sürreaalne *elu* aga (laias tähenduses) nii mõnus ei ole.

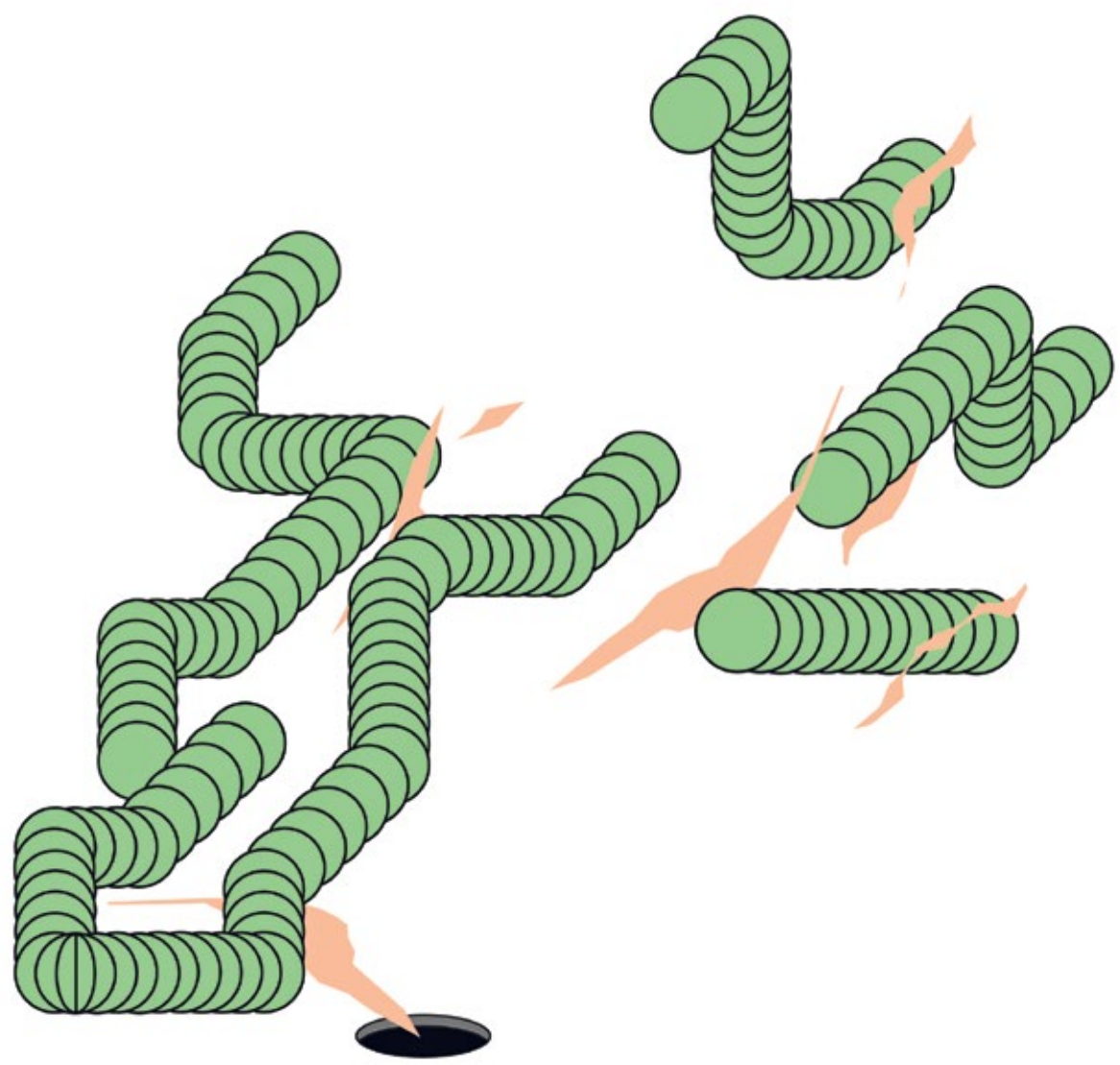

Illustratsioon: Ann Pajuvõli

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias avatakse 2019/2020. õppeaastaks kandideerimiseks

- muusika erialad (BA, MA)
- muusikateadus ja -korraldus (BA)
- muusikapedagoogika (BA, MA)
- teatrikunst ja teatripedagoogika (MA)
- muusika ja teatrikunst (PhD)
- muusikateadus (PhD)

EESTI MUUSIKA- JA TEATRIAKADEEMIA

Rohkem infot vastuvõtutingimuste, eksaminõuete ja ettevalmistuskursuste kohta

ema.edu.ee
667 5709
vastuvott@ema.edu.ee

35 000

Ligikaudu nii palju koorilauljaid ja pillimängijaid on oodata esinema suvisele juubelilaulupeole, kuhu on saanud kutse 1020 kollektiivi. Teisisõnu on tulemas kõigi aegade suurima osalejaskonnaga laulupidu selle traditsiooni 150-aastases ajaloos.

ELUHÄKK

Suvi ning algav festivali- ja matkahooaeg toovad endaga kaasa telgis ööbimisi, mis tähendab kallil kodumaal enamasti öö läbi külmetamist ja päikesetõusuga algavat talumatut higistamist. Esimese vastu aitab, kui panna magamiskotti kuuma veega täidetud pudel, ja kasu on ka magamiskoti vooderdamisest riietega, rääkimata muidugi korralikust alusmatist. Telgi hommikust saunaks muutumist võimaldab aga vältida termokilest tekk, mis tuleb laotada telgile, nii et läikiv pool jääb üles.

PISIASI

Seoses keskkonnateadlikkuse kasvuga on suurenenud rahulolematus poodides müüdavate pakendatud köögi- ja puuviljadega. Soome ekspertide selgituse kohaselt on aga näiteks kurgi kilepakendamine laiemas plaanis keskkonda säästvam kui selle tegemata jätmine, kuna viimane suurendab kaubakadu ja kiirendab kurgi riknemist ning tähendab seetõttu vajadust toota ja transportida suuremaid koguseid. Samas on oluline hoolitseda selle eest, et kilepakendid ei jõuaks keskkonda, vaid ümbertöötlemisse.

15 SEKUNDIT KUULSUST

Hollywood eesotsas briti filmilavastaja, stsenaristi ja produtsendi Christopher Nolaniga on leidnud üles Laagna tee! Nüüd jääb ainult loota, et filmitegijad ja linnaisad jõuavad omavahel kokkuleppele ja Lasnamäe saab viimaks maailmakaardile viia! Aga nali naljaks, kohaliku filmitööstuse elujõulisuse seisukohalt läheks säärases mastaabis produktsiooni hädasti tarvis, et maailmas hakkaksid levima kuuldused Maarjamaa suurepärastest võttepaikadest.

LILLED KADUNUKESELE

Eesti Noorte Teaduste Akadeemia 30. mail Tallinnas korraldatud teadmistepõhise Eesti leinamarsil esitati kõigile koolilõpetajatele üleskutse viia oma lõpetamise puhul saadud lilled Stenbocki maja või Tartus haridus- ja teadusministeeriumi ette kadunukest mälestama ning tuletama poliitikutele meelde alles läinud aasta lõpus kõigi erakondade allkirjastatud teaduslepet, millega lubati tõsta teadus- ja arendustegevuse rahastust ühe protsendini SKTst.

UUS MUST

Kliimamarsid, Stenbocki hommikud, ühislaulmised, teadmistepõhise Eesti matuserongkäigud jne – valitsusvastased meeleavaldused on muutunud viimasel ajal nii sagedaseks, et nendest on kujunemas pea iganädalane rutiin. Kui seni on tulnud tänavatele peamiselt keskkonnaaktivistidest noored ja kodanikud ennekõike kultuuri-, *start-up*'i- ning akadeemilistest ringkondadest, siis nüüd on põhjust rahulolematuseks ka politseinikel, päästjatel, sotsiaalhoolekandes töötavatel inimestel ning õpetajatel, kelle palgatõusulootused peaminister mai lõpus kustutas.

SEAPÕIS

Müürilehe toimetaja sattus juuni esimesel nädalavahetusel Pirita Selveri parklasse ja täheldas seal kahte BMW maasturit, mis olid pargitud parkimiskohtade vahel olevatele eraldussaartele, ja veel üht bemmi, mille omanik pidas parkimiseks kõige sobilikumaks kaupluse ukse ees olevat kollase joonega tähistatud teeäärt. Palusime kogenud mõtetelugejal heita pilk bemmivendade ja -õdede pähe, et mõista nende tegude tagamaid, ent pärast paaripäevast vaikust saime professionaalilt lakoonilise teate, et jälgimisperioodi jooksul polnud nimetatud autojuhtide puhul paraku võimalik mõttetegevust tuvastada.

MEELEAVALDAMINE

KUU TEGIJA: PARALLEELREAALSUSEST SÕNUMITE TOOJA

Foto: Teet Malsroos / Õhtuleht / Scanpix

Ajakirjanik ja suhtekorraldaja, praegu riigikontrollis kommunikatsioonijuhina ametis olev Toomas Mattson vahendab inimestele eraisikuna Facebooki kaudu väsimatult EKRE propagandakanalites levitatavaid – mh isa-poja Helme ja *co* – obskuurseid mõtteavaldusi. Kui neid sõgedaid sõnu, mis kostuvad Tre raadio saates „Räägime asjast", levitavad kodanikud poleks juhtumisi peaminister Jüri Ratase valitsuse sise- ja rahandusminister, võiks nende jutt olla ehk vähe tähelepanu vääriv, ent kuna asjalood on teisiti, saame me tänu Mattsoni ettevõtmisele veenduda, et retoorika pole sugugi mahenenud ja õigupoolest on sisu ikkagi õõvastav. Mattsoni tegemisi võib vaadelda ennastsalgava kajakambrisse sukeldumisena, mis pole jõukohane sugugi igaühele. Seal varitsevad lihtinimest reaalsed ohud, nagu langemine vandenõuteooriate küüsi, ent paljude jaoks on ka lihtsalt infohügieeni ja vaimse tervise mõttes igati parem, kui sõnumeid paralleelreaalsusest vahendab meediavaldkonnas kogenud tegija. Toomas Mattsoni teravad tähelepanekud päevapoliitilistel teemadel aitavad ärevatel aegadel pead selgena hoida ja infomüras paremini orienteeruda ning osutavad selgelt Helmede vastuolulistele väljaütlemistele, mis ei näita sugugi raugemise märke ning mida nende koalitsioonipartnerid üritavad pidevate vabanduste saatel muudkui pisendada ja mahendada.

REKLAAMIGURU

Kui keskmisest süvenemisvõimelisemale valijale vaatab ajalehekaanelt vastu Reformierakonna üleskutse valida Euroopa Parlamenti protestiks ametis oleva valitsuse vastu Andrus Ansipit, hakkab ta igaks juhuks kontrollima, ega talle kogemata vana ajaleht pole kätte sattunud. Head oravad, võtke ometi jalad tagumiku alt välja ja hakake tegelema päris probleemidega, selmet sõuda oma vana rääsunud rasva peal. Küllap suhtekorraldajad väidavad vastupidist, aga natukene sisu ei teeks ühele erakonnale paha.

58.374707, 27.497684

Foto: Gatis Pāvils / Wikipedia

Peipsi suurim saar Piirissaar on paljude lindude ja kahepaiksete elupaigana maastikukaitseala ning kuulub rahvusvahelise tähtsusega märgalade hulka, kuna sealsetes lompides on end sisse seadnud mitmed punasesse raamatusse kantud konna- ja kärnkonnaliigid. Saarel on ka kolm küla, milles on 2011. aasta andmetel püsielanikke kokku 53. Suurem osa elanikest on vene vanausulised, kes tegelevad peamiselt kalapüügi ja sibulakasvatusega. Piirissaarele saab Laaksaare või Tartu sadama kaudu, liikuda sobib seal jalgrattaga või jala ning kaasa tasub võtta oma toidupoolis, sest poodi saarelt ei leia.

KAOTAMISEST JA EBA-EDUST SPORDIS NING MUJAL

Kaotus on võidu kuri kaksikvend, üht kontseptsiooni ei eksisteeriks ilma teiseta. Ehk oleks aga hoopis tulemuslikum kasvatada kaotushirmu asemele ebakindlustaluvust ning teha rahu võimalusega mitte võita?

Jorgen Matsi

Ma pole kohanud kunagi sportlast, kes ütleks, et talle meeldib kaotada. Vastupidi, olen kuulnud palju sportlastest, kes ütlevad, et nad vihkavad kaotamist. Olen kuulnud palju ka sportlastest, kes kardavad kaotamist. See on üsna loogiline: miski, mis on väärt vihkamist, peab olema vähemalt mingil tasandil väga hirmus. Ja hirmsate asjadega tuleb võidelda, nagu ütleb meile juba tavatarkus. Seepärast ongi üks siiamaani kasutatav klassikaline sekkumine nii sooritusärevuse kui ka „kaotushirmu" puhul töö enesekindlusega – selle tõstmine. Sellega on aga kahjuks mitu probleemi. Esiteks ei ole tippspordis edu statistiliselt märkimisväärselt eristatav ebaedust. See tähendab, et reaalsel tippvõistlusel on eristatav küll võitjate ja kaotajate vahe, aga selle põhjused mitte. See kehtib isegi hästi mõõdetavate ja enese juhitud spordialade, näiteks ujumise puhul. Mängualadel, nagu vehklemine, pallimängud või judo, otsustatakse küll väga selgelt, kes võidab ja kes kaotab, aga täpne analüüs, „miks" konkreetne võistlussooritus ja -tulemus realiseerusid just sellisena, nagu juhtus, on tihti klaaskuuliga ennustamist meenutav tegevus. Sellest tulenevalt tekib teine probleem: sportlane võib olla ükskõik kui enesekindel, aga kohe kui ta tähelepanu langeb tulemusele, toob ta enda tähelepanuvälja põhimõttelise ennustamatuse ning tekitab sellega ka võimalikud mõrad oma enesekindluse alustesse. See on justkui kaardimaja, mille üks väike vääratus võib uppi lüüa.

VALGE JÄÄKARU JUHTUM

Lahendus ei saa olla uhkema või parema kaardimaja meisterdamine. Ainus võimalus on kasvatada enda ebakindlustaluvust. Üles saab ehitada aktsepteeriva eneseusalduse, mis aitaks jääda sooritusel sõltumatuks tajutud enesekindluse puudusest või muudest sisemistest või välistest takistavatest teguritest. Kaotushirmust (ja muudest vahetult soorituse või tulemusega seonduvatest negatiivsetest emotsioonidest) vabanemiseks on vaid üks sada protsenti toimiv viis: MITTE KUNAGI VÕISTELDA! Ainult see, kes kunagi ühtegi väljakutset vastu ei võta, ei pea muretsema läbikukkumise pärast. See pole aga enamiku sportlaste (ega teistegi inimeste) jaoks sobiv soovitud enesearengut pakkuv lahendus. Kui aga tajuda mis tahes põhjusel, et väljakutsete vastuvõtmine on väärtuslik, et nende suunas soovitakse liikuda, siis on võimalik aktsepteerida ka negatiivseid emotsioone, mis kaasnevad mis tahes tegevuse või valdkonna väärtustamisega.

Põhjuseid selleks on mitu. Esiteks on meie psüühika arenenud evolutsioonilise surve all, mille kontekstis on kõige-kõige olulisem ellujäämine suhteliselt väikesel aja- ja ruumiskaalal. Teiseks on meile loomariigis ilmselt ainsana omane võime luua keerulisi mitmesuunalisi mõiste- ja mõttevõrgustikke. Kui miski on millestki vasakul, siis teame kohe, et see teine on paremal. Kui mõtleme, et toas on pime, siis teame, et seal ei saa olla samal ajal valge. Kui miski on hea, siis selle suhtes eksisteerib miski, mis on halb. Kui me omame midagi, siis oleme teadlikud ka võimalusest seda mitte omada ehk see kaotada ning kaotamine on ju halb, võitmine hea. Need juba väga varajasest lapsepõlvest sisse harjutatud ja üle korratud seosed mõjutavad meie mõtlemist kõikides sooritusolukordades.

Kui ma määratlen oma peas edu, siis tean ka, mis on ebaedu, ja seda ma endale ju loomulikult ei soovi. Erinevalt mittesoovitud esemest, mille saab silma alt ära panna, ei saa soovimatut mõtet või teadmist ära kaotada. Vastupidi, kui üritame ebamugavat mõtet tõrjuda, siis raamistame selle ohtlikuna ning seda enam proovib meie mõistus sellega tegeleda, seda lahendada, hoides sedasama mõtet samas kogu aeg meie tähelepanu keskmes. Selle illustreerimiseks kasutatakse tihti nn valge jääkaru harjutust, mis toimib järgmiselt. Proovi kujutada ette üht jääkaru. See on sinu isiklik kujutlusjääkaru. Järgmiseks mõtle, nii hästi kui õnnestub, sellele, milline ta on, millised on ta detailid (must ninaots jne). Kas ta liigutab, on paigal? Kas ta üldse teeb midagi? Veeda hetk selle kujutlusega. Nüüd võta viis minutit, et mõelda millest tahes, aga MITTE valgest jääkarust. See ülesanne pole täiesti võimatu, aga enamiku inimeste jaoks on see väga-väga raske. Mõistus toob ikka ja jälle valge jääkaru tagasi. Kui ihaldatud võiduga kaasneval paratamatul mittesoovitud mõttel – näiteks kaotamisest või läbikukkumisest – on lisaks emotsionaalne laeng (erinevalt suhteliselt toredast ja neutraalsest jääkarukujutlusest), siis seda kesksem plinkiv tulekiri sellest meie tähelepanuruumis saab. Seda suuremaks ja halvavamaks võib muutuda sooritusärevus ning seda raskem on saavutada nauditavat vookogemust (*flow*).

Kohe kui sportlase tähelepanu langeb tulemusele, toob ta enda tähelepanuvälja põhimõttelise ennustamatuse ning tekitab sellega ka võimalikud mõrad oma enesekindluse alustesse.

Kui ihaldatud võiduga kaasneval paratamatul mittesoovitud mõttel – näiteks kaotamisest või läbikukkumisest – on emotsionaalne laeng, siis seda kesksem plinkiv tulekiri sellest meie tähelepanuruumis saab.

Seega võiks minu arvates kaotamisega hoopis rahu teha. Kui oleme juba kaotamisest mõelnud, siis jah, võimalustena on need negatiivsed stsenaariumid ju justkui reaalsed, aga mis sellest? Keskendumine millelegi, mille tõenäolisus ei ole lõpuni enda kontrolli all – olgu selleks siis võit või kaotus –, enamasti ei aita. Mis aitaks? Keskendumine sellele, mis on parasjagu käsil! Tuleb leida see enda juhitud tegevus, mis on praegu oluline ja tähendusrikas. Spordi kontekstis tähendab see funktsionaalsete soorituseelsete rutiinide loomist ja järgimist, aga see kehtib ka mujal. Mida on mõistlik teha vahetult enne väga olulist avalikku esinemist? Saab kümnendat korda oma märkmed üle vaadata, aga kui seda on juba piisavalt tehtud, siis tasub võib-olla juua klaas vett ja lihtsalt olla. Siin ei ole universaalseid valemeid, vaid tuleb mõelda sellele, mis tegurid toetavad sooritust, ning seejärel lihtsalt protsessi usaldada. Kui aga kätte peaks jõudma täielik teadmatus ja „peataolek", siis ehk ei olegi enam mõtet püüda midagi „päästa", vaid hoopis lihtsalt võtta see „paanika" vastu ning teha täpselt seda, milleks sa tol momendil suuteline oled – see ju ongi ainus võimalus. Sooritushetkel teed enda tegevust täpselt sellisena, nagu sa seda teed – ühest küljest usaldades enda ettevalmistust täpselt sellisena, nagu see on, ja teisalt emmates kaost ja teadmatust, sest tulemus ei allu ju su otsesele kontrollile. Kui vaadata, kuidas kirjanduses, kunstis ja tavateadmises on kirjeldatud võitluse kontekstis läbi aja (sh hiljem ka sporditemaatikas) „ohtlikkust", siis ohtlikum sellest, kes usub, et ta on võitmatu, on see, kellel pole midagi kaotada.

MÄÄRATLEMATU ÄRASELETAMISEST

Selle lähenemise puhul põrkan ma vahel sõna „võidutahe" vastu. Kuulen, et „tõelistel sportlastel" on ikka võidutahet, ja kui kellegi sooritus ootamatult ebaõnnestub, siis „ju tal ikka ei olnud seda õiget võidutahet". Minu jaoks sarnaneb maagilise põhjusmõiste, olgu selleks „motivatsioon", „võitjanatuur" või „võidutahe", otsimine ja kasutamine natuke sellega, kuidas Pipi Pikksukk spunki otsis, teadmata mis see tegelikult on. Inimesed tahavad keerulisi olukordi lihtsustada, enda teadmatust vähendada. Väga mugav on tagantjärele otsustada, et küllap ühe nähtamatu teguriga saab palju teadmatust ära seletada. See on mugav, aga tõenäoliselt ekslik. Siinkohal soovitan ka kellegi sooritusele kaasaelajatele hoopis teadmatuse talumisvõime treenimist ning aktsepteerimist, et enamasti on konkreetse soorituse õnnestumise või ebaõnnestumise puhul võimatu lõpuni täpseid põhjuslikke tegureid määrata.

Minu jaoks sarnaneb maagilise põhjusmõiste, olgu selleks „motivatsioon", „võitjanatuur" või „võidutahe", otsimine ja kasutamine natuke sellega, kuidas Pipi Pikksukk spunki otsis, teadmata mis see tegelikult on.

Oma mõistuses on meil võimalik luua säilenõtkeid (*resilient*) mõtteskeeme. Inimestena suudame hoida samal ajal meeles mitut pealtnäha loogiliselt vastuolulist mõtet. Sel moel saame me konstrueerida mõtteviise, mis on psühholoogiliselt paindlikud. „Kõik, mis minuga juhtub, on kogemus, millest õppida." Näiteks selline uskumus aitab suunata tähelepanu kasvule orienteeritud mõtteviisile ning vähendab olukorra tajutud ohtlikkust. Me võime mõelda seda ja teada samal ajal, et „just nüüd ja praegu ongi ainus hetk, mis on olemas". Veelgi enam, tõenäosuslikult võibki see hetk ju jääda mulle viimaseks nii selles, millega ma parasjagu tegelen (olgu see siis treening või võistlus või üldse mingi spordiväline sooritussituatsioon) kui ka üleüldises eksistentsiaalses plaanis. Selles mõttes pole jällegi mingit tähtsust õppimisel või tulevikul – pole olemas kriitilisemat momenti kui just seesama üksainus siin ja praegu. See kehtib ka sinu puhul, hea lugeja. Sa ei saa enam kunagi nende ridade lugemiseni mitte jõuda. Minevik on muutmatu. Tulevik on määramatu. Siin, just siin on su järgmine samm ning kaotusele (täpsuse huvides olgu öeldud, et ka võidule mitte) pole siin lihtsalt kohta. Hinga. Tegutse.

Jorgen Matsi on psühholoog, praegu asutusesisene nõustaja, *personal coach* IT-ettevõttes Pipedrive, spordiklubi Võimla treener ja sportlane, kelle kätt on erinevatel kahevõitlusaladel võisteldes tõstetud ja tõstmata jäetud rohkem, kui täpselt kokku lugeda jaksaks.

JALGPALL KUI VÕIMAS DIPLOMAATILINE TÖÖRIIST

Mihkel Märtens

RSR
RAHVUSVAHELISTE SUHETE RING

RSRi veerus kirjutavad Tartu Ülikooli Rahvusvaheliste Suhete Ringi liikmed rahvusvahelisel tasandil olulistest teemadest. Seekord analüüsib Mihkel Märtens, kuidas riigid kasutavad jalgpalli mõjutusplatvormina.

Kui 2010. aasta lõpus andis FIFA 2022. aasta jalgpalli maailmameistrivõistluste korraldamisõiguse Katarile, kostus nii mõnestki maailmanurgast hämmastunud ohkeid. Kriitika alused pole kaugeltki ainult sportlikud (MM toimub esimest korda talvel, sest suvel kerkivad Katari kõrbes temperatuurid üle 50 kraadi). Ettevalmistusperioodi on saatnud lugematud artiklid ja raportid olematutest töötingimustest ning staadioneid püstitavast orjatööjõust. Tundub justkui hämmastav, miks peaks paari miljoni elanikuga, Eestist neli korda väiksem riik üldse soovima sellist suursündmust korraldada.

Jalgpalli maailmameistrivõistlused on olümpiamängude kõrval spordimaailma teine suurim lava, mis meelitab lisaks sadadele miljonitele televaatajatele võõrustajariiki turistihordid. Jalgpalli suurturniiri organiseerimise kui mainekujundusprojekti edukust näitas möödunud aasta suvel MMi võõrustanud Venemaa. Meistrivõistluste ajal väisasid riiki sajad tuhanded turistid. Külalistele jäid peamiselt meelde korraldajariigi külalislahkus, soe vastuvõtt ja tagatud turvalisus, mistõttu kiputi unustama nii inimõiguste rikkumisi kui ka demokraatia puudumist. Selliste muljetega koju naasev fänn saab justkui riigi saadikuks. President **Putin** kasutas võimalust teha head suhtekorraldust, poseerides ohtralt nii trofee kui ka kohale tulnud spordimaailma staaridega. Sama loodab teha ka Katar.

NAFTARIIKIDE MAINEKUJUNDUSPROJEKT

Jalgpallist on saanud võimas pehme jõu tööriist, mida kasutavad eriti intensiivselt Pärsia lahe äärsed riigid. Viimastel aastatel on tehtud hiiglaslikke investeeringuid nii Euroopa jalgpalli suurklubidesse kui ka riikide endi jalgpallikultuuri ja -taristu arendamisse. Laheriikidesse meelitatakse mängima oma karjääri tippaastad seljatanud staare, rahavoogudega üleujutatud jalgpalliakadeemiatest oodatakse kohalikke tulevikutegijaid ning hästi tasuvate sponsorlepingutega soovitakse parandada riigi mainet läänemaailmas.

Jalgpall on aidanud Katarit ka praeguses diplomaatilises kriisis, mille käigus on mitmed regiooni riigid Saudi Araabia eestvedamisel Katariga diplomaatilised suhted katkestanud. **Xavi**, üks enim tiitleid võitnud hispaania jalgpallur, on mänginud klubijalgpalli alates 2015. aastast Katari klubis Al Sadd. Pallivõlur on kutsunud teisi laheriike avalikult üles lõpetama varsti pea kaks aastat väldanud blokaadi, millega soovitakse vähendada Katari mõjuvõimu regioonis.

Jalgpall on pakkunud kahtlemata platvormi naftariikide progressiivsena kujutamiseks, juhtides tähelepanu kõrvale inimõiguste rikkumistest tingitud rahvusvaheliselt halvakspanult ning režiimi kriitikute vaigistamiselt.

Rahvusvahelisel areenil on aidanud silma paista selle aasta algul toimunud Aasia meistrivõistlused jalgpallis, mille võitjaks ei tulnud ei favoriidid Jaapan ega Lõuna-Korea, vaid seesama MMi korraldav Katar. Kuigi ükski Katari pöidlahoidja ei saanud mainitud diplomaatilise vastuseisu tõttu Ühendemiraatides toimunud võistlusele reisida ning kohalikud fännid viskasid mängude ajal Katari jalgpallurite suunas kingi ja sandaale, oli Aasia meistriks tulemine sümboolne võit, mis aitab palju kaasa riigi mainele, näidates neid positiivses valguses.

Laheriikide mõju maailma jalgpallis ei piirdu ainult suurturniiride ja rahvuskoondiste tasemega, vaid ulatub ka klubijalgpalli. Prantsusmaa meistriklubi Paris Saint-Germaini (PSG) omanik on Qatar Sports Investments, millel on väga tugevad sidemed riigivõimuga, kuna see kuulub Qatar Investment Authority alla (faktiliselt on tegu riigi omandis oleva klubiga). Ettevõte tegeleb peamiselt välisinvesteeringutega ning nende üks eesmärk on Katari imago parandamine rahvusvahelisel areenil.

Jalgpall on selleks täiuslik vahend. Partnerlus klubiga PSG on pakkunud näiteks võimalust reklaamikampaaniateks, kus jalgpallistaarid kutsuvad fänne tutvuma Katari vaatamisväärsustega. Klubi president on katarlane **Nasser Al-Khelaifi**, kes on ühtlasi Katari valitsuse minister. Alates 2011. aastast on kulutatud uute mängijate ostmiseks Katari riigi toel üle miljardi dollari ja tänu sellele on tuldud viimasel kuuel hooajal viis korda Prantsuse meistriks.

PSG pole ainus näide Katari Euroopa tippjalgpalli tehtud investeeringutest. Aastatel 2013–2017 ilutses FC Barcelona särgil Qatar Airwaysi logo, praegu on riiklik lennufirma eelmise hooaja Meistrite Liiga poolfinalisti AS Roma särgisponsor. Eelmisel aastal vahetas Saksa tippklubi Müncheni Bayern välja oma ametliku lennupartneri, hakates lendama kohaliku Lufthansa asemel Qatar Airwaysiga. Kuigi Lufthansa oleks soovinud sponsorlust jätkata, oli neil pea võimatu Katari ettevõttega rahaliselt konkureerida. Selle partnerluse taga on näha trendi, et riiklike huvide edendamiseks sponsoreerivad riiklikud ettevõtted tippbrände, mida jalgpalli suurklubid kahtlemata on.

Venemaa president Vladimir Putin paitamas Moskvas peetud jalgpalli MMi finaali järel Jules Rimet' nimelist karikat. Kuidas poseerivad spordimaailma hinnatuima trofeega kolme aasta pärast Katari šeigid? Foto: Aleksei Nikolski / Sputnik / Scanpix

ARAABLASTE VÄGIKAIKAVEDU KLUBIJALGPALLIS

Maailma jalgpallis on märgata ka teiste laheriikide mõju. Inglismaa tippklubi ning eelmise hooaja meister Manchester City kuulub Abu Dhabi United Groupile, mille omanik on **Mansour bin Zayed Al Nahyan** (šeik Mansour), kes on Araabia Ühendemiraatide presidendi poolvend ning asepeaminister. Manchester City Abu Dhabi seosed on saanud kriitika osaliseks. Amnesty Internationali sõnul kasutavad klubi omanikud sporti, et „puhastada riigi määrdunud mainet". Jalgpall on pakkunud kahtlemata platvormi riigi progressiivsena kujutamiseks, juhtides tähelepanu kõrvale inimõiguste rikkumistest tingitud rahvusvaheliselt halvakspanult ning režiimi kriitikute vaigistamiselt.

Klubi on sõlminud mitmeid sponsorlepinguid Emiraatide riiklike ettevõtetega (näiteks lennufirmaga Etihad Airways ning telekomiettevõttega Etisalat). Ühest küljest aitavad sellised sponsorid hiilida mööda UEFA kehtestatud finantsilise ausa mängu põhimõtetest (mis peaksid aitama vältida olukorda, kus rikkad omanikud saavad klubi toetamisse lõputult oma raha pumbata) ning teisalt reklaamida ettevõtteid sadadele miljonitele vutifännidele. Klubi staadioni ümbernimetamine Etihadi staadioniks on aidanud tuua Araabia Ühendemiraadid märkamatult keskmise briti jalgpallifänni igapäevakeelde.

Klubiga Manchester City seotud tegelaste puhul on ilmne ka silmakirjalikkus demokraatia ja väärtuste teemalistes sõnavõttudes. Klubi peatreener on nimelt katalaan **Pep Guardiola**, kes on toetanud oma väljaütlemistega korduvalt Kataloonia iseseisvust. Ta on isegi saanud jalgpalliliidult trahvi iseseisvuspüüdlusi sümboliseeriva kollase rinnalindi kandmise eest, sest avalikud poliitilised sõnumid on inglise jalgpallis keelatud.

Kui Associated Pressi ajakirjanik **Rob Harris** päris pressikonverentsil Guardiolalt, kas rängalt inimõigusi rikkuva režiimi toetatud jalgpalliklubis töötades on moraalselt eetiline selliseid kommentaare teha, vastas Guardiola, et iga riik saab ise valida, milliseid õigusi, põhimõtteid ning väärtusi kaitsta. Kuna Hispaania olevat vaba ja demokraatlik riik, juhtis ta tähelepanu Hispaania valitsuse käitumisele iseseisvusreferendumi korraldamisel.

Abu Dhabi suunal ei soovinud ta lennutada ühtegi kriitikanoolt, normaliseerides sellega justkui režiimi suhtes kriitiliste dissidentide vangistamist ning migrantidest tööliste halba kohtlemist. Võib muidugi spekuleerida, kas sellise silmakirjalikkuse põhjus on Guardiola pea 20 miljoni naelane aastapalk või ta ei ole lihtsalt teadlik Ühendemiraatides kohapeal valitsevast olukorrast, kuid olenemata tagamaadest on autoriteetse isiku edastatavad sõnumid mõjusad suurele hulgale jalgpallifännidele.

Suured jalgpalliklubid on kahtlemata brändid, millega seotus lisab rohkesti rahvusvahelist tuntust. Jalgpallistaarid on autoriteedid, kelle sõnu jälgivad nii suuremad kui ka väiksemad jalgpallisõbrad. Viimase aastakümnega intensiivistunud rahaline panus Euroopa tippklubidesse aitab inimõigusi rikkuvate režiimide nägu paremas valguses näidata.

Mihkel Märtens on Tartu Ülikooli Rahvusvaheliste Suhete Ringi president ning füüsikatudeng. Vaatamata reaalteaduslikule taustale paeluvad teda Lähis-Ida intriigid ning geopoliitilised heitlused.

KUIDAS OLLA EETILINE SPORDISÕBER?

Eetilised kaalutlused suunavad juba ammu seda, mida me suhu topime või selga paneme, viimastel aastatel järjest enam ka seda, kuidas me meelt lahutame. Mis ohverdusi tuleks meil teha, et tippsporti iseloomustav fänlus väärtustaks midagi muud kui iga hinna eest võitu?

Kirjutas **Andrei Liimets**, illustreeris **Vahram Muradyan**

2014. aasta 3. märtsil astus Ameerika Ühendriikide korvpalliliigas NBA väljakule kaks Jasonit. **Jason Collins**, kelle jaoks oli tegemist debüüdiga koduklubi Brooklyn Netsi ridades, oli aasta varem liiga esimese mängijana avalikult kapist välja tulnud. Viis aastat hiljem on ta endiselt ainus, kes on endas nii palju julgust leidnud. Täismaja aplodeeris talle maruliselt. Kui palju on aga neid, kes nimetaksid tehniliselt piiratud ja muus osas mitte eriti märkimisväärset karjääri teinud Collinsit näiteks oma lemmikmängijaks? Kui paljud seda nime üldse kuulnud on?

Küll aga on rohkelt neid, kes nimetaksid nõnda teist Jasonit, toona Netsi treenerina tegutsenud eksmängijat **Jason Kiddi**. 2001. aastal tunnistas Kidd end süüdi koduvägivallas. Mees olla muu hulgas murdnud oma naise ribi ning löönud teda peaga vastu auto armatuurlauda. Kümmekond aastat hiljem lisandus tema CVsse alkoholijoobes autorooli istumine. Väljakul oli Kidd aga maagiline – üks oma põlvkonna mõjukaimaid ja imetletuimaid mängijaid, kes viis liiga punase laterna meistritiitli nõudlejaks ning paistis silma söötudega, mida keegi teine ei osanud oodata. Tiitlivõitja, viiekordne liiga parimate koosseisu valitu, kuulsuste halli liige. Miljonite iidol.

Kui protestigrupi Pussy Riot liikmed kogu maailma silmade all jalgpalli MMi finaali ajal väljakule jooksid, karjatasid rohked spordifännid sotsiaalmeedias, et kuidas nad julgesid!? Miks on vaja niimoodi sportlasi segada?

Niivõrd sügavalt puudutava suhte juures, nagu seda pakub fänlus, tundub lemmikute valik aga sageli hirmus juhuslik: see on ajastuse, parasjagu teleris eetris olnud mängu, sõbra soovituse, särgivärvi küsimus.

Andrei Liimets on kodanikuaktivist, sõnumiseadja ja kultuurikriitik. Töötab Vabaühenduste Liidu ja SPIN-programmi kommunikatsioonijuhina, juhib Eesti Filmiajakirjanike Ühingut ning kui aega üle jääb, teeb ja vahib üksjagu sporti.

Kidd pole sugugi kõige äärmuslikum näide tippsporti ja spordi-iidoleid ümbritsevast dissonantsist saavutuste ning inimlike väärtuste vahel. Pool tosinat süüdistust vastassugupoole ründamises ei takistanud poksijal **Floyd Mayweatheril** matšide pealt sadade miljonite dollarite teenimist ega karjääri lõpetamist kaotusteta ning ühena ala kõigi aegade hinnatuimatest staaridest. Näiteid ahistamis-, vägistamis- ja muidu vägivallatsemissüüdistustest leiaks rohkelt pea iga ala tippude hulgast.

Vastutustundlikkust kilbile seadvas ühiskonnas on räägitud palju sellest, kuidas väärtusotsused juhivad üha enam erinevaid valikuid. Noored otsivad tööandjat, kes jagaks nende väärtusi, panustaks kogukonda, mõtleks lisaks ärikasule ka ühiskondlikule hüvele. Sama kehtib seoses tarbimisega, kus koguvad populaarsust loodussõbralikud materjalid, taaskasutus, *fair trade*. Kõige teravam tähelepanu on ilmselt toitumisel. Tooted olgu ökod, munad vabapidamisel kanadelt, liha kohalik, menüüs vegevõimalus, burger gurmee ja õlu käsitöö. Kõik need tarbimisotsused on osa tarbija identiteedist, väljendavad seda, kes ta on, millised on tema maailmavaade ja väärtused. Kuidas aga rakendada sarnast väärtuspaketti spordile, kus mängib ikka ja jälle ainumääravat rolli võime väljakul särada ja võita?

SÕDA ILMA TAPMISETA

„Sport on nagu sõda ilma tapmiseta," on öelnud ameerika meediamagnaat **Ted Turner**. Ehkki ennekõike on tegemist meelelahutusega, võetakse pallimurul, rallirajal või kergejõustikustaadionil toimuvat vaatamata langenute puudumisele sageli tõsisemalt ja kirglikumalt kui ükskõik mida muud ühiskonnas.

Kui jalgpallimaailma suurim täht **Lionel Messi** hiljuti klubi eest kaunist karistuslöögist oma 600. värava lõi, läks Twitter hulluks. „Messi on jumal," kaikus säutsusfääris. Maailma suurimad sporditähed on iidolid, keda kummardavad ja kelle iga sammu jälgivad kümned miljonid. Pole ka ime. Ühelt poolt on sport lihtne ja, kui tegemist pole just jääkeegli või kriketiga, kõigile arusaadav: võidab see, kes jõuab esimesena finišisse või rohkemate väravateni. Teisalt vahendab sport kirjut valikut isiklikke narratiive, näiteks kust eri võistkonnad või mängijad tulevad ning kuhu lähevad. „Parem kui „Troonide mäng"," on iseloomustatud Turneri sõnu kinnitaval moel korduvalt tänavust klubijalgpalli tähtsaimat turniiri Meistrite Liigat, mis on pakkunud ühe suure üllatuse ja dramaatilise käigu teise järel.

Ometi esitab tippsport fännile moraalselt rohkelt keerulisi väljakutseid. **Tarmo Jüristo** meenutas Vikerraadio päevakommentaaris NO99 kunagist aktsiooni, kus publik kutsuti vaatama rahvuskangelase **Gerd Kanteri** kettaheiteid 2008. aasta Pekingi olümpial. Laval vesteldi olukorrast okupeeritud Tiibetis, Kanteri katseteks katkestati aga kõigi üllatuseks ülekanne ning saal läks pimedaks. Eesti spordi parimale pojale kuldmedali toonud õhtu lõpuks oli jäänud saali mõni üksik hing.

„Aktsiooni mõte oli küsida neilt kohaletulnutelt, kas nad oleksid nõus loobuma neist põnevust ja rahvuslikku uhkust täis sekunditest solidaarsusest ühe väikerahvaga, kes ka tahaks elada kaasa oma sportlaste triumfidele sellel suurimal rahvusvahelisel areenil, kuid kelle jaoks ei kesta *blackout* loetud sekundeid, vaid nüüd juba enam kui pool sajandit. Ja vastuseks saime teada, et enamjaolt me ei ole," võttis Jüristo toimunu kokku. „Väärtused on väärtused ainult siis ja ainult seeläbi, kui me jääme neile kindlaks ka siis, kui see on raske, ebamugav ja valuski."[1]

Pekingi olümpia oli alles esimene vastuoluliste suursündmuste pikas reas. Möödunud suvel kutsusid paljud aktivistid kogu täiega Venemaal toimunud jalgpalli maailmameistrivõistlusi boikoteerima ja enamasti ilmselt teatakse ka selle põhjust: inimõiguste ja pressivabaduse õudne olukord korraldajariigis, lokkav korruptsioon ning muidugi Krimmi jätkuv okupatsioon.

Ja ometi, vaevalt et on eriti palju neid, kes suvise vutipeo vahele jätsid. Kui protestigrupi Pussy Riot liikmed kogu maailma silmade all finaali ajal väljakule jooksid, karjatasid rohked spordifännid sotsiaalmeedias, et kuidas nad julgesid!? Just siis, kui finaali kaotanud väike Horvaatia oli end kogumas ja mängu tagasi tulemas! Miks on vaja niimoodi sportlasi segada?

Sport seati seega justkui ühiskonnas toimuvast väljapoole, olulisemakski, sportlaste õigused ettepoole vabadust taotlevate kodanike allasurutud huvidest. Sellist mõtteviisi edendab paraku kaude ka suurte katusorganisatsioonide sage refrään: sport ja poliitika käigu lahus. Seda, kuivõrd silmakirjalik on säärane suhtumine, pole ilmselt taas mõtet pikalt kirjeldada: needsamad katusorganisatsioonid asetavad end ise rõõmuga ühisele punasele vaibale maailmapoliitika võimsate ja vägevatega, osalevad enda finantseerimiseks kõrgetasemelistes võimumängudes, legitimeerivad ja suunavad, olgu heas või halvas, oma otsuste kaudu režiime ja valitsusi.

TAAVET JA KOLJAT

Eks fännide ootus spordile ja sportlastele olegi kahetine. Ühelt poolt tahetakse meelelahutust ja midagi, mis distantseeriks muust maailmast, kõigest argisest, teisalt otsitakse tähendust, osadust, identiteeti. Sport võimaldab ilmekalt vastandusi ja hõimukultuuri, kus jaotutakse leeridesse ning saadakse rõhutatud kujul kõike, mis fännikultuuris nii head kui ka halba. Ollakse osa tugevalt ühtehoidvast kogukonnast, aga üsna kriitikavabalt võetakse ka omaks kõik, mis selle kuulumisega kaasneb.

Klubide vahel, olgu vutis, korvpallis, Ameerika jalgpallis või mujal, tekivad vastasseisud, kus kiindumus on absoluutne, nagu seda on ka vastuolek. Igipõline „meie" ja „nemad". Pole ime, et Euroopa jalgpallistaadioneid on nimetatud korduvalt marurahvusluse eredaimateks kantsideks.

Samas on sportlased eeskujud. Neilt oodatakse panust ühiskonda, seisukohavõtte, hoiakuid. Pea igal tippsportlasel on oma fond või mitu, mille kaudu osa hiigelpalgast heategevusse suunata. Eestis on edendatud jalgpalli abiga integratsiooni, Hispaanias tegeletud suitsetamisest loobumisega, Inglismaal kuriteoennetusega. Paraku on see klubide üldstruktuuris siiski üsna kümnendajärguline, sest ennekõike tuleb ikkagi tegutseda äriliste huvide nimel, mida aitavad suurte reklaamilepingute ja teleõiguste maailmas toota sportlikud võidud. Tarbijatena aitame sellele kaasa, olgu särke, pileteid või ükskõik mis muid meeneid ostes.

Jalgpallisõbrana olen sageli mõelnud, kuidas tekivad kaugsuhted jalgpalliklubidega. Seos kohaliku klubiga on füüsilise kokkupuute tõttu lihtsalt hoomatav, pöörane poolehoid sportlastele või klubidele tuhandete kilomeetrite taga aga müstilisem. Fänlus kipub olema tohutult emotsionaalne. Oma lemmikute eest viskutakse mõtlemata ambrasuurile, peetakse maha pikki vaidlusi, kaotuste korral valatakse krokodillipisaraid (jah, just, ka täismõõtu mehed, eriti nemad) ning võitude korral röögitakse televusseri ees hääl kähedaks.

Niivõrd sügavalt puudutava suhte juures tundub lemmikute valik aga sageli hirmus juhuslik: see on ajastuse, parasjagu teleris eetris olnud mängu, sõbra soovituse, särgivärvi küsimus. Seos lemmikutega on ju puhtalt abstraktne. Eesti kohalikele vutiklubidele otsustavad kirglikult kaasa elada vähesed, nende kokkupuude kogukondadega kipub olema mitmetele jõupingutustele vaatamata üsna pindmine. Masside lemmikud on ikkagi suurklubid kaugetelt maadelt ja võõrastest linnadest, kellega saabub lähem isiklik kokkupuude alles siis, kui oma kukrut kergendatakse piisavalt, et lunastada lennupiletid ning üldjuhul vähemalt sama kallid mängupääsmed.

Moraalne dimensioon jääb pigem tagaplaanile. Eks olen isegi mõelnud, et sümpaatia lemmikklubi FC Barcelona vastu tugineb mingitele tugevamatele uskumustele ja veendumustele. Kataloonia identiteet kõneleb enesemääramisõigusest ja vabadusest, ajalooline vastandus keskvalitsusega on kui Taavet Koljati vastu, rivaliteet Real Madridiga kui vastasseis tolle suure toetaja kindral **Franco** fašistliku pärandi ja *galactico*-kultuuri röögatu rahaga.

Tegelikkuses on need narratiivid suuremas jaos petlikud. Vutipanteonis pole Barcelona mingi Taavet, vaid ajalooliselt Euroopa suurvõim, kes maksab oma mängijatele palka Realist rohkemgi. Vaatamata kõrgele meelelahutusväärtusele toetab kas või seesama pileti- või särgiraha lõpuks süsteemi, kus makstavad tasud on ületanud – arvestades ühiskondade majanduslikku lõhestatust – igasuguse moraalse põhjendatuse piiri. Sel aastal kantakse klubi mängijate kontodele ligi miljard eurot, Messi üksinda teenib nädalas üle poole miljoni euro (ärimaailma tippjuhtide kõrval kahvatub muidugi seegi), millele lisanduvad veel hiiglasliku väärtusega sponsorlepingud. Sarnased summad jõuavad pea kõigi maailma tippude pangakontodele. Iroonilisel moel on vutimaailma kaks suurimat staari Messi ja **Cristiano Ronaldo** käinud viimastel aastatel pikalt kohut tohutute maksupettuste tõttu.

VÕIT ON KÕIK

Suurklubid ja tippsport jäävad siiski suuresti nõnda kaugele, et üksiku eetilisemalt fännata sooviva spordisõbra otsused muudavad vähe. Kapitalistlik hoob peitub aga selles, et iga tarbimisotsus on kui väike hääl ja märk eelistustest, olgu poeletilt kanamune valides, kinos pileteid soetades või lemmiksportlasi näitavale telekanalile häälestudes. Tõenäoliselt on esimene samm eetilisema spordimaailma poole seega küsimus, mida me tarbijatena spordilt üldse ootame. Kuniks panused on meelelahutusel ja sportlikul edul ilma igasuguste eetiliste implikatsioonide ja väärtusküsimusteta, puudub süsteemis muutumisvajadus.

Paraku ei nähta spordis niivõrd võtit arenguks, vaid väga sageli ikkagi lihtsalt ajaveetmisvõimalust. Võimalust end maha laadida või välja elada. Mitte et ka see aeg-ajalt vajalik poleks, ent selleks et näha säärase pretensioonitu suhtumisega kaasnevaid probleeme, tasub külastada näiteks mõnda noorteliiga vutimatši, kuhu kogunenud vanemad kipuvad end väljendama suuresti karjudes ning valama solvangutega üle nii järeltulijaid, kohtunikke kui ka üksteist. Peamine ootus on ikkagi võit väljakul.

Samale panustab ka meedia. Spordikülgi on lehtedes üksjagu, tippsporti peegeldab ja laiendab terve uudiste, kommentaaride ja (sageli jutumärkides) analüüside paralleeltööstus, mis ootusi sportlastele üha kõrgemale krutib. Nõnda põhjendavad suusatajad dopingut tohutu edukoormaga. Nõnda on ka mitmete kohalike vutiklubide esindajad omavahelistes vestlustes maininud, et isegi kui klubi tahaks panna rohkem rõhku spordivälisele tegevusele, on motivaatoreid ja ootusi selle suhtes väljastpoolt üsna vähe. Nii ajakirjanikud kui ka oma noored trennidesse usaldanud vanemad korjavad ikkagi üles tulemused. Hea treener on see, kes viib võistkonna võidule. Hea mängija see, kes kõige rohkem väravaid lööb. Muu tuleb kusagil selle järel.

Kuniks panused on meelelahutusel ja sportlikul edul ilma igasuguste eetiliste implikatsioonide ja väärtusküsimusteta, puudub süsteemis muutumisvajadus.

Aga nii ei pea. Tööalaselt on mul rõõm toimetada näiteks spordipõhise arenguprogrammiga SPIN, mis õpetab noortele jalgpalli kaudu erinevaid eluks vajalikke oskusi. Meeskonnatööst enesejuhtimise, konfliktide lahendamise ja eesmärkide seadmiseni – need on ülekantavad kõikjale mujale elus. Sport üksinda ei anna ühelgi moel tarbides midagi, sport üksinda ei pruugi terviselegi kasulik olla, selle kõige eelduseks on ikkagi spordiga kaasneva läbimõtestamine. Seda võib teha sporti vaid saavutuste tasandil võitudeks-kaotusteks jaotades, aga saab minna ka tunduvalt kaugemale: kasutada seda vahendina isiksuse ja oskuste arendamisel; peegeldusena ühiskonnast, mis võiks samas pakkuda head eeskuju.

See eeldab aga toetuse ja poolehoiu olemasolu neilt, kes ühel või teisel moel spordiga kokku puutuvad. Sport on põnev, sport on kirglik. Ja sport võiks olla rikastav. Nii indiviidi kui ka ühiskonna tasandil. See nõuab aga suhtumise muutumist, et olulised poleks vaid väljakul saavutatud tulemused. Ehk siis on rohkem ka neid, kes saavad öelda, et nende lemmikkorvpallur on Jason Collins, mitte Jason Kidd.

[1] *Jüristo, T. 2017. Väärtuste tegelik ruum. – ERR, 09.10.*

MUDA, KAOS JA MOKALAAT – SEE ON RAHVALIIGA ROMANTIKA

Eesti jalgpallipüramiidi madalaimal astmel toimetavad sõpruskonnad, kelle jaoks mänguoskus on teisejärguline, entusiasm ja meeskonnavaim aga ammendamatu.

Daniel Tamm

Rahvaliigas alustanud FC Zapoos sihib nüüd ristnurki juba kolmandas liigas. Foto: Joakim Klementi

Algusest peale kipub jaks vastaste omale alla jääma, kuigi, jah, trenni pole me veel kordagi teinud. Aga ega nemadki seda nägu pole. Alles mõni minut enne poolaja lõppu selgub, et vastaseid sai platsile ühe võrra rohkem – kohtunik unustas kontrollida. Samas hea seegi, et kohtunik üldse kohale jõudis. Ja vastasmeeskond. Juhtunud on sedagi, et kohal on kõik peale väravate. Või noh, väravad on küll olemas, ent puudub võti, mis neid ühendava tabaluku avaks. Jalgpalli rahvaliigas tuleb olla valmis kõigeks ja kõigiks. Vägivaldsete jaoks olevat reserveeritud põrgu seitsmes ring, ent muist neist tunneb end mugavalt ka siin, Eesti jalgpallipüramiidi seitsmendal astmel, kus kaarte näeb haruharva ja vigastusteta lõppev hooaeg on pigem reeglit kinnitav erand.

Järjest suureneb huvi rohujuuretasandile viidud jalgpalli vastu, mis vastandub mõneti üha kallinevale ja kommertsialiseeruvale tippspordile.

Vähemalt jääb asjast selline mulje, kui tugineda teiste pajatustele, mis kipuvad teatavasti toonitama seda kõige mustemat. Ometigi on tänavu esimest juubelit tähistava rahvaliiga ehk Eesti madalaima liiga populaarsus aastate lõikes tõusnud. 2010. aastal 67 osalisega alustanud liigas ristavad sel suvel piike 116 erinevat tiimi, kellest parimad selgitatakse välja juba rahvusstaadionil. Rahvajalgpalli laiem tähelend on täheldatav ka internetiavarustes. YouTube'is koguvad populaarseimate meeskondade mängud näiteks regulaarselt kuuekohalisi vaatajanumbreid (vt nt Palmers FC, SE Dons, Hashtag United ja Under The Radar FC). Kuigi seal kajastatava Inglismaa pühapäevaliiga tase ulatub kohalike poolprofessionaalsete esindusteni välja, annab suunitlus ise aimu suurenevast huvist rohujuuretasandile viidud jalgpalli vastu, mis vastandub mõneti üha kallinevale ja kommertsialiseeruvale tippspordile. Toores, ent seda ehedamas rahvaliigas ei varjuta sportlik nivoo (ega selle puudumine) aga saadava emotsiooni suurust.

MULJEID VÄLJAKU ÄÄREST

Seda kinnitab Laagri staadionil ka FC Maksatranspordi vasakkaitsja, kes hakkas jalgpalliga tegelema alles pärast meeskonna registreerimist. Ometi on rahvaliiga tiim alistanud äsja kolmandas liigas palliva Harju JK Laagri ning liigub seega edasi väikeste karikavõistluste 32 parima sekka. Meeskonna tugevusteks peab ta hoopis disaini, turundust ja tiimivaimu. Selgub, et näiteks erkroosa mänguvorm sai valitud nimme selleks, et „vastased meid alahindaksid ja vaataksid, et tulime siia nalja tegema". Olulist rolli mängib ka sotsiaalmeedia, kuhu jõuab kõik klubiga seonduv, et toetajaskonda koondada. Tõepoolest, mängupilt on küll vastaste kasuks ja tasemevahe selgelt nähtav, ent fänniarmee ja õhina toel vormistatakse kaotusseis võiduks ning võiduväravale järgnev külakuhi on nagu päris. Pärast mängu tõdeb Maksatranspordi keskkaitsja, et spordi kõrval on peamine siiski seltskond: ligi kolmekümnepealine kamp hoiab ühte ka platsist eemal ja üksteise sünnipäevad on poistel peas.

Roosas mängib ühtlasi JK Elva Seikluspark, kuigi selle taga on pigem demokraatia kui taktika. See toon sai lihtsalt enim hääli. Rahvaliigasse suhtub klubi igatahes tõsiselt: eesmärk on enne rahvaliigast lahkumist sellest viimast võtta ning, tõepoolest, kümmekond minutit pärast avavilet kohale jõudes on seis juba 2:0 ja umbes selline tempo püsib lõpuni välja. Käimas on hooaja esimene liigamäng JK Tammeka Harrastajate vastu, kes sattusid rahvaliigasse tegelikult küll poolkogemata, kuna 2003./2004. aastakäigu poiste esimene plaan oli võtta osa noorteliigast. Kogemust väärtustavad nad sellegipoolest. Harrastajate äsja väljakult lahkunud number 11 nendib, et järele mõelda on siin nii mõnegi asja üle, aga edasi saab vähemalt ainult paremaks minna. Algus olevat olnud raske ka Seikluspargile, kes jäid siiski koosseisule truuks, ja aastatega jõudis kokkumäng järele. Paralleelselt on tõusnud rahvaliiga tase, kus purjuspäi enam platsile ei joosta (selle kohta vt lähemalt Ekspressi lugu JK Karsklusest)[1] ning sportlikku võimekust annab Seikluspargi eestvedaja hinnangul võrrelda juba vähemalt neljanda liigaga. Sinna pürgimine tähendaks aga rohkem bürokraatiat ja suuremaid väljaminekuid, mistap praegu on Seikluspark rahvaliigas rahul. Sport hoiab sõpruskonda koos. „Seepärast see vist rahvaliiga ongi, et toob rahvast kokku," teoretiseerib platsi äärde puhkama tulnud Seikluspargi tiputormaja.

HÜPPELAUD KÕRGEMALE

Jalgpalliliidu rahvajalgpalli osakonna juhataja **Teet Allas** tõdeb, et rahvaliiga laiem siht on tõepoolest võimaldada kõigil huvilistel pääseda ligi meeskonnaspordile, et osa saaks võtta praktiliselt igaüks. Kodukootud klubid toovad kokku nii sõpruskondi kui ka alevikke. Vaja pole kahekohalist edurivi, täismõõtudes platsi ega diplomeeritud kohtunikku. Kuniks entusiasmi jagub, on ka mänguoskus teisejärguline. Selleks et ind püsiks aga terve hooaja vältel, seati 2017. aastast sisse 100 euro suurune osalustasu ning kohustuslikuks muutus mängijate registreerimine. Allas nendib, et selle peale osalejate arv küll korraks kukkus, ent ära vajusid just need, kes kippusid enne hooaegu poolikuks jätma, ja kokkuvõttes on liiga tase sellest tõusnud. Praeguseks kujutab rahvaliiga endast juba otsapidi mitteametlikku viiendat liigat, kustkaudu on algajatel hea liigapüramiidi siseneda ning teha esimesed sammud ilma eriliste kohustusteta. „Lisaks värskes õhus liikumine ja tänu sellele oma tervise eest hoolitsemine," resümeerib Allas.

Eduloona tasub esile tõsta FC Zapoosi teekonda, mis algas igavusest 2013. aasta suvel, mil salk semusid võttis nõuks ühe lipu alla koonduda, et oleks põnevam palli toksida. Kolm aastat tegid nad seda rahvaliigas, tõustes sealt kõigepealt neljandasse ja

Daniel Tamm tudeerib semiootikat ning painutas isegi kunagi rahvaliigas rauda. Teksti pühendab Liverpooli võimalikule Meistrite Liiga võidule.

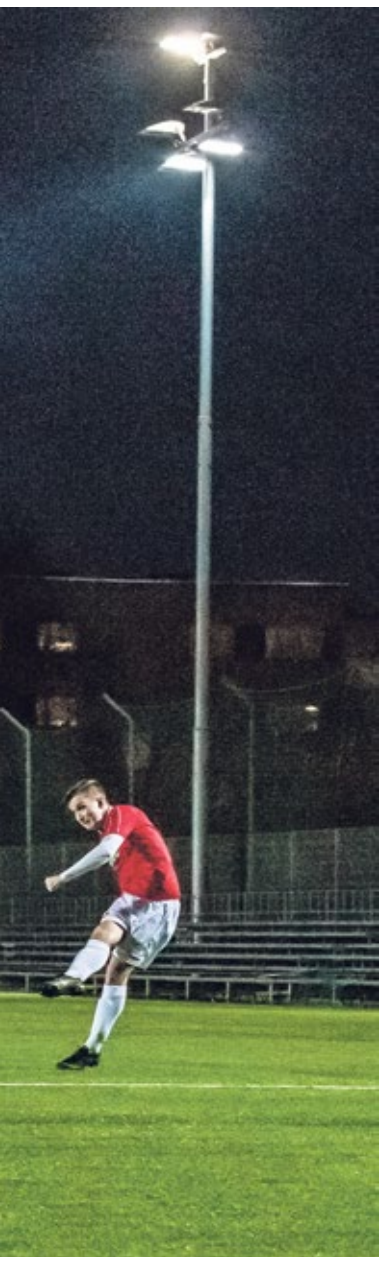

FC Maksatranspordi võiduväravale järgnev külakuhi on nagu päris. Foto: Terli Rüütli

siis kolmandasse liigasse, kust astme võrra veel kõrgemale siirdumine jäi tänavu ära juba logistika, mitte tulemuste tõttu. Väikesed karikavõistlused on toonud Zapoosi Tartusse Eesti Maaülikooli Spordiklubiga kohtuma ning vaatamata vilule on võtnud Annelinna tribüünidel koha sisse ka Tallinnas tegutseva klubi kohta arvukas fänniarmee, kes vaiba all sooja hoiavad. Sõrmede peal arvutades loeb tiimi eestvedaja kokku, et ligi kolmandik klubi mängijatest on olnud siin algusest peale. Päris esialgse esindusega nad praegu toime ei tuleks, aga liigasid eristab peamiselt siiski raha. „No ja mokalaata on ka platsil vähem, siin saab mölisemise eest ikka kollaseid," täpsustab ta. Neljanda liigaga võibki liituda igaüks, kes hooaja alguses tuhat eurot lauale lööb ja paberimajanduse ära haldab, sealt edasi käib tõusmine juba liigatabeli alusel, samas kui summad ning nõuded aina kasvavad.

Zapoosi toetajaskonna tuumik pärineb samuti juba rahvaliiga päevilt. Tänada võib selle eest sotsiaalmeediat, kuhu läks algusest peale hea hulk auru. Kunagi oli palgal eraldi sulesepp, kelle töö oli mängudest reportaaže vorpida, ent nüüd eelistatakse pigem videopilti. Kui osata õigesse kohta vaadata, näeb ka täna vastaste värava ristnurgas GoPro vilkuvat tulukest. Pärimise peale meenutab publiku seast üks endine mängumees, et rahvaliigaga seostub tal eeskätt üks külm ja rõve õhtu, kui Viimsi staadionile mängule ilmumine oli olnud eriti ränk. Seis polegi enam meeles, küll aga kontidesse tunginud rõskus ja pärale jõudnud tõdemus, et korvpall on ikkagi parem. „Kaotasite päris korralikult," aitab kõrvalistuja mälu värskendada. Tema esindas toona vastasmeeskonda. Ühel meelel on noormehed aga selles, et rahvaliiga pakub lisaks kõigele muule suurepärast võimalust harjutada juhtimist ja koostööd, sest platsil tegude tegemiseks tuleb kõik see õhin õigesti kanaliseerida. Organiseerida mänge, korraldada trenne, hankida sponsoreid jne. Liiati on see hea viis, kuidas jalad kõhu alt välja saada, sest kuigi rahvaliigas võib kohata ka endiseid professionaale, saab poiste kinnitusel platsile tegelikult igaüks, eeldusel et tal on tahet ja vähemalt ühed paelad seotud.

HARJUMUSPÄRASED PAUGUD LUUAVARREST

Rahvaliigas on ennustamine tavapärasest veelgi tänamatum töö, sest kindel on seal ainult see, et kindel pole miski. Poolajal neli sigaretti ära tõmmanud väravaht võib järgmisena pommlöögi ristnurgast ära tuua ja seejärel tagasisöödu oma jalge vahelt sisse lasta. See mänguvormist väljaturritava vatsaga sell võib kas keskjoonelt skoorida või palli asemel oma tiimikaaslast tabada. Karistuslöögiks valmistuv halliseguse peaga härra võib olla kunagine koondislane või lihtsalt kellegi isa. Ja nii edasi.

Mäng on kaootiline ning seal kohtab vigureid, mille peale ei tuleks isegi professionaalid. Vaevalt et asjaosalisedki neid nõnda kavatsesid, aga kui pall maandub esialgsest sihtmärgist küll kümneid meetreid eemal, ent juhuslikult näiteks värava poole spurtiva meeskonnakaaslase jalal, ei ütle aplausist ära keegi. Ovatsioonid ei kõla küll sama võimsalt kui kusagil kõrgliigas, kuid emotsiooni see ei varjuta, sest hinnas on siiski otsene osalus ja sellest rahvaliigas vajaka ei jää. Püünele pääseb igaüks ja sotsiaalmeedia pakub võimalust viia oma elamusi ka laiema publikuni, kes ei ela kaasa mitte niivõrd tiimi sportlikele saavutustele kui narratiivile endale. Tuleb tunnistada, et selles kõiges on tugev annus romantikat.

Kuigi rahvaliigas võib kohata ka endiseid professionaale, saab platsile tegelikult igaüks, eeldusel et tal on tahet ja vähemalt ühed paelad seotud.

[1] *Leitmaa, D. 2016. Eesti kõige nõrgem jalkameeskond – kaks aastat kaotamist. – Eesti Ekspress, 26.07.*

RAHVALIIGA ALAMLIIGAD

Meeste rahvaliiga A
Meeste rahvaliiga B
Naiste rahvaliiga
Noorte rahvaliiga
Saalijalgpalli rahvaliiga
Rannajalgpalli rahvaliiga

PEAMISED KARIKAVÕISTLUSED

Tipneri karikavõistlused – osaleda võivad kõik meeskonnad
Väikesed karikavõistlused – osaleda võivad teise ja madalamate liigade meeskonnad

EESTI JALGPALLIPÜRAMIID

Premium liiga
Esiliiga
Esiliiga B
Teine liiga
Kolmas liiga
Neljas liiga
Rahvaliiga

„ÄÄRED KÄIMA" JA MUUD MUINASJUTUD

Spikker harrastusjalgpallurite tsunftist välja jäävatele inimestele, kes üritavad hoomata mängijate platsisõnavara. Mida õigupoolest mõeldakse, kui jalgpalliväljakul hõigatakse „Olen!"?

Kirjutas **Madis Aesma**, illustreeris **Ave Taavet**

Iga ala meistrimehed räägivad omavahel erilises (sala)-keeles ja kasutavad sageli ka spetsiifilist kõneviisi. Jah, õigem oleks öelda, et tegelikult need valdkondlikud gurud omavahel žargooni alati ei pruugigi, aga kui neil tekib kokkupuude mõne skeenevälise isiku, näiteks kliendiga, pillutakse territooriumi kindlustamiseks julgesti termineid. Vähemalt nii tundub. Ise olen autoremondis tuhmi inimesena kuulnud teinekord teeninduses või garaažis mõisteid, millest ma midagi aru ei saa, targa näoga noogutanud ja minema läinud. Mis sa teed, kõike pole võimalik teada ja küsida on ju nii piinlik – ainult loll küsib, tark teab ise!

„Üksi!" hüütakse tiimikaaslasele, kes on palliga ja keda keegi vastastest parasjagu ei häiri. Sellest hoolimata kaotab tiimikaaslane sageli palli.

Umbes kaks aastat tagasi arutasime Facebookis tüüpidega, kellega oleme koos ja eraldi läbi aegade enamasti suvalisel harrastustasemel jalkat mänginud, erinevate fraaside üle, mida palliplatsil kasutatakse. Eks harrastusjalgpalluridki ole teatav väike tsunft. Toonasest Facebooki lõimest haarasingi suurema jao selle väikse leksikoni sisust. Seda, kuidas need terminid või konkreetse spordiala *lingo* välja on kujunenud, on raske öelda, aga need on kaunikesti spetsiifilised ja teistel aladel neid üldiselt kasutada ei saa. Võib arvata, et näiteks kuulitõukajatel või maratoonaritel päris nii palju igasuguseid omamõisteid ei ole, sest nad ei pea sportides kümne sama eesmärgi nimel ponnistava inimesega koostööd tegema. On küll taustatiim, aga maratoonar jookseb oma 42 koma midagi kilomeetrit ikka pigem vaikides, energiat säästes, mitte ei röögi erinevaid fraase.

„Ääred käima!" on väga harva kostuv hüüe, mis peaks viitama sellele, et mängul võiks olla konkreetne ülesehitus ja meeskond võiks tegutseda mingist taktikast lähtuvalt, aga see on ja jääb ikkagi rohkem muinasjutuks.

Jalkas on asjad teisiti. Oma tiimikaaslaste pihta karjutakse (enamasti karjutakse, ei räägita) innustamiseks, hoiatamiseks, enda väljaelamiseks, suuniste andmiseks. Kuna amatöörjalgpallis on taktikalised teadmised paremal juhul piiratud, kokkumäng enamasti kehvemat sorti matuseorkestri tasemel ning mängijate füüsilised ja tehnilised võimed alates keskkoolist pidevas languses olnud, pole karjumisest sageli suurt tolku. Küll aga lisab see mängule särtsu ja elu – üldiselt ju pole publikut, kes staadionikatlas mürglit teeks. Hüüded on valdavalt lühikesed, energilised ja mõnikord eraldi võetuna eksistentsiaalfilosoofilise sisuga.

Levinuimad väljendid (vähem kui ööpäev enne selle tüki kirjapanemist käisin jalkat mängimas, nii et paljud karjed on veel kõrvus kajamas) on näiteks järgmised.

„Seljas!" hüütakse palliga tiimikaaslasele, kellele keegi vastastest (üldiselt selja tagant) külge trügib, et pall ära võtta. Reeglina järgneb pallikaotus.

„Üksi!" hüütakse tiimikaaslasele, kes on palliga ja keda keegi vastastest parasjagu ei häiri. Sellest hoolimata kaotab tiimikaaslane sageli palli.

„Omad!" hüütakse kahele tiimikaaslasele, kes ei näe teineteist ja jooksevad mõlemad parasjagu vabalt veereva või lendava palli peale. Halvimal juhul võib see lõppeda vigastuse, paremal segadusega.

„Kodu!" hüütakse palliga (pool)kaitsemängijale, keda vastane survestab. Hüüdja viitab, et too saaks anda turvalise söödu väravavahile või siis endast tagapool olevale vabale kaitsjale. Reeglina ei tee palli valdaja seda soovitust kuulma, kaotab palli ja asi lõppeb dramaatiliselt. Kel aega rohkem, võib hüüda ka **„tagant läbi!"** (vt allpool mainitud pikemaid lauseid), aga sellest on sama vähe kasu.

„Jalga!" on käsk või soov, mida kuuleb siis, kui kõik on väsinud ja trenn hakkab lõppema. See tähendab, et mitte keegi, ka tundmatu vaikiv kiire mees äärel, ei jaksa enam vabasse tsooni antud söötude järele joosta, vaid tahetakse mängida lihtsat söödumängu, kus pall liigub jalalt jalale. Üldiselt on selleks ajaks raugenud paraku ka jõud jalga täpseid sööte jagada.

„Puhtaks!" on enamasti väravavahi karje, kui ta on palli kuidagi enda sardelsete sõrmekeste vahelt välja puterdanud, olukorra üle igasuguse kontrolli kaotanud ja soovib veidras joogaasendis perseli maas lamades (ebaõnnestunud tõrjetehnika tulemusel), et keegi tiimikaaslastest lööks palli võimalikult kaugele minema. Osavamad mängijad eiravad seda ja hakkavad oma karistusalas palliga kõikvõimalikke trikke tegema.

„Eksib!" peaks sisendama palli valdavasse vastasmängijasse, kellest räägitakse tema enda kuuldes kolmandas isikus (siin ka kerge pisendamisvõte), ebakindlust, aga ei pruugi seda teha.

„Meest!" – aga ka **„võta meest"**, **„mehed kinni"** ja romantiline **„igaüks leiab omale mehe"** – on väljend, mida kasutatakse kaitsvas meeskonnas siis, kui nende vastu tehakse nurgalöök. Ideaalis peaks see tähendama, et iga vastasmängija küljes ripub mõni kaitsja.

„Olen!" on vast kõige mitmetasandilisem filosoofiline hüüatus, mida jalkaplatsil kuuleb. Olija tahab anda sellega märku, et palliga tiimikaaslane võiks talle sööta. Seda siiski üldiselt ei juhtu ja pigem kipub hüüe veenma palli valdajat hoopiski väravale lööma, ükskõik kui kaugel ta sellest ka ei oleks.

Kui need on üsna lihtsad karjed (neile võib liita igasugused roppused, mida nõrgema närvikavaga mängijad alatasa pruugivad), siis mõnikord kuuleb lisaks ühesõnalistele fraasidele ka lühemaid lauseid. Nende hulka kuuluvad näiteks **„mõte hea!"**, mida hüütakse tiimikaaslasele pärast seda, kui too on sooritanud ebatäpse pealelöögi või andnud „hea mõttena" kokkuvõetava söödu, milleni teine tiimikaaslane siiski napilt ei jõudnud. **„Tuleb pikk!"** tähendab seda, et hüüdja arvab, et vastased lajatavad kõrge ja kauge lennuga kaarpalli oma kaitsest välja, mida nad ei pruugi sageli siiski teha. **„Lase kasti!"** võiks olla instruktsioon äsja koju toodud kassipojale, aga tegelikult tähendab see, et keegi on tormanud vastase karistusalasse ja soovib, et talle sinna tsenderdus (ka omamoodi termin, tähendab pikka äärelt tulevat kaarpalli) „lastaks".

„Ääred käima!" on väga harva kostuv hüüe, mis peaks viitama sellele, et mängul võiks olla konkreetne ülesehitus ja meeskond võiks tegutseda mingist taktikast – antud juhul siis ääremängijatega rünnakute ehitamise taktikast – lähtuvalt, aga see on ja jääb ikkagi rohkem muinasjutuks. Tavaliselt on amatöörjalgpalli ainus konstant siiski see, et rünnakule jaksavad imeväel joosta kõik kui saatanast jälitatud, aga tagasi kaitsesse tullakse mõõdukalt patseerides, nagu kõnnitaks jalutuskeppi keerutelles kusagil kodanlises Kadriorus.

Jah, nendest sõnadest peaks piisama, et amatöörjalgpalluritega mängu ajal vesteldes hakkama saada. Tänan ammuses FB arutelus osalenud Romat, Markot, Tanelit, Mihklit, Elmerit, Antit, Andrust, Reemetit, Erkit, Raidot, teist Markot ja Andreast, kes on tegelikult siin omamoodi kaasautorid. Lisaks on nad kõik muidugi paraku minust paremad jalgpallurid.

Madis Aesma on ajakirja Imeline Teadus toimetaja, raadiosaatejuht ja muusik. Laiemalt võttes suvaline Paide tüüp, kes umbes tosin aastat tagasi Tallinnas ära eksis ja pole siiani väljapääsu leidnud. Ühtlasi on ta tegelenud jalgpalliga sellistes meeskondades (või siis vähemalt olnud mängijate nimekirjas) nagu FC Muusikud, JK Tajak, FC Kumake, Türi Komeet ja FC Komisjonikaubad/Saldus.

VÄNTAV HELILOOJA JA KUUBA KLASSIKA EHK KUIDAS MUUSIKA SPORDI ÄRA VÕLUS

Keeruline on kujutada ette tunnusloota suurvõistlust või haudvaikset vutistaadionit. Sport ja muusika kõnnivad käsikäes.

Siim Kera

Mõni aasta tagasi korraldas Eesti Jalgpalli Liit (EJL) staadionilaulupidusid. Ühel koondisemängul aastas kutsuti poolehoidjad varem kohale ning **Tomi Rahula** (kes on ka EJLi hümni helilooja) eestvedamisel lõõritati rahvuslikke, rahvalikke ning jalgpallilaule. Taustaks mängis orkester. See on vaid üks näide, kuidas jalgpall ning muusika sümbiioosis hingavad.

Ehk siis alati ei inspireeri armastus, vaid vahepeal kirjutatakse laule ka nahkkera äsamisest. Eriti tuleb kiigata Brasiiliasse, kus vutilugusid võib leida kohalike suurnimede **Jorge Beni**, **Caetano Veloso** ja **Marcos Valle** repertuaarist.

Kuidas olla kindel, et sinu riigi koondis lööb konkurendid suurturniiril murumättasse kinni? Kirjuta lugu! Eredaim näide on siinkohal 1996. aasta EMiks valminud The Lightning Seedsi „Three Lions", mis saavutas mullusel MMil megameemi mõõtmed ning viis Inglismaa poolfinaali. Kummalisimaks näiteks on samuti Inglismaa! Kaks aastat hiljem panid postpungi heerose Echo & the Bunnymeni ninamees **Ian McCulloch** ning *jangle pop*'i suurkuju, The Smithsi võlurist kitarrist **Johnny Marr** inglaste MMil abistamiseks kokku loo, mille esitajate hulka kuulus epiteeti mittevajav Spice Girls. Jah, jalgpallis ja muusikas on kõik võimalik. Sama näitavad ka suurvõistluste ametlikud palad ning staadionitel kõlavad jalgpallilaulud.

PEAB KÕIGILE MEELDIMA

Ülemaailmseks hitiks kujunenud 2010. aasta jalgpalli MMi tunnuslugu **Shakira** „Waka Waka" on koloriitne kõrvauss, kuid tihti ägavad ning murduvad muusikapalad turniiri üüratu populaarsuse all – mullu Venemaal toimunud võistlust jälgis ligi 3,6 miljardit inimest. Nii üritataksegi panna kokku miski, mis meeldiks kõigile, kuid see on juba eos võimatu ülesanne. Laululeivale määritakse tükike parasjagu populaarset žanri, näpuotsatäis korraldajamaa kultuuri ning motivatsiooniplakatite juustustest inspiratsioonipaukudest piinlikumaid sõnu. Tulemus on mittekuulatav segapuder, mis lihtsalt ei kõneta vastupidi (sama valemi järgi loodud) „Waka Wakale" rahvast piisavalt.

Superhiti „Despacito" laineharjal *reggaeton*'i võtmes valminud MMi eelmise aasta ametlikku laulu „Live It Up" esitasid ameeriklane **Nicky Jam**, järjekordne kosovo-albaania popstaar **Era Istrefi** ning… **Will Smith**. Korralik kompott, aga ajalugu tunneb metsikumaidki kooslusi: viis aastat tagasi toimunud Brasiilia MMi hümnis figureerisid **Carlos Santana**, **Wyclef Jean**, **Avicii** ja kohalik esineja **Alexandre Pires**. Ja see oli vaid hümn. Brasiilia MMi jaoks valmis ka kaks ametlikku laulu ja ametlik maskotilugu ning lisaks tootsid oma jalgpallipala Coca-Cola, UNICEF ja telekanal beIN SPORTS. Kõik tahavad haarata oma priskete kämmaldega tükikest pirukast. Viimati oli MMil vaid üks tunnuslugu Itaalias aastal 1990.

MMide ja muusika puhul torkab silma aasta 1986. Kui varem kirjutati pigem korraldajamaad iseloomustavaid kerge kiiksuga lugusid, siis Mehhikos pallitud turniiri ametlikuks lauluks sai Montserrati muusiku **Arrow'** „Hot Hot Hot", mis avalikustati esimest korda juba neli aastat varem ning figureeris ka briti singliedetabelis. Tinglikult võib seda nimetada MMi ja peavoolu sõbrunemise alguseks.

Turniiri jaoks lugusid kirjutanud muusikute ja heliloojate nimistu on mõnuga mitmekesine: **Ennio Morricone** (1978), **Rick Wakeman** (1982), **Giorgio Moroder** (1990), **Jean-Michel Jarre** (1998), **Dario G** (1998), **Vangelis** (2002), **Anastacia** (2002), **R. Kelly** (2010) ja **RedOne** (2014).

ROHKEM KUI ÜKS FRED SMITH

Kui esimene jalgpalli MM peeti 1930. aastal, siis teemalaulu traditsioon sai alguse aastal 1962. Tšiilis toimunud tiitlivõistluse lugu „El Rock Del Mundial" esitas kohalik rokibänd Los Ramblers ning sellest sai koduriigi üks enim müüdud singleid. Samal kümnendil leidsid muusika ning jalgpall üksteist lõplikult ning staadionil kaikuvad fännilaulud said vutikultuuri lahutamatuks osaks. Usutakse, et põhjused peituvad noortekultuuri arenemises ja asjaolus, et seni tavaks olnud mängueelse meelelahutusliku puhkpillibändi asemele kerkis singliedetabeli kõige kuumemaid radu esitav helisüsteem[1]. Nii jõudis levimuusika staadionitele ning punus seal endale kindla pesa.

Vutiajaloo ühe suurima klubi Liverpooli hümniks kujunes kärmelt „You'll Never Walk Alone". Originaalis on tegemist muusikalilooga aastast 1945, kuid Gerry and the Pacemakersi 1963. aasta töötlus tõusis briti singliedetabelis esikohale ning kõlas seetõttu klubi kodustaadionil Anfieldil, kus viisijuppi jäädi laulma ka pärast seda, kui see oli edetabelist välja langenud ning enam enne matše kõlaritest ei kostunud. Muusikalid olid Liverpoolis väga populaarsed ning parimaid palu ümiseti pubides hoolega kaasa[2]. Seepärast pole ime, et loost sai mõne aastaga klubi sümbol.

Üks esimesi fännilauluna oma elu elama hakanud lugusid oli kuubalaste ajatu klassika „Guantanamera", mis kerkis ingliskeelses maailmas 1966. aastal hitiks folkpopise The Sandpipersi esituses[3]. Sellel on olemas fännilaulu kõige tähtsamad omadused: see on naeruväärselt meeldejääv ning lihtsa ja rahvaliku meloodiaga. Poolehoidjate huultelt lahkus refräänis „guantanamera" asemel staadionikatlasse ringlema „there's only one" ehk „on ainult üks". Näiteks Portsmouthi fännid jorutasid 1966. aastal, et on ainult üks **Fred Smith**. Tegelikkuses oli Fred Smith üsna keskpärane äärekaitsja ning on siililegi selge, et Inglismaal on Fred Smithide kontsentratsioon suurem. Eestis on lauldud sama motiiviga meie jalgpallikoondise kõigi aegade edukaimast ründajast **Andres Operist**.

VÄRAVAST SÜNDIS TEOS

Esimesed teadaolevad jalgpallipalad pärinevad juba 19. sajandi lõpust. Toona ei olnud need lihtsalt nii laialt levinud. Inglismaa vutiklubi Norwich City fännide armastatud, 1890ndatel sündinud „On the Ball, City" on väidetavalt vanim siiani kasutuses olev vutilugu. Sama kümnendi alguses ammutas pallimängust inspiratsiooni šoti muusik **James Curran**, kes kirjutas praeguseks unustusehõlma vajunud lood „The Football Match" ning „At the Football Match Last Saturday".

Hinnatud briti helilooja **Sir Edward Elgar** oli kirglik jalgpallifänn, kes pidi oma lemmikklubi Wolverhampton Wanderersi matšide külastamiseks tavaliselt rattaga üle 60 kilomeetri väntama. 1898. aastal vaimustus ta niivõrd **Billy Malpassi** sooritusest Stoke City vastu, et kirjutas selle auks lühikese klaveriteose „He Banged the Leather For Goal". Just nii – „kõmmutas nahkkera väravasse" – iseloomustasid sportlast järgmisel päeval mängust kirjutanud ajalehed. Spordist lõõritati tegelikult varemgi. Oxfordi ja Cambridge'i legendaarse ülikoolidevahelise sõudevõistluse teemadel pandi kokku viisijuppe juba 1870ndatel[4].

Laululeivale määritakse tükike parasjagu populaarset žanri, näpuotsatäis korraldajamaa kultuuri ning motivatsiooniplakatite juustustest inspiratsioonipaukudest piinlikumaid sõnu.

Ott Lepland esitamas Eesti hümni jalgpalli 2016. a EMi Eesti-Sloveenia valikmängul. Foto: Laura Oks / Õhtuleht / Scanpix

Olgu EM või MM, küll keegi mõne puise (või harvemini sootuks särava) tunnusloo treib. Olgu see surematu rivaliteet Rootsi, Ecuadori, Serbia või Malaisia liigas, poolehoidjad on kohal ning laulusuiste toetajate abiga elab muusikatraditsioon jalgpalli kõrval säravat elu.

[1] *Armstrong, G.; Young, M. 1999. Fanatical football chants: Creating and controlling the carnival. – Sport in Society, nr 2 (3), lk 173–211.*

[2] *Schoonderwoerd, P. 2011. „Shall we sing a song for you?": mediation, migration and identity in football chants and fandom. – Soccer & Society, nr 12 (1), lk 120–141.*

[3] *Chornik, K. 2018. How a Cuban song became a football favourite. – 1843 Magazine, 14.06.*

[4] *Russell, D. 2014. „See, the conquering hero comes! Sound the trumpets, beat the drums": music and sport in England, 1880–1939. – Sport in Society, nr 17 (3), lk 303–319.*

Siim Kerale meeldivad raamen, muusika ja jalgpall. Kuna nende kolme teema ühildamine paistis liialt keeruline, pidi ta tegema raske valiku. Laupäeviti häälitseb Raadio 2-s, muul ajal kirjutab Havas Estonias.

NBA KUI MEELELINE ULMEROMAAN

Põhja-Ameerika profikorvpalliliigat võib pidada spordiliigade kuningaks, sest see on segu kõrgtehnoloogiast ja kammitsemata eneseväljendusest ning ühendatud tihke nabanööri kaudu popkultuuriga.

Mart Avi

Millenniumijärgse NBA üks värvikaim ja ettearvamatuim kangelane **Metta World Peace**[1] (jah, see on kodanikunimi) teatas oma viimaseks jäänud, sportlikus mõttes täiesti ebaolulisele hooajale eelnenud rutiinsel meediapäeval, et asub pärast karjääri lõppu erootilist ulmeromaani kirjutama. Pole teada, mis sellest plaanist sai, ent nii totter kui see ka ei tundu, meenutab NBA kui suurejooneline igikestev korporatiivne vaatemäng oma parimatel momentidel ehk tõepoolest erootilist ulmeromaani, mida ei saa tõenäoliselt väita ühegi teise spordiliiga kohta.

1983. aastal Los Angeleses toimunud tähtede mängul esitas vahetult Belgiast eksiilist naasnud sügavsinises rüüs **Marvin Gaye** oma tõlgenduse Ühendriikide hümnist. See oli esimene kord, kui keegi julges avalikul suurüritusel hümni teistmoodi laulda. Tema selja taga kõrgunud **Julius „Dr. J" Erving**, **Magic Johnson**, **Kareem Abdul-Jabbar**, **Larry Bird**, **Pat Riley** jpt vaatasid pealt, kuidas Gaye hurmavalt kirglik, ent siidjalt jahe hääl kogu areeni armujoovastust esilekutsuva fluidumiga uimaseks piserdas. Nimetatud korvpalligeeniused on ka hiljem seda momenti suure heldimusega meenutanud. Alates järgmisest hooajast sisenesid liigasse Zamunda prints[2] **Hakeem Olajuwon**, ööklubide moolok **Charles Barkley** ja korvpalli panteoni peajumal **Michael Jordan** – kangelased, kes defineerisid terve järgmise kümnendi, mil NBAst sai globaalne superjõud ja ameerika popkultuuri *Zeitgeist*.

KUS KULDA, SEAL LEEKI JA TÄHESÄRA

Võrreldes teiste spordialadega pakub korvpall mängijatele täielikumat eneseväljendust alates riietusest kuni mängusiseste signatuuride ja žestideni välja. NBA vormidel ei laiuta kohustuslikud sponsorite logod ning probleemi ei teki ka sellest, kui mängija kannab piraatlikku *bandana*'t või enda loodud kujundusega 3D-prinditud tosse[3]. Tegu on tänavateadliku, avatud ja edumeelse liigaga, kus atleet saab olla ka artist, popstaar või kunstnik. See on üks põhjus, miks sajad NBA pallurid on olnud osa üldisemast ameerika popkultuuri kõrgseltskonnast. **Dennis Rodmani** sugune *drag*'ist spordikarakter sai olla võimalik ainult NBAs. See liiga on üks viimaseid areaale, kus eksisteerib selgelt eristatav globaalse haardega staariseisus, mille võim ja sära on sotsiaalmeediast võrdlemisi sõltumatu. Mitte ühelgi muusikul pole Ameerika ühiskonnas sellist vara ja mõjuvõimu kui näiteks **LeBron Jamesil**, kes on muuhulgas kulutanud üle 40 miljoni dollari, et tagada rohkem kui tuhandele oma kodulinna Akroni noorele tasuta ülikooliharidus. Nike ei sõlminud LeBroniga ühemiljardilist eluaegset lepingut mitte seetõttu, et ta on sportlane, vaid põhjusel, et ta on globaalne ikoon ja jääb selleks tõenäoliselt ka pärast tema sportlaskarjääri lõppu. Sellises vääringus lepinguid ei tehta näiteks **Beyoncé'** või **Kanyega**, sest nende sära on lokaalsem ning ühiskonnasiseselt fragmentaarsem. Hiphopikultuuriga alati ühte jalga käinud stiilis „I wish I was a little bit taller, I wish I was a baller"[4] soovunelmad on omandanud müütilised mõõtmed. Valdava osa nooremate räpi- ja *RnB*-artistide tekstidest sähvivad Marveli supermutantidena läbi nii möödaniku kui ka tänapäeva NBA tegelased, kelle võimete omandamisest unistatakse lapsest saati. Atlanta räpitriost Migos tuntud **Quavo** on lausunud ajakirjale Sports Illustrated: „Korvpall on hiphop. Hiphop on korvpall, seda poleks ilma korvpallita olemas." Eelmisel aastal oma animafilmi eest Oscari saanud **Kobe Bryantile** on püstitatud Guangzhou kunstiakadeemia ette elusuuruses skulptuur. Teda koheldakse Hiinas nii, nagu Elvist koheldi kunagi tolle kodumaal. Seejuures pole Kobe klassikalises mõttes hea eeskuju, vaid arrogantne veidrik, kes on muu hulgas lausunud: „Tunnen iga kord väljakule astudes, et tapan nad kõik ära."

Dennis Rodman on üks NBA ajaloo värvikaimatest karakteritest. Ta on iseendaga abiellunud ja mänginud märulifilmis koos Jean-Claude Van Damme'iga ning Põhja-Korea juht Kim Jong-un on tema hea sõber. Kaader filmist „Double Team"

Seoses telereitingute pideva tõusuga on ka liiga ise aastatega järjest kasumlikumaks muutunud: eelmise hooaja jooksul teenisid tiimid tervikuna 7,4 miljardit dollarit puhaskasu. Selle elujõud meenutab digitaalajastueelset popmuusikatööstust, kus hilisteismelistest talentidele kirjutati samuti välja garanteeritud multimiljonilepinguid ja peeti edetabelisõdu ning kus Grammyde vaatajanumbrid polnud NBA finaalidega võrreldes viis korda kasinamad. Samas võib täheldada, kuidas NBA kirjutab möödunud aja popstaaridele omal moel armastuskirju. Selle hooaja alguses

See liiga on üks viimaseid areaale, kus eksisteerib selgelt eristatav globaalse haardega staariseisus, mille võim ja sära on sotsiaalmeediast võrdlemisi sõltumatu.

Mart Avi kinganumber on sama mis Michael Jordanil.

Russell Westbrooki kujutati tema MVP hooaja vältel levinud internetimeemides kui tulevikust lähetatud androidi filmist „Terminaator II". Foto: fsxartwork (CC BY 4.0)

võttis Minnesota Timberwolves kasutusele varalahkunud **Prince'ist** inspireeritud purpursed mänguvormid ja spetsiaalse väljakukujunduse. Meeskonna noort jõuvankrit **Karl-Anthony Townsi** võis näha Paisley Parkis filmist „Purple Rain" (1984) tuntud, spetsiaalselt tema kõrgeaususele kohandatud madala istmeosa ja automaatkäigukastiga violetse Honda mootorratta selga ronimas. Umbkaudu samal ajal otsustas järjekordse tiitli võitnud Golden State Warriors keelduda traditsioonilisest külaskäigust Valgesse Majja ning kogu liiga protestis ühiselt USA relvaseaduse vastu.

Tänapäeva NBA on moodsa spordina läbinisti andmetest kannustatud ehk küberneetiline: iga aastaga järjest targem, strateegilisem, arenedes justkui tehislik närvivõrgustik.

MUTANTIDE KÜBERNEETIKA

Tänapäeva NBA on moodsa spordina läbinisti andmetest kannustatud ehk küberneetiline: iga aastaga järjest targem, strateegilisem, arenedes justkui tehislik närvivõrgustik. Võrreldes jalgpalliga on korvpall tunduvalt kergemini statistikale allutatav. Seda lihtsustavad muu hulgas miniatuursem väljak ja väiksem mängijate arv ning see, et ühest indiviidist sõltub platsil palju rohkem. Iga mängu seisukohast tähtsust omav liigutus või võte registreeritakse reaalajas statistikaprotokolli, mida ka mängijad ise hoolega jälgivad, sest väljakul sooritatu efektiivsusest sõltuvad paratamatult nii nende rahaline väärtus, maine kui osaliselt ka pärand ja mõju. Viimase kümnendi jooksul on jõutud ka kaitsemängu tulemuslikkuse mõõdikuteni, millele analüütikud usinalt peale passivad. Teoreetiliselt võib mängude vaatamise asemel ka üksnes numbreid lugeda. Seoses sedalaadi infovooga võib pidada loogiliseks asjaolu, et korvpall on võrreldes teiste spordialadega ehk kõige edukamalt virtuaalmaailma üle kandunud ning eksisteerib alates eelmisest aastast ka rahastatud e-spordina (NBA 2K League), mille hooaega samuti üle kantakse[5]. Irooniline on ka fakt, et viimase viie aasta ülekaalukalt edukaim frantsiis Golden State Warriors paikneb Ränioru piirkonnas ja mitmed Warriorsi mängijad on ka sealsete ettevõtete suurinvestorid. Korvpallurid ise meenutavad aga musklis küborge, kes end isiklikus hapnikukambris mänguks täis laevad. Balenciaga moemaja disainerhilpudes *ninja*-kilpkonna meenutavat **Russell Westbrooki** kujutati tema MVP hooaja vältel levinud internetimeemides kui tulevikust lähetatud androidi filmist „Terminaator II". Kanada ainsa meeskonna Toronto Raptorsi omapäine tähtmängija **Kawhi Leonard** on kui sentimentideta malerobot, kelle harvadest sunnitud muljega naeruturtsatustest YouTube'i mikse treitakse. On ka kreeklasest superstaar **Giannis Antetokounmpo**, kelle kämmalde proportsioonid passiksid füsioloogide sõnul üle kolme meetri pikkusele inimesele ning kes meenutab väljakul vangerdades pigem Egeuse meres jahti pidavat hiidkalmaari kui inimest. Ebaloomulikku vaistu on näidanud Balkani piirkonna imelapsed sloveen **Luka Dončić** ja serblane **Nikola Jokić**, kelle söödumustrite põhjal võiks CERNi uue osakestefüüsika uurimiseks vajaliku taristu luua.

Nigeeria juurtega kreeka korvpallur Giannis Antetokounmpo on saanud oma erakordse füüsise ja mängustiili tõttu hüüdnime Greek Freak. Foto: Morry Gash / AP / Scanpix

Hiljutise otsustava *playoff*-mängu lõpusekunditel tabas Portland Trail Blazersi mängujuht **Damian Lillard** kolmepunktijoonest lausa neli meetrit kaugemalt viigiseisust võidu toonud viske. Lillardi katnud Oklahoma City Thunderi **Paul George** sõnas ajakirjanikele nõutult justkui iseendale lohutuseks, et see oli antud olukorras *bad shot* (s.t andmetele tuginedes ebaefektiivne otsus). Paraku George ei teadnud, et seda absurdset viskepositsiooni oli Lillard oma abitreeneriga hooaja jooksul järjepidevalt läbi mänginud ja tavatult kõrge protsendimääraga tabanud. Lillardi jaoks ei olnud see *bad shot*, vaid oma võimetest teadlikuna otsustas ta viimastel sekunditel korvi alla triblamise asemel hoopis vastasmeeskonna distantsilt giljotineerida. Sellest sai Lillardi karjääri kõrghetk, mida mäletatakse ka 20 aasta pärast – täpselt nii, nagu mina mäletan seda, kuidas **Allen Iverson** 2001. aasta finaalis 50 punkti kõmmutas ja ühest Lakersi rollimängijast[6] lihtsalt üle astus.

[1] *Metta karjääri parimatel aastatel oli tema nimi Ron Artest, ent millalgi pärast Detroit Pistonsi ja Indiana Pacersi mängus toimunud liiga ajaloo suurimat kurikuulsat massikaklust, mille üks põhisüüdlane ta paratamatult oli, otsustas mees, et asub teadlikult oma vihaprobleemiga tegelema. See tipnes nimemuutusega. Oluline on siinkohal märkida, et kodanik Ilmarahu on annetanud miljoneid mitmesugustele vaimse tervisega seotud fondidele ning olnud PETA kampaanianägu. Artest kandis numbrit 37 – enda sõnul seetõttu, et Jacksoni „Thriller" püsis 37 nädalat edetabelite tipus.*

[2] *Eddie Murphy on nimetanud teda antud tegelaskuju prototüübiks. Sarnaselt Muhammad Ali ja Kareemiga sai Akeemist pärast koraaniga tutvumist Hakeem.*

[3] *Seda harrastab näiteks Brooklyn Netsi tagamängija Spencer Dinwiddie, kes on loonud isikliku brändi nimega K8IROS.*

[4] *Mõtteliselt eelnes sellele juba 90ndatel populaarseks muutunud „NBA Fantasy Basketball" ehk andmeanalüüsil ja juhusel põhinev tugitoolisportlaste „Koopad ja lohed".*

[5] *Ühehitiimest Skee-Lo 1995. aasta videosingli „I Wish" refräänn, mis sämplib muu hulgas Malcolm McLareni „Buffalo Galsi".*

[6] *See oli Tyronn Lue, Cleveland Cavaliersi tulevane peatreener.*

SU SUGU ON DOPING EHK NAISED VÕISTLUSSPORDIS

Mida tähendab seksism elualal, kus näeme igal aastal meestega võrreldes aeglasemalt jooksvaid, vähem tõstvaid ja madalamale hüppavaid naissportlasi? Kas on õiglane, et naissportlaste päralt on minimaalne tähelepanu ja minimaalsed ressursid?

Sanna Kartau

Ambitsioonikad naised tunduvad sõltumata elualast ületavat mingit jagatud valuläve. Selle parim peegeldus on naiste tippspordi kiire, hiline ja keeruline ajalugu. Ehkki olümpiamängudele on naisi paberil alati lubatud, siis reaalsuses saatsid kõik riigid võistlema vähemalt ühe naissportlase alles 2012. aastal Londonisse. Esimestel olümpiamängudel osales naisi 2,2%, Tōkyōs on naissportlaste prognoositav osakaal aga juba 48,8%.[1] Muutused on olnud kiired: kui 1900. aastal sai naiste golfi olümpiavõitja **Margaret Abbott** auhinnaks kullatud portselankausi, siis tänapäeval võidavad naised juba päris medaleid. Abbott, muide, ei teadnud elu lõpuni, et ta võitis olümpiamängudel, mitte tavalisel golfiturniiril.

Ühiskonna sooline pealisehitis on üks olulisimaid tegureid, mis mõjutab inimeste võistlushimu: Lääne lapsed õpivad noorest peale, et Teedud ja Toomased tahavad võita, aga Lindad ja Jaanikad tahavad, et kõik võidaksid.

Samas liigitab naisena sündimine potentsiaalse sportlase automaatselt teatud mõttes kaitstud kategooriasse: meestega koos võisteldes naised enamikul aladel esikümnesse ei jõuaks. Enne kui **Serena** ja **Venus Williams** (tollal vastavalt 16- ja 17-aastasena) nõustusid **Karsten Braaschi** vastu võistlema, olid mõlemad kindlad, et suudavad lüüa iga esikahesajast välja jäävat meest. Mõlemad matšid kaotati. Braasch, tol hetkel meesmängijate järjestuses kahesaja kolmas, ütles, et oli meelega kordi halvemini mänginud, et mängu huvitavana hoida. Sellest matšist leiamegi olulisima tera naiste ja spordi küsimuses: kas on õigustatud oodata võrdset kohtlemist, kui tulemused ei saa alati võrdsed olla?

Kui Forbesi 100 rikkaima sportlase nimekirja jõuab esiteks kas või üks naine, siis võime korraks rahunenult hingata. Ja kui kümnendite pärast koosneb edetabel – kas või paariks aastaks – ainult naistest, siis oleme kohal.

RAHVA LEMMIK VÕI ANONÜÜMNE NAISEKEHA

Selleks et mõista, keda või mida Eesti spordimaastikul oluliseks peetakse, pöördume Eesti suurimate meediaväljaannete poole. Võtsin vaatluse alla 2019. aasta esimesed neli kuud ning kammisin läbi Delfi, ERRi ja Postimehe *online*-spordilehtede esiküljed. Küsimusi oli viis. Mitu uudist on meeste kohta? Mitu uudist on naiste kohta? Mitu uudist kajastab segavõistkondi või üldist rahvasporti? Mitu korda mainitakse pealkirjas mehenime? Mitu korda naisenime? (Jah, Exceli tabelite täitmine on minu reedene märg unenägu.) Delfi puhul olid veebis saadaval ainult märtsi ja aprilli andmed, seetõttu on keskmised ka teistest veidi ebausaldusväärsemad.

Vaatlusandmed näitasid, et meessportlastest on teatud päevadel kolm korda, mõnel teisel *kümme korda enam* uudiseid kui käsitlusi naissportlastest. Naistenimesid võib näha neil külgedel vahel neli, vahel seitse, vahel kakskümmend kaks korda vähem. Leidsin andmetest ainult ühe juhu, kus see vahe kahanes vaid kahekordseks (meeste kasuks) – see oli **Kelly Sildaru** MMi võit. Ei üllata, et enim naissportlastega seotud uudiseid leidub ERRi saidil (peaaegu lausa neljandik ehk 24,5%), Delfi spordisaidil on neid 12,2% ning Postimehe lehel isegi vähem ehk 12%.

Paljudele spordifännidele tundub säärane massiline erinevus naiste ja meeste kajastamises loomulik olukorras, kus:

a) enamik sportlasi on mehed[2];
b) enamik spordifänne on mehed[3];
c) meeste sporditulemused on enamikul aladel naiste omadest paremad;
d) kõrgetasemeliste spordiorganisatsioonide juhid on olnud ajalooliselt mehed.

Kuid miks peaks eespool nimetatu probleem olema? Kas tegemist on sugude loomulike huvide väljendusega või pigem markantse soolise lõhestatuse sümptomiga? Mis mõjutab meie võistlustahet?

Austrias korraldatud uuring võrdles 3–18-aastaste laste ja noorte võistlushimu, andes neile valiku, kas kahekohalisi arve liita või joosta ning kas teistega võistelda või ilma võistluseta ülesanne ära teha. Uurijad leidsid, et juba kolmeaastased tüdrukud võistlevad matemaatikaülesannetes või jooksmises 15–20% väiksema tõenäosusega kui poisid.[4] Ühiskonna sooline pealisehitis on üks olulisimaid tegureid, mis mõjutab inimeste võistlushimu: Lääne lapsed õpivad noorest peale, et Teedud ja Toomased tahavad võita, aga Lindad ja Jaanikad tahavad, et kõik võidaksid. Reageerime negatiivselt, kui tüdruk järele ei jäta või kui poiss alla annab – nii õpivadki potentsiaalsed sportlased väljakutsetele erinevalt vastama.

3. sajandist pärit mosaiik palli mängivatest naisatleetidest Sitsiilias Piazza Armerina linna lähistel asuvas Villa Romana del Casales. Foto: Yann Forget / Wikipedia (CC0)

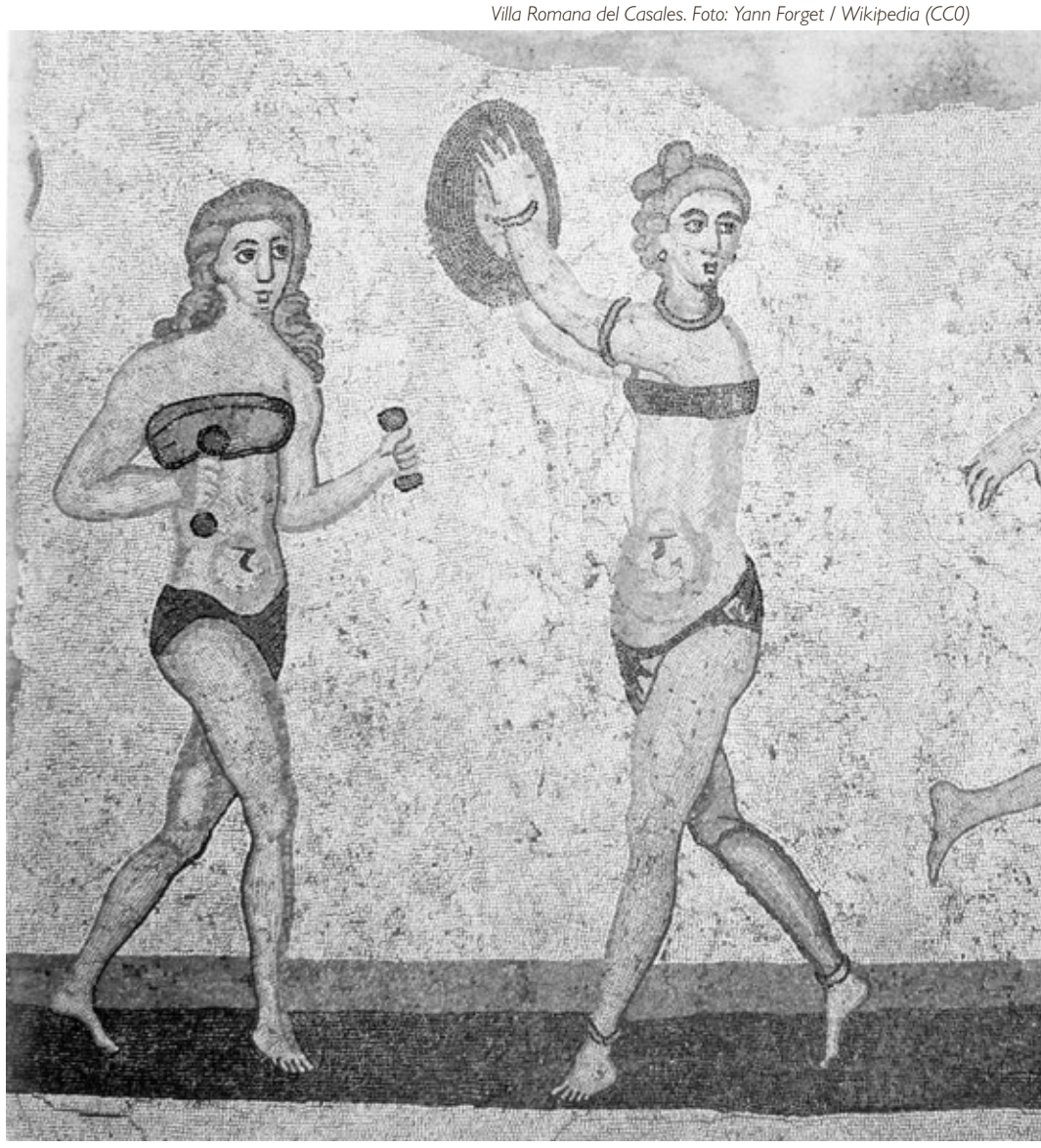

MITTE KAOTADA VÕI MITTE VÕISTELDA

Paar kuud tagasi tõi sõber peole ehmatava paki „Memory" kaarte. Piinlike mälestuste tõttu lapsepõlvest ja tänu minu igikestvale suutmatusele eilset päeva mäletada otsustasin kiirelt ja lihtsalt, et mina mängida ei taha – kaotaksin nii karmilt, et parem on lihtsalt kõrvalt vaadata ja end mitte lolliks teha. Otsus millegi nimel võistelda kannab endas ohtu: raisku läheb aega ja raha, kuid, veelgi enam, kaotamine võib ka alandav olla; meile enda kohta midagi ebamugavat paljastada.

See trend ei sõltu niivõrd aga bioloogilistest teguritest kuivõrd keskkonnast ja sellest, mida ühiskonnas normaalseks peetakse. Indias elava khasi hõimu liikmete vara, suhted ja prestiiž liiguvad naisliini pidi. Kui enamikus Lääne ühiskondades kaldub võistlusvalmiduse tahe meeste kasuks, siis matrilineaarse khasi rahva hulgas on see vastupidi: naised otsustavad eksperimendis võimaliku võidu nimel kaotusega riskida ning hoopis mehed teevad konservatiivsemaid valikuid.[5] Meie avatus riskile on seotud tugevalt ühiskondliku soolise struktuuriga, mitte niivõrd testosterooniga.

Ilmselgelt on tuhanded sportlased sellest lõksust välju-

Sanna Kartau on luuletaja, aktivist ja blogija, kelle jaoks kasvas ebavõrdsuste paine viljakaks kirjutamisteemaks.

nud ja rajavad stereotüüpidest hoolimata aktiivselt karjääre. Praegustest eesti naistippsportlastest on väga mitmel pereliikmetest treenerid või sportlastest vanemad, kelle positiivne eeskuju ja juhendamine on olnud suureks abiks sportliku identiteedi kujunemisel.

Võistlusiha tuleb usust, et laps suudab võita, et võitmine on oluline ning et võistlemine on talle sobilik. Kuidas me peaksime uskuma, et suudame võita, kui isegi naisena sündimine on niivõrd nõrkuse sümbol, et kasutame seda solvanguna meeste vastu? Kuidas julgeksimegi arvata, et võitmine on oluline, kui naiste võistluste ignoreerimine on norm isegi riiklikes kanalites? Ja kuidas end veenda, et täielikult võistlemisele pühendumine on sobilik? Andeka sportliku tüdruku kasvamise teed tõkestab keeruline mitmekihiline topeltstandard: sportlane peab sügavalt iseendale keskenduma, naine aga inimestele tema ümber. Sportlane ei saa hoolida oma konkurentide tunnetest rohkem kui iseenda võidust, naine peaks olema aga intuitiivselt teadlik end ümbritsevate isikute emotsioonidest ja neid omadena tundma.

AKTSEPTEERIDA PIIRANGUID VÕI EEMALDADA RINNAD

Eelarvamuste ja bioloogia segamisel saadud mõrti on pahteldatud iga prao peale, mis naiste ja spordi suhtes nähtav on. *Testosteroon! Väiksem süda!* Ajaloost karjub keegi takka, et *emakas võib spordides kehas ringi liikuma hakata ja naise viljatuks jätta!* Tõepoolest, mehed on keskmiselt naistest tugevamad, nende hemoglobiinitase on kõrgem ning kalorid muudetakse nende kehas pigem lihasteks kui rasvaks. Samas on oluline meeles pidada, et sugudesisene variatsioon on kõrgem kui sugudevahelised erinevused nii tugevuses, pikkuses kui ka vastupidavuses.[6] Meie kehad, ajud ja keskkond on pidevas vastastikuses regulatsioonis, näiteks välja toodud negatiivsed stereotüübid mõjutavad märgatavalt naissportlase võimekust.[7]

Vahe meeste ja naiste maailmarekordites stabiliseerus aastal 1980. Mõnel alal on lõhe väiksem (5,5% 800 m jooksus ja ujumises), teatud aladel väga suur (36,8% jõutõstmises) ning suhteline stabiilsus tippsaavutuste erinevuses viitab sellele, et need on jäävad.[8] Vahed on suurimad alade puhul, mis muutusid naistele hiljem kättesaadavaks. Loomulikult on spordialasid, kus meeste tulemused jäävad naiste omadele alla, näiteks pikamaaujumine või vabasukeldumine. Sportlikus suutlikkuses mängivad rolli bioloogilised tegurid ning ilma hormoonide või tehnoloogiata need vahed ei kao.

Samas ei eksisteeri meie biomass isoleerituna kultuurist. 19. sajandi naine oli Eestis keskmiselt 15 cm lühem kui 20. sajandi eestlanna.[9] Ühiskondlikud arengud selles ajavahemikus – kasvav majandus, vähenev ebavõrdsus, parem ligipääs meditsiinile ning toekam toidulaud – mõjutasid omakorda meie füüsilisi kehasid. Ka lühikese aja jooksul toimuvad muutused meie liikumises ja kehaga seotud normides jätavad oma jälje meie füüsisele ning sellel võib olla huvitav mõju odaviske, maratoni või bikiinifitnessi tulemustele. Uusi mänge või alasid tekib pidevalt ka juurde ning naiste kaasatus nende arengusse võimaldaks soospetsiifilisi tugevusi võistlustel tasakaalustada. Samas mingi eluala, riietuseseme, hobi või ka spordiala seotus naistega võib tähendada kiiresti selle laiemat ühiskondlikku devalveerumist, mistõttu tundub nende spordialade arengu eelduseks olevat laiem ühiskondlik väärtuste ümberarvestamine. Spordiorganisatsioonide avatus uuendustele sõltub aga märgatavalt naiste osakaalust nende juhatuses. (Näiteks Eesti Olümpiakomitee täitevkomitees on praegu 15 meest ning 2 naist. Kõik EOK presidendid on olnud mehed. Kõik aupresidendid on olnud mehed. 17 EOK auliikmest 15 on mehed. Ainult sekretariaadis on võrdne arv mehi ja naisi.)[10]

Huvitav võimalus võiks olla ka suurem vastupidavusalade arv suurvõistlustel ning nendele rohkem tähelepanu pööramine. Miljonite jälgijate ja tohutu sponsorlusega e-spordi maailm on praegu tugevalt meeste domineeritud, kuid naistel on suurepärane võimalus teha võidukäiku ka sellel võistlusalal, kus hemoglobiini asemel mängivad tähtsat rolli RAM, reageerimiskiirus ja taktika. E-spordis ega „päris" spordis ei tähenda mõne eduka naissportlase edu võrdsuseni jõudmist. Majanduslik ja institutsionaalne võim on jätkuvalt meeste käes. Kui Forbesi 100 rikkaima sportlase nimekirja jõuab esiteks kas või üks naine, siis võime korraks rahunenult hingata. Ja kui kümnendite pärast koosneb edetabel – kas või paariks aastaks – ainult naistest, siis oleme kohal.

[1] *Women In Sport: Background Statistics. –Rahvusvaheline Olümpiakomitee, 2019.*
[2] *Näiteks Eesti Olümpiakomitee toetatud meessportlasi on 35, naissportlasi 26. Klubidesse kuuluvaid harrastussportlasi on spordiregistri andmeil 6000 meest rohkem kui naisi.*
[3] *Statistikaameti andmete järgi peab spordivõistlustel käimist oluliseks 10% naistest ja 24% meestest. (15–74-aastaste hinnang kultuuritegevuse olulisusele kultuuritegevuse liigi järgi). Viimase 12 kuu jooksul spordivõistlust külastanute osakaal oli meeste hulgas 13,6%, naiste hulgas 7,6%. (KUT011: Vähemalt 15-aastaste osalemine kultuurielus kultuurivaldkonna ja elukoha 1 isikute rühma järgi).*
[4] *Sutter, M.; Rützler, D. 2010. Gender Differences in Competition Emerge Early in Life.*
[5] *Gneezy, U.; Leonard, K. L.; List, J. A. 2008. Gender Differences in Competition: Evidence from a Matrilinear and a Patriarchal Society.*
[6] *Vt Ruff, C. 2002. Variation in human body size and shape. – Annual Review of Anthropology, nr 31, lk 211–232; Misner, E;* et al. *1990. Sex Differences in Static Strength and Fatigability in Three Different Muscle Groups. – Research quarterly for exercise and sport, nr 61 (3), lk 238–242.*
[7] *Gentile, A.; Boca, S.; Giammusso, I. 2018. 'You Play Like a Woman!' Effects of Gender Stereotype Threat on Women's Performance in Physical and Sport Activities: A Meta-Analysis. – Psychology of Sport and Exercise, nr 39, lk 95–103.*
[8] *Thibault, V.; Guillaume, M.; Berthelot, G.; El Helou, N.; Schaal, K.; Quinquis, L.; Toussaint, J.-F. 2010. Women and Men in Sport Performance: The Gender Gap has not Evolved since 1983. – Journal of Sports Science and Medicine, nr 9 (2), lk 214–223.*
[9] *A century of trends in adult human height. – NCD Risk Factor Collaboration (NCD-RisC), eLife, 5, e13410, 2016.*
[10] Vt eok.ee/organisatsioon/struktuur.

KIIRKOHTING

ANTON MARTIN

Küsis **Aleksander Tsapov**

29.–31. augustil toimub Tallinnas Tallinki Tennisekeskuses Eesti esimene LGBT tenniseturniir. Rahvusvahelisse GLTA (Gay and Lesbian Tennis Alliance) turniiride võrgustikku kuuluv võistlus püüab tuua Tallinnasse kokku eri riikide tenniseentusiaste. Anton Martin on üks 2019. aasta Tallinn Colour Gamesi korraldajatest.

Foto: erakogu

Räägi natuke lähemalt, mida kujutab endast GLTA katusorganisatsioon (kus ühe juhtisikuna tegutseb ka eestlane Merit Lõokene) ja mis eesmärgil see rahvusvaheline turniiride võrgustik loodi.

Rahvusvaheline LGBT tenniseorganisatsioon (GLTA) toimetab Orlandos USAs ja selle eesmärk on pakkuda avatud, turvalist ja kaasavat ruumi ning seltskonda, mis on pühendunud amatöörtennise edendamisele ja arendamisele LGBT-kogukonnas. Turniirid toimuvad aastaringselt. Algajatest kuni tasemeni Open on viis tugevusgruppi. Hooaja lõpus toimub Amazing Champions Tournament, kuhu pääsevad isikliku kutsega ainult parimad mängijad. Kokku peetakse aasta jooksul erinevates riikides umbes 70 turniiri, enamik neist USAs ja Euroopas, kuid eelmisel aastal laieneti ka Lõuna-Ameerikasse. Bangkokis toimub näiteks eurooplaste korraldatav tenniseturniir Pride.

Millal ja miks tekkis idee Tallinnas turniir korraldada?

Idee tuua Eestisse geikogukonnale suunatud spordivõistlus tekkis siis, kui nägin kunagi internetis fotosid Šveitsis toimunud geivõistlustest (täpselt ei mäleta, mis spordialal), kus vikerkaarelipp lehvis kõrvuti Šveitsi omaga. Tol hetkel mul kahjuks peale tahte muud polnud, nii et unistuse eluviimiseks kulus kuskil 15 aastat. Pärast kuut aastat Hollandis elamist abiellusin mehega ja kolisin Belgiasse. Minu mehe hea sõber korraldas Belgias tenniseturniire ja otsis võimalust teha midagi välismaal. Tema oskused turniiride organiseerimisel ja minu ammune soov midagi Eestis korraldada viisid meid kokku. Lõime käed ja otsustasime, et kahe aasta pärast teeme tenniseturniiri Tallinnas.

Kui palju mängijaid te loodate ideaalis Tallinnas näha?

Turniir kestab kolm päeva ja tuleb olla realistlik, sest aeg ja väljakute arv on piiratud, seega 150 mängijat oleks piir. Praeguse seisuga ootame kokku umbes 100 inimest, viimase info järgi on praeguseks turniirile registreerinud 72 inimest 19 riigist.

Mida sa tahaksid, et antud turniir Eestis pikemas plaanis kaasa tooks?

Ma soovin, et Tallinna turniir kasvaks aastatega üheks suurimaks LGBT ürituseks mitte ainult Eestis, vaid terves Põhja-Euroopas. Praegu alustame ainult tennisega, kuid unistus oleks korraldada mitme spordialaga võistlusi, et Tallinn tõmbaks ligi rohkem inimesi naaberriikidest ja kohalik LGBT-kogukond võidaks sellest midagi. Ägedale peole minekuks, tennise mängimiseks või *pride*'il marssimiseks ei pea sõitma Berliini, Pariisi või Barcelonasse – seda kõike saab korraldada tasapisi Tallinnas ja nii saab meelitada siia ka uusi külastajaid. Meie turniir edendab turismi, soodustab rahvusvaheliste kontaktide teket ja võitleb muljega, justkui Eesti oleks väike hall koht, kus on ohtlik gei olla.

Eesti on olnud Baltimaade lähiajaloos teerajaja nii riigivalitsemises, finantsvaldkonnas kui ka ühiskonna üldisele arengule suunatud tegudes. Saime eksportida kõik selle, mis osutus kohalikul tasandil edukaks, nii Lätti kui ka Leetu. Meil on nii LGBT-filmifestival Festheart Rakveres kui ka LGBT-koor Vikerlased, nüüd siis ka tenniseturniir. Loodan, et see on järgmine koht, kus Eesti saab olla naaberriikidele eeskujuks ja teha koostööd omandatud *know-how*'ga.

VÕITLUS BRASIILIA *JIU-JITSU*'S. KÕIGE RASKEM ASI, MIDA ELUS TEINUD OLEN

Sõltuvus, mis veab treeningule. Usaldus, mille pandiks on elu. Hirm, millest pole pääsu. Küsimused, millele puuduvad vastused. Selline on ühe võitluskunstiharrastaja maailm.

Kirjutas **Laura Mallene**, pildistas **Ken Mürk**

„Kas sul juuksekummi on?" uuris tüdruk – või mis tüdruk, pigem naine – minult riietusruumis. Noogutasin lahkelt ja läksin oma koti juurde, tõmbasin välja varupatsikummi ja ulatasin naisele. Pool tundi hiljem kõlas portugalikeelne käsklus „combate" ja me mõlemad tegime kõik, et võita eelisasend või panna peale liigeselukk või, kui olukord seda pakub, kägistus.

See on vastandlike olukordade jada. Üks hetk, kus sa ulatad oponendile patsikummi, ja teine, kus istud halastamatult kaksiratsi ta peal ja soovid kõigest hingest, et see, mida teed, paneks ta alistuma.

Kõik moodsad hädad – kas või inimliku läheduse puudumine – on Brasiilia jiu-jitsu*'le hea kasvulava tekitanud.*

Sellel võistlusel olid esindatud kõik: vanad, noored, lapsed. Nägin valge vööga hallipäiseid mehi, keskealisi naisi, teismelisi. Nad kõik tulid kohale ja ootasid oma korda. Seda, kui neile öeldakse „combate". Ma ei tea kedagi, kes suudaks olla selle hetke eel hirmuta. Sest hirm tuleb sama kindlalt kui teisipäevale järgnev kolmapäev. Võistlemine on hirmus. Ma olen 30 aastat vana kogenud ajakirjanik. Mul ei ole vaja seal seista. Miks ma seda teen? See on küsimus ka mulle endale. Hetked enne *jiu-jitsu*-matši on ühemõtteliselt kohutavad.

KAS SUUR MÜRAMINE VÕI FÜÜSILINE MALE?

Brasiilia *jiu-jitsu* on küllalt noor, aga kiirelt arenev spordiala. Kui peab seda kirjeldama, siis see on veidike nagu judo, ainult et põhirõhk pole heidetel. Võimalik, et selle järsk populaarseks muutumine on sümptom. Kõik moodsad hädad – kas või inimliku läheduse puudumine – on Brasiilia *jiu-jitsu*'le hea kasvulava tekitanud. Näen kodusaalis üha rohkem, kuidas meile astuvad sisse IT-mehed, õpetajad, kontorirotid, valgekraed. Nad veedavad saalis keskmiselt kaks tundi, tehes midagi, mis on asjatundmatu pilgu jaoks üks suur müramine.

See on sõltuvust tekitav, aga keeruline. Minu treeningukaaslane ütles tabavalt, et Brasiilia *jiu-jitsu*'t võib võrrelda sellega, kui pead langevarjuhüpet tegema ja samal ajal kabet mängima. Sõltuvusse sattusin kohe alguses. Selles füüsilises males asjatundlikumaks saamises on midagi äärmiselt haaravat. Viis aastat hiljem ei suuda ma ikka lõpetada. Ma tahan leida vastuseid.

Neid vastuseid otsivad paljud. Tehnikad arenevad pidevalt, miski ei ole lõplikult välja töötatud. See häirib mind traditsioonilistes võitluskunstides ehk kõige rohkem. Jits on eluline, seda testitakse, pannakse kahtluse alla. Ainult nii saabub parim tulemus, ja ka parim tulemus võidakse kahtluse alla seada.

Treeningutel oleme treeningukaaslastega lähikontaktis. Paratamatult tuleb usaldada nende kätesse oma elu: kui kägistus on peal, pean ma uskuma, et mu treeningupartner laseb selle lahti. Ehk see ongi põhjus, miks mitmel pool maailmas on jitsiklubide treenijad väga lähedastes sõprussuhetes, usaldus tekib kiirelt. Näen seda ka oma koduklubis: on vaid vaja hõigata välja abipalve ja kakskümmend meest tulevad saali koristama. Ja mitte ainult. Mu trennikaaslased on rutanud appi mitmes täbaras olukorras.

VÖÖKULTUS

Selle spordiala populaarsuse üks võtmetegur on vöösüsteem. Maslow' püramiidi neljas aste on vajadus saada tunnustatud. Uus vöö on suur tunnustus, miski, mille pärast pead aastaid vaeva nägema. (Jitsikate seas on levinud üks mõistuküsimus: mitu aastat läheb tavalisel inimesel, et teenida välja must vöö? Õige vastus on, et tavalised inimesed musta vööd välja ei teeni. Selleks et seda teha, pead olema midagi erakordset. Eestis on praeguse seisuga vaid üheksa musta vöö kandjat, kõik neist mehed.)

Mina olen valge vöö, sest ma ei alustanud mitte nullist, vaid olin teistega võrreldes astmel miinus 19. Mul polnud koordinatsiooni, jõudu, võhma ja ma olin parajalt ülekaaluline. Viis aastat hiljem olen valge vöö. Tõsi, korralik, medaleid võitev valge vöö (võistlemine käib vööde arvestuses). Ühest küljest võib seda vaadata nii, et viis aastat ja ikka veel valge vöö. Mina eelistan mõelda olukorrast, et viis aastat ja ikka ei anna alla. Mis sest, et vigastusi on olnud omajagu, et vahel on tõesti raske ja et tehnikate omandamisele kulub kauem kui teistel. Mu treener on öelnud, et iga teine treenija oleks minu moodi treenides ammu juba kõrgemal vöötasemel.

Vöösüsteem on tekitanud omakorda kummalisi olukordi. Maailmas on klubisid (küll õnneks mitte rohkelt), kus musta vöö omandanuid peetakse autoriteediks enam-vähem kõiges. Elamises. Mis sest, et rangelt võttes on must vöö ekspert vaid ühel spordialal.

Maailma jitsiklubides ringi rännates olen näinud seinal näiteks järgmist kirja: „Kui sa, treenija, lähed treenima kuhugi mujale, heidame su välja." Põhjusena loetletak-

Laura Mallene on ajakirjanik. Ta on töötanud Postimehes, Äripäevas ja Eesti Ekspressis. Praegu on ta reporter Eesti Päevalehes. Ta treenib ja võistleb Brasiilia *jiu-jitsu*'s ning on Eesti esimese Brasiilia *jiu-jitsu* naistelaagri peakorraldaja, samuti on tal pooleli enesekaitseinstruktori õpingud.

se salajasi jitsitehnikaid, millega klubi liikmed võistlusi võidavad (unustades mugavalt ära, et maailma parimad jitsikad levitavad kõiki oma tehnikaid DVDdel ja laadivad neid üksteise võidu üles YouTube'i).

Jitsimaailmas on jaburaid traditsioone ja uskumusi, üks rumalaimatest on keeld pesta oma vööd (sest siis, väidetakse, kaovad ka seda kandes omandatud teadmised). „Teeme nüüd selle selgeks," ütles Austraalia jitsitüdrukute organisatsiooni juht, „kui sa ei pese oma vööd, siis sa ei istu siin meiega."

Brasiilia jiu-jitsu't võib võrrelda sellega, kui pead langevarjuhüpet tegema ja samal ajal kabet mängima.

AHVATLEVAD RASKUSED

Brasiilia *jiu-jitsu* on üks väheseid alasid, mida tean, millega saad alustada vabalt ka hilisemas elus – ja ikka võistelda. (Proovisin hiljaaegu leida täiskasvanute judotrenni. Tallinnas see võimalus puudub. Jitsis on pigem vastupidine olukord, alles hiljaaegu alustas minu koduklubi 3D Treening lastetrennidega.)

Võistlusi korraldatakse nii vööklasside kui ka vanusegruppide kaupa, nii on võistlusmatile astunud ka kuulus telekokk **Anthony Bourdain**. Ta võitis oma vanusegrupis New Yorgi lahtistel kuldmedali. Staariparaad on päris suur. Ka nendel on *jiu-jitsu*'t vaja. Miks? Ilmselt samal põhjusel kui minulgi.

Praeguseks siitilmast lahkunud Bourdain võtab ehk küsimuse, miks harrastada *jiu-jitsu*'t, kõige paremini kokku: „Ma teen seda, sest see on raske. Sest see on kõige raskem asi, mida ma elus teinud olen. Ja sest see (*probleemide lahendamine* – L.M.) ei lõppe iialgi." *Jiu-jitsu* pole kerge. Vahel tundub ka matil olukord nii lootusetu, et pisarad hakkavad veerema. Aga kui see oleks kerge, siis milleks seda teha?

Musta vöö omandanuid peetakse mõnikord autoriteediks enamvähem kõiges. Elamises. Mis sest, et rangelt võttes on must vöö ekspert vaid ühel spordialal.

Ma tean, et lähen võistlusmatile tagasi. Selleks et teha kõige raskemat asja, mida ma olen elus teinud.

КНИГИ
RAAMATUD
BOOKS
KIRJAT
BÖCKER
LIBROS
BÜCHER
KNYGOS
LIVRES
BOEKEN
Näitus Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseumis
VÄLJAANDJA LUGEMIK.
TRÜKISED AASTATEST 2010–2019
17. mai – 1. september
Lai 17, Tallinn • Avatud K–P 11–18 • WWW.ETDM.EE
ETDM EESTI KULTUURKAPITAL Tallinn Embassy of Sweden Tallinn EKA NUDIST

NÄLG TULEMUSTE JÄRELE

Valed arusaamad õigest toitumisest võivad sportlase karjäärile lõpu teha. Sealjuures on söömishäirega sportlasi Eestis rohkem kui varem.

Kärt Kelder

Kas sa oma tagumikku oled vaadanud? // Ära sina küll rohkem söö. // Kui kaalu langetad, hüppad kõrgemale.

Üks neist lausetest öeldi kunagi ka selle teksti autorile. Pärast seda muutus kehast mõtlemine ja suhtumine sellesse. Algas aastaid kestnud kaaluline allakäik, kus 80-kilosest rõõmsameelsest võrkpallurist sai 50-kilone ning kergesti ärrituv anorektiline tütarlaps söömishäirete keskuses Tartus.

Vahel piisab probleemi tekkimiseks vaid ühest lausest. Haigus tabab eriti neid, kes üritavad endast alati maksimumi anda. Tihti on selleks sihtgrupiks sportlased, kes on kõrgete ootustega, iseseisvad ja perfektsionistid. Need on omadused, mis tagavad õnnestumise spordis, aga loovad ka aluse söömishäirete tekkeks.[1] Meessportlased üritavad tavaliselt kaalu ja lihasmassi kasvatada, samal ajal muretsevad naised aga kilode ja keharasva vähendamise pärast.[2] Tartu Ülikooli Kliinikumi psühhiaatri **Kadi Pajusalu** sõnul pole seejuures alati kerge tõmmata piiri normaalse ja häirunud söömiskäitumise vahele. „Sümptomitest saab probleem alles siis, kui see hakkab korduma ja kahjustama füüsilist tervist või igapäevast toimetulekut."

SAGENEV PROBLEEM

Ortoreksiat ja buliimiat põdenud Triin (29) peab end perfektsionistiks. Temal algas probleem Viljandi kultuuriakadeemias tantsukunsti õppides. „Ma ei ole kunagi peenike olnud. Tundsin end teiste kõrval ebamugavalt ning otsustasin saledamaks saada. Tarbisin tulemuste kindlustamiseks iga päev 1200 kalorit, kuigi baasainevahetuseks oli vaja vähemalt kolmandiku võrra rohkem. Kaalusin kõik kogused ära ja arvutasin nende toiteväärtuse. Mäletan siiani, kui palju üks või teine toiduaine kaloreid annab. Kompenseerisin ülesöömist lahtistite ja trenniga ning võisin joosta süütunde tõttu 14 kilomeetrit. Tipphetkel oli mu rasvaprotsent 13,8." (*Naistel on normaalne rasvaprotsent 23 ning vähem kui 18% on alla normi, meestel on need näitajad 13,5% ja 8%* – toim.)

Tantsimine on üks spordialadest, kus soositakse saledust, mistõttu seal esineb sageli söömishäireid. Leidub ka mitmeid alasid, kus manipuleeritakse kehakaaluga, näiteks maadlus ja poks. See loob samuti pinnase häirunud söömiseks. **Petrie** ja **Greenleaf** tõstavad esile, et mõne ala puhul, nagu iluuisutamine või võrkpall, on naised väljakul paljastavama atleetliku riietuse tõttu oma keha suhtes haavatavamad.[3]

2017. aastal Eestis korraldatud uuringust selgub, et 15–25-aastaste seas on pea kaheksal protsendil naistest ja ühel protsendil meestest söömishäire. Eestis puudub küll täpsem statistika meessportlaste kohta, aga naissportlastest esines häirunud söömiskäitumist 33 protsendil. Enim kohtas seda jalgpallurite (25%) seas, järgnesid võrkpall (15%), kergejõustik (13%), suusatamine (12%), saalihoki (11%) ja esteetilised spordialad (10%). 67% sportlastest kuulusid koondisesse.[4] Seejuures on teada, et tenniseäss **Kaia Kanepi** on maadelnud buliimiaga ning suusataja **Katrin Šmigun** vaevles aastaid anoreksia küüsis.

Spordiarsti **Eve Undi** sõnul on probleem Eestis sagenenud. „Piltlikult võib öelda, et kui kümme aastat tagasi sattus vastuvõtule ehk paar probleemset sportlast poole aasta kohta, siis nüüdseks tuleb neid minu juurde keskmiselt üks kuni kaks nädalas." Noorim patsient on Undil olnud 11-aastane.

Üle maailma kannatab Rahvusvahelise Söömishäirete Assotsiatsiooni andmetel 62% naissportlastest ja 33% meessportlastest mingit laadi söömishäire käes. Levinuimateks probleemideks on anoreksia ja buliimia, kuid esineb ka nn muid (nt atüüpiline *anorexia nervosa*) ja täpsustamata söömishäireid (nt *anorexia athletica*). Meessportlaste puhul täheldatakse söömishäireid tunduvalt vähem kui naissportlastel, mistõttu probleemi ei osata alati tähele panna.[5] Meeste üks sagedasim häirunud söömiskäitumine on lihasdüsmorfia. Sportlased ei pea end piisavalt muskulaarseks, mistõttu nad veedavad tunde jõusaalis ning võivad kulutada rohkelt raha erinevate (ebaefektiivsete) toidulisandite peale, nende toitumine võib olla ebakorrapärane ja nad võivad kuritarvitada steroide.[6]

Mõne ala puhul, nagu iluuisutamine või võrkpall, on naised väljakul paljastavama atleetliku riietuse tõttu oma keha suhtes haavatavamad.

Unt tõstab esile, et fitnessi eri vormidega on kaasnenud äärmuslike dieetide tõttu probleemsete juhtumite arvu kasv. „Oleme teinud sellel teemal koolitusi nii sportlastele kui ka treeneritele, kuid tuleb tunnistada, et mõne sihtrühma huvi antud teema vastu on jäänud tagasihoidlikuks," nendib ta.

TREENERITEL LASUB VASTUTUS

Söömishäire tekib suuresti põhjusel, et ei osata õigesti toituda ning ka nn spetsialistidel puudub vajalik koolitus ja info. Aina rohkem kiputakse sportlaste puhul rääkima suhtelisest energiadefitsiidist. „Spordiga seonduvalt ei pruugi söömishäire olla klassikalises mõttes kuigi selgelt väljendunud. Sageli näeme, et probleemse sportlase menüü sisaldab väga palju energiavaeseid toite ning väga vähe loomseid allikaid. Tihti ollakse veendumusel, et esineb allergia või et on näiteks gluteenitalumatus, ilma et sellele oleks eelnenud mingit teaduspõhist diagnostikat," kommenteerib Unt.

Söömishäire tekib suuresti põhjusel, et ei osata õigesti toituda ning ka nn spetsialistidel puudub vajalik koolitus ja info.

Greenleaf ja Petrie on esile tõstnud, et suur koormus lasub treenerite õlul, sest just nendel on suurim kontroll ja ligipääs sportlaste treenimisele ja toitumisele, aga ka psüühilisele heaolule ja kuvandile kehast.[7] Mäletan, kuidas koondisesse kuuludes kaalus treener mind ja teisi trennikaaslasi pea iga nädal. Mõned käisid kaalumise eel infrapunasaunas ning proovisid end päev või paar enne näljutada. Arvatavasti oli selle kõige põhjuseks eeldus, et kui kaalud vähem, siis paraneb igasugune sooritusvõime. Küll aga ei meenu, et keegi oleks väga rääkinud tasakaalustatud toitumisest. Võistlustest taastumine oli kohati keeruline ning ka trennijärgselt kimbutas pidev väsimus. Kaalu langedes sain aga treenerilt kiita ning see toitis vajadust langetada kaalu veelgi, kuniks sellest sai tõsine probleem.

Triin sai söömishäirest ise võitu, kuid minul tuli kliinikusse ravile minna. Triin meenutab oma murdumispunkti: „Tegin palju sporti, kümne kuu jooksul kokku üle 420 tunni. Füüsiliselt olin väga vormis, aga vaimselt enam ei jõudnud." Triin katkestas aastaks sportimise, et taastuda, ning keelas endal toiduetikettide vaatamise. „Alguses tundus hirmutav, et pean tegelema terve päev millegi muu kui söögiga. Millest ma siis mõtlema hakkan?"

Söömishäiretel on nii Undi kui ka Pajusalu sõnul rängad tagajärjed. „Häiritud võivad olla kõik organisüsteemid, tekivad näiteks seedetrakti ja immuunsüsteemi probleemid, menstruatsioonid jäävad ära, luude tihedus langeb. Kaasneda võivad tõsised psühholoogilised hädad kuni depressioonini välja," nendib Unt. Seejuures ei saa kunagi kindel olla, et organism täielikult taastub. Pajusalu lisab, et tihtilugu ei saa sportlased enam oma karjääri jätkata.

Kuigi söömishäiretega inimeste hulk on kasvanud, näitab see pigem teadlikkuse tõusu. „Söömishäiretest on hakatud rohkem rääkima ning treenerid oskavad varakult ohumärkidele tähelepanu pöörata," tõdeb Unt. Treeneritel on suur vastutus, aga tähtis roll on ka vanematel. Triin nendib, et tema vanemad ei mõistnud toona, mis tütrel viga on. Undi vastuvõtule saabub nüüd vahel ka vanemaid koos noorte, 7–8-aastaste iluvõimlejatega, kes kaaluvad end iga päev ja peavad end „paksuks".

Eesti Haigekassa katab kuni 19-aastaste intensiivselt spordiga tegelevate noorte tervisekontrolli kulud. Uuringutel käivaid noorsportlasi on Eestis keskmiselt 9000–10 000 aastas. Seejuures ei tohi ka huvigrupist väljaspool treenivad sportlased unustada, et alati tasub enesealgatuslikkuse asemel pöörduda seoses toitumisega professionaalide poole.

Foto: ©MeikeKenn

Kärt Kelder on Berliinis elav vabakutseline ajakirjanik, kes kirjutab kogemuslikult elust enesest.

[1] *Yates, A. 1991. Compulsive Exercise and the Eating Disorders: Toward an Integrated Theory of Activity.*
[2] *Petrie, T. A.; Greenleaf, C. 2012. Eating Disorders in Sport. The Oxford Handbook of Sport and Performance Psychology, lk 635–659.*
[3] *Samas.*
[4] *Tjurina, N. 2017. Häirunud söömiskäitumine sportlastel.*
[5] *Baum, A. 2006. Eating Disorders in Male Athlete. – Sports Medicine, nr 36 (1), lk 1–6.*
[6] *Liivsoo, L. 2013. Söömishäired spordis.*
[7] *Petrie, T. A.; Greenleaf, C. 2012. Eating Disorders in Sport. The Oxford Handbook of Sport and Performance Psychology, lk 635–659.*

Isshiki Mayumi „Little Climber's Climbing", 2016 (CC BY-NC-ND 4.0). Allikas: Behance

VALESTI MÕISTETUD JOOKSJA

Inimesi panevad jooksma erinevad põhjused ning nõnda on sel ka erinevaid praktikaid ja filosoofiaid. Kes jookseb maratoni, kes läbi reaalsuste.

Kirjutas **Daniel Vaarik**, illustreeris **Andrei Kedrin**

Kõrvalmajade katustelt tõusis lendu umbes 20 jahmunud tuvi, kui kehalise kasvatuse õpetaja **Jüri Suumann** käratas mulle üle Tartu 2. keskkooli palliplatsi: „Vaarik, sa soolikas, roni puu tagant välja!" Ma olin puu varjus peidus. Väikese valearvestuse tõttu olin sinna seisma jäänud just viimasel jooksuringil, mis tähendas, et tunni lõpetanud klassikaaslased jälgisid koolimaja ees naeru kinni hoides, kuidas männi tagant lehvis minu lotendavast nõukogude trikotaažist dressipükste säär.

Mu kõrval jooksid loomad ja linnud, raamatutegelased ning piimapukil istus Sulev Uus (kujuteldav) ja dikteeris mulle lõike „Praktikaaruande" jaoks.

Mõne kuu pärast saabus talvine ujumistund Dünamo ujulas. Läbi presentkatuse langes laia lund, mis moodustas veepinnale jääkülmi sopaviirge. Basseinis oli üks toru, kust tuli sooja vett, aga kui lapsed kogunesid selle juurde ennast soojendama, lükkas punetava näoga treener meid mopiga basseini servast lahti nagu rippuvaid kassipoegi tooli küljest.

Üht asja vihkasin ma isegi rohkem kui jooksmist ja ujumist – see oli sõudmine. Sõuda oli neetult raske, kuid põhiprobleem seisnes selles, et ma ei osanud ujuda (vt eelmist lõiku). Mul polnud mingit plaani selleks puhuks, kui paat ümber läheb. Ometi liuglesin terve sügise kaheksase paadiga mööda Emajõge, korraga, ja korraga, ja korraga.

Mind ei huvitanud viimase 500 meetri läbimise aeg, kui mõtlesin parajasti pilvedest või nägin hämaral põllul varjude vahel noori metssigu ringmängu mängimas.

Paljud teised sõudjad olid tüsedad poisid ning see tähendas, et kui treener sundis meid jooksma, olin ma paksudest kiirem. Ühelt poolt surmahirm (parem jooksen, kui upun) ja teiselt poolt võidurõõm, et ma olen teistest kiirem, aitasid mul lõpuks omandada pikamaajooksuks vajaliku visaduse.

VASTUPANU JA LEPPIMINE

Siis saabusid vastupanuaastad, mille jooksul väärtfilmid, *indie*-muusika ja sigaretireklaamid veensid mind, et sport on nõme ning tulevikuinimene ennast sellega ei häiri. Igapäevaelu asus küll peagi vastupidist tõestama. Spordipoistel oli naiste seas lööki ja nad ehitasid Hansapanga. Suumannide sisse drillitud harjumused aitasid neil keskenduda ja pingutada. Ometi läks mul tükk aega, enne kui ma oma silmi uskuma hakkasin ja leppisin mõttega, et spordist võib siiski kasu olla.

Ei teki ju iga jooksu ajal ägedat tunnet ega lahedat laksu. Jalad on tinarasked ja see ei kao kuni lõpuni.

Ühel hetkel hakkasin uuesti jooksma. Taas alustada oli raske, ausalt, 200 meetri järel rippus hing katkise paelaga kaelas. Ent tänu räigele pingutusele murdsin läbi. Sõitsin pärast tööd autoga linnast välja ning otsisin põldude vahelt uusi jooksuradu, saatjaks külakoerte haukumine ja pea kohal vilkumas õhtu esimesed tähed.

Mu kõrval jooksid loomad ja linnud, raamatutegelased ning piimapukil istus **Sulev Uus** (kujuteldav) ja dikteeris mulle lõike „Praktikaaruande" jaoks. Ma jooksin üle künka ja kujutasin enda ees avanevat kuuvalgusesse mähkunud tasandikku silmitsedes ette oma võimaliku uue idufirma logo. Jooksmise käigus tekkinud ideid iseloomustas lihtsus. Näiteks populismimudel, mis ilmus mu silme ette kuuma ja külma vee kraanidena ning aitas anda hiljem nõu „Ühtse Eesti" ideoloogia loomisel.

JOOSTA LÄBI REAALSUSTE

Sellel, kuidas ma jooksen, pole aga kuigi palju pistmist sportlike saavutustega ning seepärast ei sobi sellise jooksustiiliga ka Fitbit, trennipäevikud, GPS, toidulisandid, MAMIL-kultuur ja nii edasi. Kui joosta lihtsalt oma lõbuks või uute mõtete leidmiseks, mõjuvad jooksurakendused ja muud vidinad koormana. Mind ei huvitanud viimase 500 meetri läbimise aeg, kui mõtlesin parajasti pilvedest või nägin hämaral põllul varjude vahel noori metssigu ringmängu mängimas. Ma ei tahtnud võistelda enda ega teistega, ma tahtsin joosta läbi reaalsuste.

11 aastat tagasi Vilniuses elades ning ülepäeviti selle linna mägiseil tänavail sõrkides panin sarnased mõtted ingliskeelsesse esseesse, millele andsin pealkirjaks „Running Notes". Nõmedal kombel ilmus paar nädalat hiljem **Haruki Murakami** jooksuraamat ja ma kaotasin huvi ise jooksust raamat kirjutada. Kandsin essee siiski ette oma kolleegidele ja sõpradele ettevõttest Viešųjų ryšių partneriai, mille nimi tähendabki lihtsas eesti keeles suhtekorraldusfirmat.

Mitut kuulajat innustas ettekanne jooksmist proovima, kuid nad said minust teisiti aru, kui ma lootsin. Peagi olid nad sisse võetud võidu lidumisest, paljud tulid mind selle hulluse maaletoomise eest isegi tänama, justkui mina oleksin soovitanud neil aja peale 42-kilomeetriseid otsi tegema hakata. Lõpuks arenes sellest välja lokaalne maratoniliikumine.

Paljude mu sõprade kehakuju hakkas muutuma, neist said ühe tuttava juristi sõnavara kasutades „jooksupaugud". Meeste jalad läksid peenikeseks ning nägudel peegeldus maratoonari 29. kilomeetri agoonia, mille rahustuseks sõid nad liigeseid tugevdavaid tablette, et saaks järgmisel õhtul jälle trenni minna.

Nad jooksid, kuid see ei sarnanenud minu jooksuga. Minu jaoks oli asja mõte mittemõõtmine. Ja mittevõistlemine. Mõned mu sõpradest said vigastusi, pärast maratone olid neil jalad läbi. Kui peale jooksu muud trenni üldse ei tee, võib inimesest saada selline poolkõva tegelane, jalad on vormis, keha pole kuigi tugev, tublid jalad kannavad vähem arenenud keret nagu vana india ülikut ühest kohast teise.

Joosta võibki erinevalt. Üks mu sõber jookseb näiteks alternatiivreaalsuse rakendust kasutades. Aga minu asi oli lihtsalt väga mittedigitaalne ja vahel on tunne, et me ei saa üksteisest aru.

MAAGIA JA PIME USK

Ja ega jooksu pole mõtet lõputult ülistada, ka seda maagiat, millest ma räägin, tuleb ette suhteliselt harva. Ei teki ju iga jooksu ajal ägedat tunnet ega lahedat laksu. Jalad on tinarasked ja see ei kao kuni lõpuni. Vahel sajab peenikesi rahenõelu otse silma või mööda sõidab mingi mööblipoe valge kaubik ja keerab sulle porilombitäie sitta krae vahele.

Ainult pime usk jooksu suudab maagilist jooksjat läbi nädalate ja aastate rajal hoida. Ainult lootus, et võimas jooksukogemus on järgmise nurga taga, annab jõudu, et vedada kulunud tossud jälle jalga ning sundida end astuma uksest välja Singapuri, Tallinna või Rapla kõnniteedele või Tartu Toomemäe jalgradadele. Ja siis vahel tulebki. Mõnel tuleb võib-olla isegi Hansapank.

Ma mäletan selgelt teksti, mis mind uuesti jooksma pani. See ilmus 1990ndatel Gentlemen's Quarterlys.

Mees, kes selle kirjutas, ei saanud mingisuguse maksahaiguse pärast enam joosta ning meenutas kurvalt seda hommikust vabaduse ja värskuse tunnet, mis võib tabada heas vormis inimest, kes hüppab kergelt üle aia, jookseb puude vahelt metsarajale, midagi mõõtmata, millegi üle muretsemata, lihtsalt sellepärast, et see on parim asi, mida hetkel teha.

See tekst tõi meelde mingi mälestuse lapsepõlvehommikutest, enne Suumanni ja mopiga tölli, enne väärtfilme, enne elu. Ma ei saanud sellest kujutluspildist lahti enne, kui hakkasin ka ise jooksma. Kui ma saan sellesama tunde paarile lugejale edasi anda, siis on juba hästi.

Daniel Vaarik on partner sõnumiagentuuris Akkadian.

„KUIDAS END ÜMBER VEENDA JÕUSAALI MITTE MINEMA" EHK FITNESSI FILOSOOFIAST JA TÖÖTEGEMISEST LÄHEMALT

Eestis ja mujalgi maailmas on viimastel aastakümnetel kasvanud plahvatuslikult harjumus käia jõusaalis. Oma tuiklevast biitsepsist ja pringist pepust Instagrami piltide postitamine pakub ilmselt küll rahuldust, aga mis tont meid tegelikult sinna ajab?

Mihail Lustin

Minusugusele vaid erandkorras jõusaali väisavale inimesele tekitab juba treeningusaali lävepakul varitsev lõhnapahvakas hulganisti ebameeldivaid mälestusi: siin lehkab ränga töörügamise järele ja aimub, et ka minul tuleb hakata kohe seda tööd tegema. Hapukas vine meenutab erakordse teravusega eelmist külastust. Mis mõttega ma sinna läksin ja mis mõttega väljusin – higine, väsinud, kuid omamoodi õnnelik. Justkui mind oleks trenažööri otsa risti löödud ning oleksin duširuumis taassündinud, silme ees selge siht minna kindlasti järgmine nädal jälle, mitte järgmise aasta jaanuaris, nagu see alati, *raisk*, juhtub. Just jaanuaris plahvatab otsingumootorites jõusaaliteemaliste päringute aktiivsus. Pühadeprassingule järgnev lükrasesoon on pidulikult avatud! Kuid säärane entusiasm kestab vaid harva kevadpühadeni ning suve lähenedes jääb spordiklubis iga päevaga aina rohkem garderoobikappe tühjaks. See on muidugi hea uudis nn võitjatele, kes vastu pidasid, ning just neist tahaksin siinkohal veidi pikemalt rääkida.

MOTIVATSIOONI KEERULINE TEEKOND

Peamine põhjus, miks inimesed jaanuaris reipalt sõudeergomeetrile istuvad, on tuline plaan vormi saada. Siin toetutakse ilmselt asjaolule, et trennihooajaeelse keha seisund on n-ö vormitu ja lodev. Silme ette kerkib kaks vastakuti seisvat keha: üks vormis, kurvikas, reljeefne, voolujooneline; teine ovaalne, põrklev, mulisev, ühesõnaga igatpidi kontrolli alt väljas. Pean tarbetuks sellise mõttemängu erinevate problemaatiliste aspektide mainimist – neid on kriitiliselt piisavalt käsitletud ning kehapositiivsuse retoorika on ka Eestis üsnagi laialt levinud.[1] Paika oleks siiski tarvis panna puht esteetilise motivatsiooni substantsimäära skaala, millele taanduvad kõik seksapiilsusele tuginevad jõusaali külastamise põhjused (joonis 1).

Liikudes skaalal vasakule või paremale, suurendab või vähendab treenija oma seksapiilsust, toetudes ajapikku sotsiaalselt konstrueeritud esteetilistele standarditele. Skaala alammäär vastab meeste esteetilistele standarditele ning liigub lineaarselt positiivse (*macho*) ülemmäära poole. Naiste esteetiline ülemmäär on aga suhteliselt küsitava sotsiaalse hinnanguga ning ideaalne lõpp-punkt oleks skaalal kusagil enne *pesulauda*.

Selline ratsionaalsus ei ole muidugi tänapäeva kontekstis enam kuigi aktuaalne. Küsitavaks teeb selle fenomen, et motiveeriv eesmärk muutub hetkest, mil jõusaali „minek" asendub jõusaalis „käimisega". Harva juhtub, et treenija, kes on kuid esteetilise eesmärgi nimel tööd teinud, lõpetab jõusaalis käimise just momendil, kui lihas on ideaalselt punnis. Iga tõeline jõusaalientusiast ütleks, et sellega treening ei lõpe, edasipidi motiveerivad hoopis *isiklik heaolu* ning *tervis*. Selline nähtus on pigem uus, seejuures oleks ehk tarvis kasutada jõusaali asemel mõistet „terviseklubi". Nüüdisaegse fitnessikultuuri retoorika ei propageeri mitte niivõrd esteetilist seksapiilsust kui inimese füüsilist ja vaimset heaolu. Tänapäevane jõusaalientusiast on kui eneseusu evangelist, kes koputab su uksele ning ütleb: „Ma olin ka kunagi „nagu sina", aga siis ma hakkasin jõusaalis käima ning see *tegi minust inimese*." Motivatsiooni toitva faktori substantsiks saab järsku *heaolu*.

HEAOLU PÜHA GRAAL

Poolteist aastat tagasi Tallinnast Londonisse kolides otsustasin, motti täis, liituda ülikoolilinnaku jõusaaliga. Üllatavalt sümpaatsele vestlusele jõusaali töötajaga järgnes kohustuslik kiirkoolitus, kus räägiti jõusaalietiketist ja majakorrast. Ma küll noogutasin kuulekalt, kuid koolituse läbinuna läks lisaks piinlikule trenažööri-järjekorras ootamisele veel erakordselt kaua aega, et masina kasutusjuhendist aru saada. Miks see harjutus nii kerge on? Ma ju lisan raskusi aina juurde? Aa, see junn ei läinud piisavalt sisse… Revali spordiklubist tekkinud psühholoogilised traumad said aga hetkega pea peale pööratud, kui abikäe ulatas ideaalselt reljeefse muskulatuuriga härra. Nõustusime mõlemad vaikimisi minu abituse ja häbiväärsusega. Ta pühendas 40 pikka minutit minuga treenimise peale, pidades maha inspireeriva kõne, kuidas ka tema oli kunagi „nagu mina" – pikk, kõhn, laisk –, kuni ta ületas ükskord antud jõusaali astudes oma patoloogilise laiskuse barjääri ning võttis oma keha *kontrolli alla*. Naljakal kombel pole ta esimene vabatahtlik, kes on astunud mu juurde sooviga mind isiklikult treenida, ei teagi, kas võtta seda komplimendina…

Aktualiseeritud motivatsiooni skaalal (joonis 2) paremale või vasakule liikudes suurendab või vähendab treenija vastavalt ülemmäärale oma sisemist tasakaalu füüsilise ja vaimse keha vahel. Sellist moraalset motivatsiooni toetab *Uue Lääne* eetilise kapitalismi ideoloogia, mis on toonud endaga kaasa ka jõusaaliäride ülemaailmse õitsengu. Oleks pisut naiivne eeldada, et nn terviseklubi heaolu eetos (ingl *wellness*) on kandunud edasi absoluutselt kõigile jõusaalikülastajatele, seega oletagem, et mõlemad motivatsioonimäära mudelid eksisteerivad paralleelselt.

Unitaarsel skaalal (joonis 3) näeme, et heaolul põhinevad motivatsioonimäärad on palju tugevamad: need nihutavad seksapiilesteetilise motivatsiooni pigem keskele, neutraalse seisundi poole.

Heaolu argument on mitmetahuline: ühelt poolt propageerib see keha füüsilist tervist, teisalt aga vaimset tasakaalu ning rahuldust, mis koosneb omakorda paljudest mentaalsetest alafaktoritest. Füüsilise tervise argument taandub üldjuhul inimese kehalise vastupidavuse ning pikema eluea saavutamisele. Evolutsiooniteooria järgi oleks füüsiline motivatsioon kooskõlas loodusliku valiku loogikaga.[2] The Guardianis ilmunud analüüs[3] fitnessi mõjust eluea pikkusele tõestab, et eliitsportlased ja olümpiamedalivõitjad elavad keskmisest inimesest kauem, kuid seda vaid 2,8 aasta võrra. Kuidagi vähevõitu… Kõrvale ei saa muidugi jätta inimeste kalduvust istuvale elustiilile ning sellest tulenevatele tüsistustele, kuid selleks et elustiili aktiivsemaks muuta, ei pea ilmtingimata jõusaali ronima. Postfordistlikus ühiskonnas kohandumiseks on füüsiline vastupidavus pigem sekundaarne: kognitiivsed ja intellektuaalsed omadused on nüüdisajal selgelt tähtsamad kui ramm. Mis puutub darvinismi, siis füüsiline atribuutika loeb kindlasti seksuaalses mõttes, kuid see jätaks jõusaalikülastajale vaid ühe loogilise põhjenduse: ta tahab hullumoodi reprodutseerida. Mehed käivad jõusaalis, et saada naisi, mida nad ka saavad, naised käivad jõusaalis sama eesmärgiga, sama edukalt. Selles ei ole iseenesest midagi halba, kuid see pole pakett, mida fitnessi moodne ideoloogia meile müüb.

Just jaanuaris plahvatab otsingumootorites jõusaaliteemaliste päringute aktiivsus. Pühadeprassingule järgnev lükrasesoon on pidulikult avatud!

Harva juhtub, et treenija, kes on kuid esteetilise eesmärgi nimel tööd teinud, lõpetab jõusaalis käimise just momendil, kui lihas on ideaalselt punnis.

Inimene käib jõusaalis enda „tervise" jaoks, mis on ise umbmäärane mõiste, sotsiaalne konstruktsioon, kui lubate. Heaolu argument langeb mentaalsetesse ja sotsiaalsetesse abstraktsustesse ning viimane asi, mida jõusaal tegelikult meenutab, on vaimne heaolu. Trenažööri otsas rüseleva higise inimese hirmuäratavatest, peaaegu et animalistlikest häälitsustest on väga raske välja

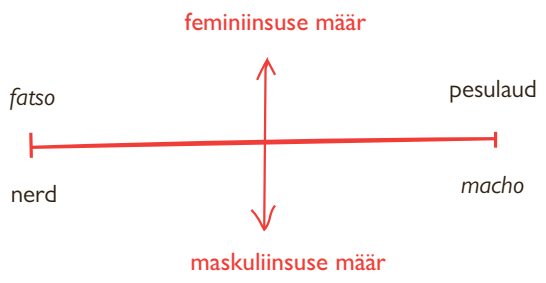

Joonis 1. *Seksapiilesteetiline motivatsioon*

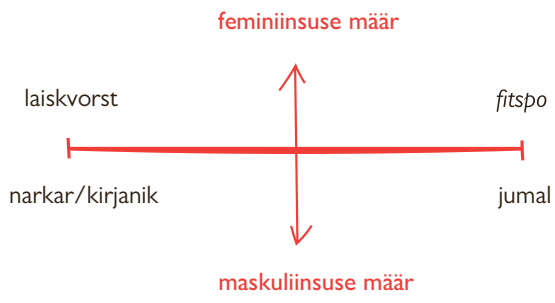

Joonis 2. *Isiklikul heaolul põhinev motivatsioon*

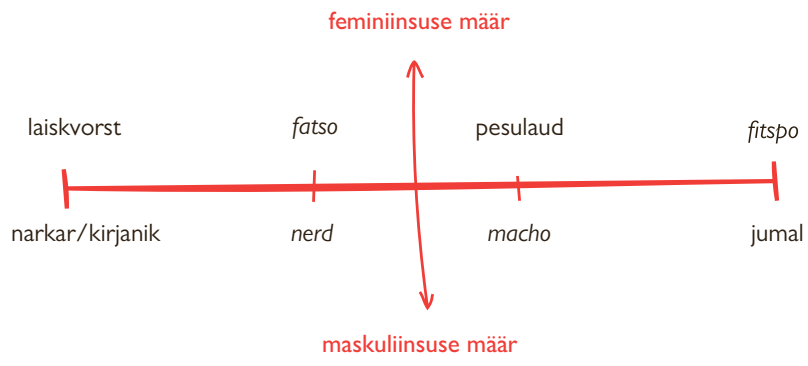

Joonis 3. *Unitaarne motivastioonimudel*

Infograafika: Tiiu Tuhkanen

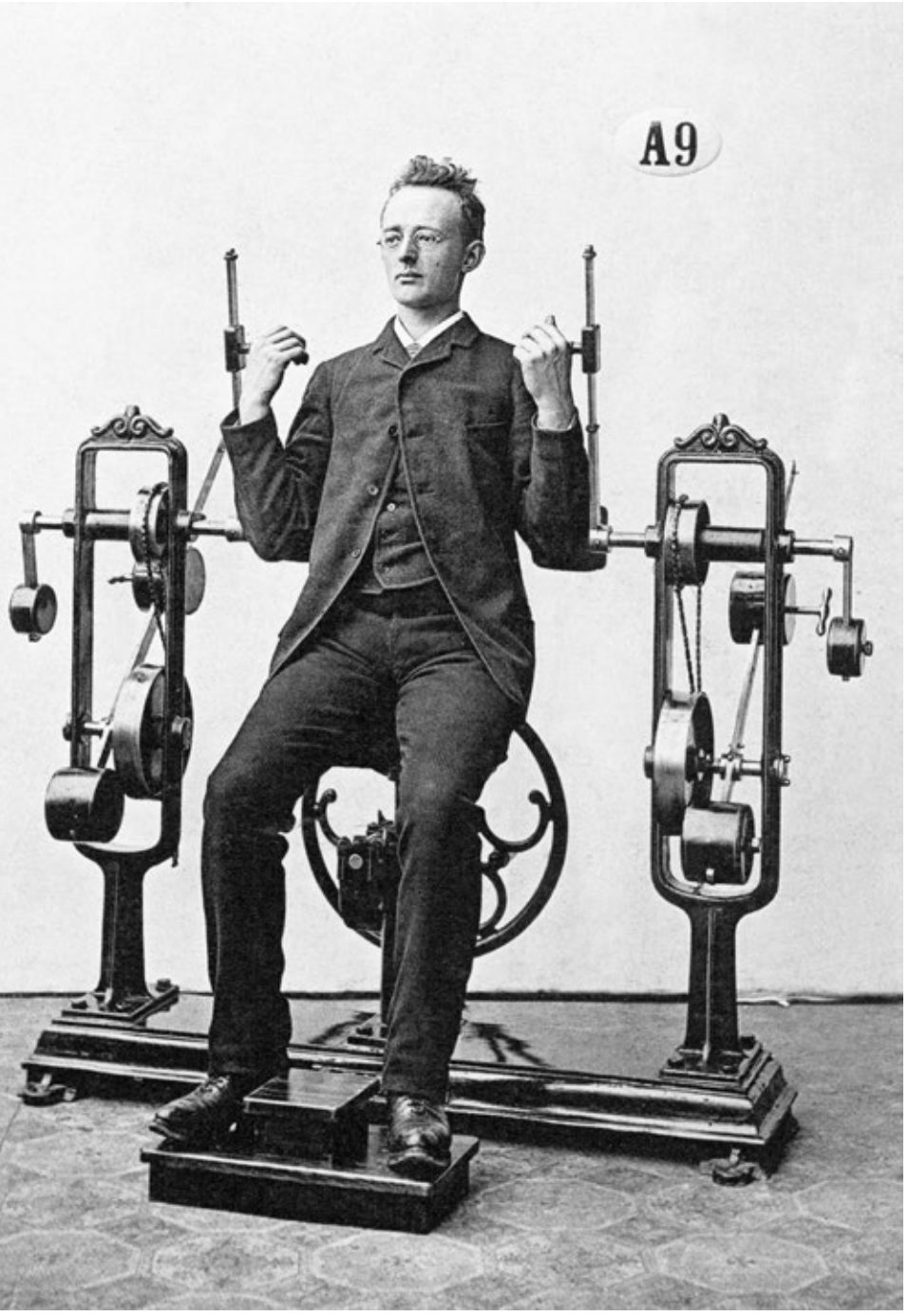

Rootsi arsti Gustav Zanderi 19. sajandi teises pooles loodud mehhanoteraapiline aparaat biitsepsi treenimiseks. Allikas: Tekniska museet

lugeda vaimse heaolu tärkamise noote. Pigem meenutab see retuusidesse looritatud vabatahtlikku karistuskolooniat.

TÖÖTEGEMISE RASKE TREPP

Idee „füüsilisest" harjutusest tekkis tandemis ideega puhkusest. Seda seostatakse tööstusrevolutsioonijärgse elustiiliga, kuid sellise „töö *vs.* puhkus" dialektika juured ulatuvad primitiivsetesse ühiskondadesse, kus sotsiaalse elu rikastumine hakkas kujundama algupäraseid hierarhilisi suhteid. Kui vaevarikkad tööülesanded olid orjade õlgadele lükatud, tekkis peremehel sellest tulenevalt võimalus „lisatööd" teha. Ingliskeelne „gym" pärineb vanakreeka sõnast „gymnasium", mis jääb oma olemuselt kaugele tänapäeva jõusaalist. Eksklusiivselt vaid meestest koosnenud seltskond, olles vabanenud savipottide poleerimisest ja muudest majapidamisülesannetest, hakkas filosofeerimise kõrvalt kulturismiga tegelema. Kehalise kasvatuse kultuur oli seltskondlik, paatoslik ning ateenalikult pidulikult erootiline. Kooskõlas füüsiliste iluetalonide kultiveerimisega sündis just gümnaasiumis suurem osa **Sokratese** ja **Aristotelese** vaimsest pärandist.[4] Kõige lähedasem, mis 20. sajandil sellist kehakultuuri meenutas, oli Kesk-Aasia atletism, mis liitis endas maadluskunsti, osavuse, esteetilise kulturismi ning rahvafilosoofia. Kesk-Aasia atletism on mõjutanud tugevalt ka nõukogudeaegset sporti, mille järelkaja oli Eestis veel 90ndatel vene jõusaalides kerge ära tunda. Neoliberaalne individualism käis sellest aga buldooserina üle ning kangide ja hantlite asemele ilmusid uued trenažöörid, mis avasid võimaluse spetsiifiliste lihasgruppide pumpamiseks.

Tööstusevolutsioonijärgne elustiil eeldas, et füüsilised harjutused ja „lisatöö" on eksklusiivselt kõrgklassi prerogatiiv.[5] Kui tööline istus masina otsas ning sõtkus päevad läbi kangi, maadlesid kõrgema klassi esindajad madalast füüsilisest aktiivsusest tulenevate terviseprobleemidega. Nii tekkisid 19. sajandi Euroopas ka esimesed trenažöörid, mida kasutasid väärikalt riietatud patsiendid. Masinad olid ehitatud selleks, et muuta füüsiliste harjutuste sooritamine võimalikult kergeks, lastes samal ajal olmelistele tegevustele pühenduda (*midagi sarnast pakutakse tänapäeval teleturu reklaamides* – toim.). Teisel pool klaasseina ägas samas rängast tööst ja üleväsimusest justkui masina osaks muutuv proletariaat. Kui klassiühiskonna postindustriaalne restruktureerimine pidi nüüdisaegse inimese tehasetöö koormusest vabastama, siis miks me tuleme õhtul väsinuna töölt ning asume kohe trenažööri otsa uuesti rügama?

Trenažööri kontseptsioon on juba iseenesest kummaline: ühelt poolt simuleerib see tööd vabrikus (masina käsitlemine), teisalt aga muistse inimese füüsilisi takistusi, näiteks raske kivi tassimist või kõrge puu otsa ronimist. Füüsiliste takistuste ilmnemisel kasvatab organismi kohanemismehhanism selles kehaosas lihasmassi juurde, et järgmisel korral oleks takistust kergem ületada. Selsamal sõudeergomeetril istudes valetame me oma kehale füüsilisi raskusi juurde. Mida vähem on inimesel elus reaalseid takistusi, seda rohkem peab ta füüsilist koormust mujalt otsima. Olukorra paradoksaalsus seisneb tööpuuduse näilisuses: erinevad ametid kurnavad inimest juba piisavalt ning nende kõrvalt ei peaks üldse olema vajadust töötegemist kompenseerida. Võib-olla seisneb asi selles töös, mida me *teeme*, mitte selles, mida me ei tee.

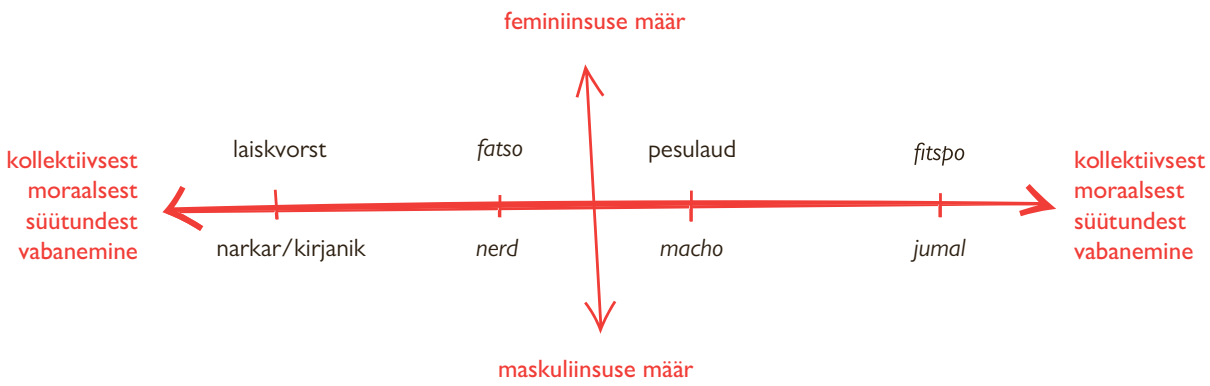

Joonis 4. *Kollektiivsel moraalsel frustratsioonil põhinev motivatsioon*

„ÕIGELE TEELE" JÕUDMINE

Hiliskapitalism toob endaga kaasa uusi kohanemisprobleeme ja -viise. Näiteks massiline suundumine teenindussektorisse on loonud lahenduse liigse konkurentsi probleemile. Kui tööstuses on ametikohad piiratud, siis teenindussektor võimaldab neid juurde tekitada. Antropoloog **David Graeber**[6] on uurinud ametite, mille kaotamine ei tooks ei turul ega ühiskonnas kaasa mingit muutust, juurdeloomise fenomeni. Näiteks kõikvõimalikud teenusevahendajad, administratiivsed assistendid, retseptsionistid jne. Ta jätkab veberiaanlikku analüüsi puritaankapitalistlikust tööeetikast, mis muudab töötegemise n-ö religioosseks kohustuseks.[7] Ta järeldab, et töötegemine, mille juures inimene on teadlik selle sotsiaalsest mõttetusest, on emotsionaalselt rüüstav ning tekitab sügavalt kripeldavat kollektiivset süütunnet. Pole ime, et terve päev salaja Tinderis või muul digiplatvormil passinud retseptsionist tunneb vajadust minna pärast tööd jõusaali auru välja laskma. Just vaimse aktiivsuse puudulikkus ja ametikoha sotsiaalse ebavajalikkuse tunnetamine tekitab indu jõusaalis vaevelda, pakkudes asendusena lühiajalist rahulolu. See seletab ka jõusaalievangelistide salakavalat entusiasmi laiskvorste „õigele teele" aidata. Briti imperialistid uskusid kolooniates kriketit levitades, et kui nad toovad anastatutele tükikese valge inimese kultuurist, õigustavad nad moraalselt oma jõhkraid vallutusi. Sport oli kultiveeriv, kuid läbi ja lõhki ideoloogiline. Kui me tunnetame ühelt poolt aina enam igapäevases tarbimises peituvat kolossaalset ökoloogilist kahju ja teisalt tööturu üha kiiremini tihenevat konkurentsi, asetab see meid pressi vahele, millega toimetulekuks on tõhus kiirlahendus ülekoormav ja masinlik füüsiline töö. Viimane suunab meid näiliselt sotsiaalsest dimensioonist sügavale iseendasse ning, pakkudes vahepealset esteetilist naudingut, tuimestab kollektiivsest moraalsest süütundest tekkinud frustratsiooni (joonis 4).

Trenažööri otsas rüseleva higise inimese hirmuäratavatest, peaaegu et animalistlikest häälitsustest on väga raske välja lugeda vaimse heaolu tärkamise noote.

Mitte ükski teine sportlik tegevus ei ole sedavõrd egotsentriliselt isiklikule heaolule suunatud ega koorma avalikku ruumi oma ideoloogiaga sellisel määral kui fitness.

Maailmas, kus kasvab nii sotsiaalne kihistumine kui ka ületarbimisest tulenev keskkondlik kriis, ei leevenda motivatsiooniskaalal tasemeni *fitspo* või *jumal* jõudmine ühiskondlikku moraalset stressi. Mitte ükski teine sportlik tegevus ei ole sedavõrd egotsentriliselt isiklikule heaolule suunatud ega koorma avalikku ruumi oma ideoloogiaga sellisel määral kui fitness. Kui kuskil on veel säilinud kapitalistlikust tööeetikast puutumata ruum, kus inimest vaevab aga ka märksa vähem süütunne globaalsete probleemide pärast, siis vaevalt et perenaine, kes võib-olla ei hari põldu, ent töötab näiteks kohalikus kaupluses, tunneb töölt koju tulles tungivat vajadust CrossFiti trenni minna.

Mihail Lustin sündis 1997. aastal Ukrainas, kuid kasvas üles Tallinnas. Praegu õpib ta Londoni Ülikooli Goldsmithsi Kolledžis sotsioloogiat ja meediateadust.

[1] *Eesmaa, P. 2018. Ma olen paks! – Feministeerium, 14.03.*
[2] *Grafen, A. 2009. Formalizing Darwinism and inclusive fitness theory. – Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences, 12.11.*
[3] *Cregan-Reid, V. 2019. Why exercise alone won't save us. – The Guardian, 03.01.*
[4] *Ka Vana-Roomas rõhutati füüsilise aktiivsuse olulisust just vaimsete kunstide praktiseerimisel. Vanaroomlased propageerisid üleväsitava treenimise asemel pigem „aktiivset eluviisi", nagu pikad jalutuskäigud jne. Vt Plinius Noorema kirju Tacitusele.*
[5] *De la Peña, C. The Origins of Cybex Space. – Cabinet, nr 29.*
[6] *Graeber, D. 2018 Bullshit Jobs.*
[7] *Weber, M. 1905. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism.*

MEIE HÄRRAD JA MEIE LUUSERID

Demokraatiat ohustavad kaks väärarusaama: ühte esindavad härrad, kes käsitlevad ühiskonda orgaanilise tervikuna ja hindavad kodurahu, teist luuserid, kes võimendavad väärtuspõhist klassivõitlust. Kui esimene summutab poliitilise konflikti, siis teine ajab selle äärmusesse.

Kirjutas **Janar Mihkelsaar**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

Valitud pealkiri peaks olema avatud erinevatele tõlgendamisvõimalustele. Esimese lugemisviisi järgi oleks kõne all *meie* härrad ja *meie* luuserid, s.t üks ühtne „meie". Kõigile erimeelsustele ja sotsiaalsetele lõhedele vaatamata on püsivalt silmapiiril seesama rahvas. Tähtis on orgaaniline, jagamatu tervik. Sellest tulenevalt vaadatakse sotsiaalpoliitilisi ebavõrdsusi „loomulike" eteantustena. Need, kes astuvad „loomupärase" korra vastu, astuvad rahva vastu. Ühiskondlikku harmooniat õõnestavad pahatahtlikud tülinorijad ning reeturlikud provokaatorid. Pealkiri kätkeb aga ka alternatiivset lugemisviisi, mis rõhutab vastupidi eelmisele hoopis *härrade* ja *luuserite* konflikti. Klassierinevused võtavad sel juhul lõppude lõpuks kosmilise hea ja kurja vahelise võitluse mõõtme, mistõttu ei saa enam juttu olla ühtsest rahvast. Kumbki tõlgendamisviis ei ole kooskõlas *demokraatia ideaaliga*. Edasine arutlus selgitab mõlemat seisukohta Eesti näitel.

Mida rohkem härrad soovivad kehastada universaalseid ja progressiivseid väärtusi, seda enam jääb mulje, et tegelikult kaitstakse vähemuse huve ja väärtusi.

KLASSIVÕITLUSE TAASSÜND

Ajalooline kogemus seletab mingil määral, miks diskussioonid marksismi ümber ei näita Eesti ühiskonnas vaibumise märke. Aeg-ajalt ilmub harivaid ja põnevaid arvamusavaldusi, milles võrreldakse näiteks kommunismi ja natsismi kuritegusid, marksismi ja valgustust. Üldjuhul harrastatakse „vasakideoloogia" märkide otsimist kodus ja võõrsil. Salakavala marksismi võrseid paljastatakse ja üritatakse juba eos välja juurida. Võtan need mängureeglid rõõmuga omaks eesmärgiga panustada sellesse populaarsesse ettevõtmisesse. Üllatuseks selgub, et kõige eesrindlikumad marksistid on tänapäeval kõige käremeelsemad „kultuurimarksismi" kriitikud.

Selleks et mainitud juhtmõte ei jääks tühipaljaks sajatuseks, nagu sõimusõna „fašist", peame loobuma käibetõest, et nüüdisaja poliitmaastikul ei paku pidevat orientiiri enam klassikaline skaala „vasak-parem".[1] See Prantsuse revolutsiooni ajast pärinev eristus olevat ennast ammendanud. Arvatakse, et ühiskondlikus korralduses, võimusuhetes ja enesemääratluses on toimunud fundamentaalne nihe, mistõttu määravaks loetakse hoopis liberaalide-konservatiivide erimeelsused. Küllap on selles veendumuses oma tõetera, ent murrangu asemel oleks võib-olla viljakam näha järjepidevust ehk klassikalise konflikti teisenemist, ümbermõtestamist ajas ja ruumis. Parem- ja vasakpoolsus ei ole kivisse raiutud mitteajalooline, objektiivne ja ideaalne eristus. Põhiküsimus on, kuidas avaneb vasak- ja parempoolsuse mõte konkreetses ajaloolisgeograafilises kontekstis.[2]

Lugematutel põhjustel ei ole enam mõttekas kõneleda proletariaadist 19. sajandi industriaalse töölisklassi võtmes. Ei ole olemas deterministlikke majandusseadusi, millele toetudes saaks piiritleda selgelt proletariaadi ja kodanluse, luuserid ja härrad. Võib-olla moodustavad moodsa aja „töölisklassi" juhutöölised, osalise tööajaga töötajad, renditöölised jne. Võib-olla on meil tegemist ühiskonnasegmendiga, kes hääletas 2016. aasta presidendivalimistel **Trumpi** poolt USAs, Brexiti poolt Suurbritannias, **Marine Le Peni** poolt Prantsusmaal jne. Üldjuhul on tegu inimestega, kes on kaotajad (või näevad ennast nendena) üleilmastuvas majanduses ja sotsiaalkultuurilistes muutustes.

Eestis kõneleb nimetatud valijate nimel kõige selgemini Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (EKRE). Olgugi et EKRE seisukohad sarnanevad mõnes punktis sotsialismiga (nt riiklikud investeeringud), ei ole majanduspoliitilised sõlmküsimused enam niivõrd tähtsad. Kaalukeeleks on pigem rahvuskultuur ja -identiteet. *Klassikonflikti tulipunktis on väärtused*. Kaitstes traditsioonilisi väärtusi alates perekonnast kuni suveräänse rahvusriigini, on EKREl õnnestunud koguda toetust maainimeste, vaesemate ja mitteprivilegeeritute seas, s.t nende hulgas, kes moodustasid kunagi potentsiaalse sotside valijaskonna. Seevastu härrade väärtusi püüab esindada kõige häälekamalt Sotsiaaldemokraatlik Erakond (SDE).

EKRE juhtfiguurid **Mart** ja **Martin Helme** esinevad isamaa patriootidena, tõsihingeliste rahvuslastena, traditsiooniliste väärtuste kaitsjatena. Vastased kasutavad nende kohta avalikus diskursuses selliseid sajatusi nagu „fašistid", „terroristid", „ajukahjustusega idioodid", „homofoobid", „ksenofoobid" jne. Härrassotsid hindavad seevastu üle kõige edumeelsust, sallivust, avatust, liberaalsust, koostööd jne. Vastaspool sildistab härrasid hoopis „kodumaa reeturiteks", „silmakirjateenriteks", „internatsionalistideks", „estofoobideks", „rahvusriigi vaenlasteks" jne. Sotsid apelleerivad härrade „progressiivsetele" väärtustele ja EKRE luuserite tagurlikele väärtustele.

Rahvuskonservatiivid on ümber hinnanud härrasrahva universaalsed humanistlikud väärtused: globalism asendatakse lokaalsusega, Euroopa ühishuvid rahvuslikega, individualism „kollektivismiga", liberaalne demokraatia suveräänsusega jne. EKRE ja SDE väärtused on seega defineeritud teineteisele vastandamise kaudu. Sel põhjusel jäävad aga härrad ja luuserid omavahel lahutamatult seotuks. Kokkuvõttes ei ole Helmede rahvuskonservatiivsed väärtused midagi muud kui pahupidi kultuurimarksism.[3] See avaldub iseäranis suhtumises demokraatiasse.

EKSPERDID *VERSUS* TEGUDEINIMESED

Herrendemokratie seisab silmitsi mitme paradoksiga. Üks nendest on järgmine: mida rohkem härrad soovivad kehastada universaalseid ja progressiivseid väärtusi, seda enam jääb mulje, et tegelikult kaitstakse vähemuse huve ja väärtusi. See on too vähemus, kes tuletab pidevalt meelde taasiseseisvunud Eesti kõrgeid kohti kõikvõimalikes edetabelites, tihedat lõimitust Lääne institutsioonidega. Eesti liikuvat kindlalt edasi õigel kursil. Seejuures unustatakse, et eduga ei ole automaatselt kaasnenud laiemat ühiskondlikku solidaarsust. Paljude silmis on härradel, eriti rikkuritel, kerge pidada ilukõnesid ja moraaliloenguid humanismist, õilsatest väärtustest. Tahumatutele matsidele õpetatakse ainuõigeid väärtusi ja sobivat eluviisi. Selline moraliseeriv hoiak jätab mulje, et lihtrahvast peetakse ohtlikuks ja ettearvamatuks pööbliks. Seetõttu peab riigivalitsemise raske koorma jätma ekspertide kanda. Veelgi enam, needsamad liberaalid laulavad ilu-

Janar Mihkelsaar (*PhD*, Tartu Ülikool ja Jyväskylä Ülikool, 2015) on Jyväskylä Ülikooli Kone fondi järeldoktor, kes on keskendunud oma uurimistöös nüüdisaja poliitilisele filosoofiale.

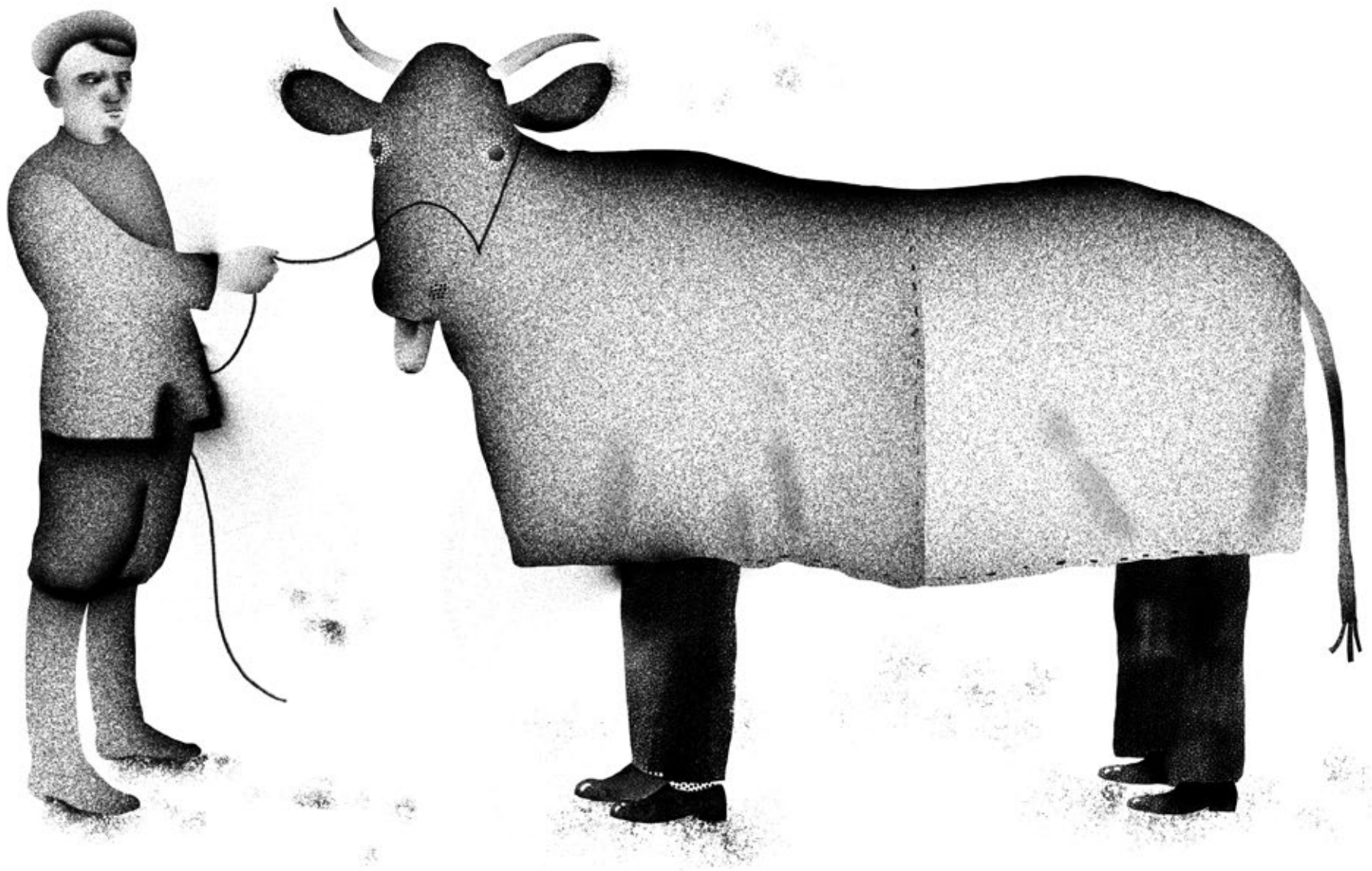

said kiidulaule vabadusele, suutmata seejuures pakkuda tõsiseltvõetavaid alternatiive. Vali, keda tahad, saad ikka vana hea tervemõistusliku jutu „riigieelarve tasakaalust", „konkurentsivõimest", „kokkuhoiust" jne. Valijatele on jäetud mulje, et valikuvabadust sisuliselt ei eksisteeri. Fundamentaalsed muutused ei ole võimalikud ja mõeldavad. Liberaalsete vabaduste sildi all müüakse innukalt paternalistlikku hoolekannet (nt alkoholipoliitika).

Ka ekrelased on retoorikas tulihingelised demokraadid. Rahvahääletus, rahvaalgatus ja presidendi otsevalimine on need imerohud, mis peavad aitama „oligarhilist" süsteemi demokratiseerida ja vältima poliitilise eliidi võõrandumist rahvast. Kritiseerides halastamatult liberaalse demokraatia aluspõhimõtteid, kiidetakse õhinaga otsedemokraatia voorusi ja potentsiaali. Rahvas peab võimu korrumpeerunud eliidi käest tagasi võtma. Seejuures arvatakse, et just nimelt EKREl on eriline side rahvaga, tema „tegelike" soovide ja ideaalidega. Häda korral ulatab abikäe Ühiskonnauuringute Instituut, mis fikseerib faktilise täpsusega rahva seisukohad, näiteks homoabielude küsimuses. Üle kõige soovitakse olla rahva arvamuse ja tahte autentne hääletoru. Nii ei ole **Henn Põlluaasa** sõnul SDE ja EKRE konflikti puhul tegemist mitte kahe partei, vaid hoopis *kogu rahva ja radikaliseerunud „estofoobse" vähemuse vastasseisuga*.[4] Sel viisil mõistetud rahvas ei ole tegelikult mitte midagi muud kui *enamus*, kelle hulgast arvatakse tõenäoliselt välja ebasobivad, „moraalselt degenereerunud" elemendid.[5] Sellisel „bolševistlikul" seisukohal on oma võlud. Erinevalt härradest paistavad Helmed autentsete, otsekoheste tegudeinimestena. Sõnavabadust ja teisi vabadusi ohustavat hoopis liberaalidest kosmopoliidid, kes tahavad kehtestada „õigete" väärtuste repressiivse diktatuuri (nt vaenukõne keelamine).

Hakkab silma, et poliitiline jõud, mis soovib kõneleda rahva nimel, kasutab iroonilisel kombel oskuslikult vähemustele iseloomulikku retoorikat. Helmed kujutavad ennast süütute ohvritena, keda ründavad raevukalt igast võimalikust suunast kurjad ja salakavalad vastased: mitteobjektiivsed meediaväljaanded ei kajasta EKRE tegemisi ja vaateid positiivselt; kontrollile mittealluv õigussüsteem on usurpeerinud seadusandliku võimu; nn süvariik tungib õigusvastaselt kodanike igapäevaellu; Brüssel surub peale mõttetuid direktiive, mis kiidetakse orjameelselt heaks; jõustruktuurides võimutsevad vaenlase vaenulikud käsilased; vasakliberaalsed väärtused on kehtestanud repressiivse diktatuuri, mis hävitab rahvuskultuuri ja -riiki. Tundub, et säärast ohvrimentaliteeti kannustab tagant hirm, et eestlased võivad ükskord osutuda Maarjamaal vähemuseks. Rahvuskonservatiivne enamus (kui sellest saab üldse rääkida) mõistab ja kujutab ennast juba fiktiivselt ette kannatava vähemusena.

DEMOKRAATIA MANDUMINE MALAKAKS

See, mida niiviisi kogetakse, on rahvusidentiteedi haavatavus ja sattumuslikkus. Küsimus on, kuidas antud olukorda mõtestada ja üleilmastuva maailma väljakutsetega toime tulla. Helmede välja pakutud lahendustest hõngub ebakindlust, paanilisust ja närvilisust. Selleks et rõhutada, fikseerida ja demonstreerida avalikult oma ehteestlaslikkust, on Helmed loonud müütilise vaenlasekuju – vasakliberaalse tondi. Selline rahvuslus on iseloomult *reaktiivne* natsionalism, mis reageerib impulsiivselt ja agressiivselt välistele sündmustele ning stiimulitele. Sellistes reageeringutes (nt pagulasküsimus) ilmneb soov pöörduda maailmast ära, endasse kapselduda ja nautida fiktiivset suveräänsust. Olgugi et püütakse esineda isamaa päästjatena, avaldub Helmede sõnades sümptomaatiliselt rahvusluse allakäik.

Selle allakäigu märgid vaatavad vastu leheveergudelt. Heaks näiteks on **Peeter Espaki** sõnavõtud, mis tuginevad „hea" tervemõistusliku ehk „loomupärase" konservatiivsuse ja „kurja" vasakliberaalse ideoloogia eristusele. Nii paljastatakse upsaka järjekindlusega (vasak)ideoloogia ilminguid poliitikas, teatris, akadeemias, kirjanduses, televisioonis, kultuuriväljaannetes jne. Stalinistlikul kombel tahetakse välja juurida salakavalad „rahvavaenlased". Ühe lihtsa, ent äärmiselt küsitava liigutusega loetakse kahjulikuks kõik see, mis ei ole kooskõlas müütilise rahva esteetilise maitse ja sotsiaalpoliitiliste põhihuvide ning ellujäämisinstinktiga. Selle asemel et tunnistada sotsiaalpoliitilist mitmekesisust, arvamuste paljusust ja lepitamatuid vastuolusid, mis lõpuks teevad ühest kultuurist kultuuri, tahetakse kultuurielule kehtestada kindlad tegevusraamid. Väike rahvas, kelle eesmärk olevat saada vaimult suureks, ähvardab tasahilju hääbuda väiklases vaimuväiksuses.

Tänapäeva klassivõitluses on oluline, mida keegi parajasti tulihingeliselt väärtustab. Luuserite ja härrade manihheistlik väärtuskonflikt lõhestab ühiskonna sallijaskonnaks ja vihkajateks. Seetõttu ähvardab kaduda avalik ruum, kus alternatiivsed nägemused võiks sütitada poliitilise konflikti. Demokraatia mandub malakaks, millega saab diskvalifitseerida ja kompromiteerida poliitilisi vaenlasi. Demokraatia, mõistetuna sõna-sõnalt rahvavõimuna, ei tähenda vähemuse võimu enamuse üle ega ka enamuse võimu vähemuse üle. Vähemus ja enamus eraldivõetuna – ja ka matemaatiliselt liidetuna – ei ole mitte kuidagi rahvas. *Herrendemokratie* progressiivne ehk vähemusi väärtustav kuvand baseerub peenelt varjatud eksklusiivsusel ja EKRE majoritaarne „rahvademokraatia" rajaneb robustsel eksklusiivsusel.

Rahvuskonservatiivne enamus (kui sellest saab üldse rääkida) mõistab ja kujutab ennast juba fiktiivselt ette kannatava vähemusena.

EKRE viljeletav reaktiivne natsionalism reageerib impulsiivselt ja agressiivselt välistele sündmustele ning stiimulitele, soovides pöörduda maailmast ära, endasse kapselduda ja nautida fiktiivset suveräänsust.

jätkub >

< *eelneb*

Esimese ilukõnede tagant vaatab vastu demokraatia-vaenulikkus ja teise otsedemokraatia kiiduväärt ideaalide tagant „enamuse türannia".

SA OLED ISE SÜÜDI, LUUSER!

„Igaüks on oma õnne sepp," on turuliberaalide seas aabitsatõeks saanud vanasõna. Arvatakse, et edu toob peaasjalikult ainult igaühe enda tublidus, visadus, töökus ja andekus. See tähendab sealhulgas seda, et igaüks peab oma ebaõnnes ja läbikukkumistes süüdistama esmajärjekorras iseennast. Teiste süüdistamine ei ole kohane ja moraalne. Igaüks peab ise vastutama oma tegude ja tegematajätmiste eest. Seetõttu sobib see truism meie härrade lipukirjaks.

Ühe lihtsa, ent äärmiselt küsitava liigutusega loetakse kahjulikuks kõik see, mis ei ole kooskõlas müütilise rahva esteetilise maitse ja sotsiaalpoliitiliste põhihuvide ning ellujäämisinstinktiga.

Täpsustuseks lisatakse, et vabaturg on neutraalne mehhanism, mis selgitab välja kõige tublimad, edasipüüdlikumad, targemad ning teiselt poolt rumalad, laisad jne. Turuloogika premeerib tublisid ja karistab andetuid. Vabaturumajandus, mis toimib vastavalt kokkulepitud reeglitele ja kõrvalise sekkumiseta, olevat seepärast *õiglase* ühiskonnakorralduse põhieeldus. Sellistes tingimustes peavad justkui iseenesest õitsema indiviidide vabadused, õigused ja demokraatlikud väärtused.

Herrendemokratie progressiivne ehk vähemusi väärtustav kuvand baseerub peenelt varjatud eksklusiivsusel ja EKRE majoritaarne „rahvademokraatia" rajaneb robustsel eksklusiivsusel.

Sellest, mida need õilsad, ent abstraktsed veendumused praktikas tähendavad, annab aimu see, kuidas härrad suhtuvad meeste-naiste ebavõrdsesse kohtlemisse tööturul. **Jürgen Ligi**, Reformierakonna turufundamentalist, kommenteerib seda nõnda: „Ametialane segregatsioon on tõsiasi. See algab juba erialade valikust. Mehed ja naised on erinevad, naised on vähem riskialtimad, teevad teistsuguseid valikuid. Naised on ka karjääritegemises ettevaatlikumad. Sealt need asjad hakkavad ja seal on ka oma positiivne külg."[6] Palgalõhe on järelikult tingitud sugupoolte vabadest valikutest, erinevatest käitumismustritest. Turuosaliste vabad valikud produtseerivad paratamatult ebavõrdsust. Tegemist on valikuvabaduse positiivse ja edasiviiva kõrvalnähtusega.

Antakse mõista, et ähmase sotsiaalse õiguse nimel või mõnel muul üllal põhjusel ei ole õige sekkuda tööturu ja turumajanduse kui sellise toimimisse. Kõik, kes on mingil põhjusel strukturaalselt ebavõrdses positsioonis, on härrade meelest oma hädades ise süüdi.

Alfaisastena esinejad osutuvad hundinahas pehmodeks, kes üritavad müüa rahvale maha sisuliselt sedasama ideoloogiat, mida härradki.

Luuserid peavad vaatama peeglisse. Kreeka võlakriis avab sellise poliittehnoloogia perverssemad tahud. Ometi ei ole mõttekas eitada, et isiklikud valikud mängivad tähtsat rolli töös ja elus laiemalt. Samas ei suuda mitte keegi ka parema tahtmise korral vastutada probleemide eest, mis tulenevad sotsiaalkultuurilistest eelarvamustest, rahvusvahelise kaubandussüsteemi tasakaalutusest, finantsturgude irratsionaalsest käitumisest, kinnisvaraturgude mullidest jne. Vaadates asju makromajanduse perspektiivist, ei saa ebavõrdsust personaliseerida, taandada inimfaktorile.

Turufundamentalistidel on selle tõdemusega raske leppida. Meetmed, mille eesmärk on tagada võrdne kohtlemine, sotsiaalselt tasakaalustatud areng ning ühiskondlik solidaarsus, kahjustavad nende meelest vabaturumajandust ja riivavad indiviidide otsustamisvabadust. See, mida meie liberaalsed konservatiivid soovivad maha vaikida, on tõsiasi, et *vabaturg ei ole mingi loomulik, objektiivne etteantus*. See ei teki ühel heal päeval spontaanselt eimiskist. Vabaturumajanduse tõrgeteta toimimiseks on tarvis täita sotsiaalpoliitilised juriidilised eeltingimused, kehtestada ühtsed regulatsioonid jne. Lühikese mäluga härrad sooviksid selle tõsiasja unustada.

POLIITILISE KONFLIKTI SUMMUTAMINE

Taibukamad nõustuvad ja lisavad, et seal, kus on toimivad turumehhanismid, „tekib kohe hierarhia, sest iga mäng on ühtlasi nii kooperatiivse kui konkureeriva loomuga ettevõtmine".[7] Sedasi võrdleb **Hardo Pajula** vabaturumajandust mänguga, kus keegi ei riku kehtestatud reegleid. Mängijad konkureerivad üksteisega võidu nimel ausatel tingimustel. Õiglane mäng annab õiglase tulemuse. Kusjuures ebavõrdsus on iga mängu loomulik osa – kõik ei saa lihtsalt olla võitjad. Kaotajaid on paratamatult alati palju rohkem. Mängus puuduks põnevus, kui selle lõpuks ei selguks võitjat. Niisamuti toimib Pajula meelest vabaturumajandus: mõni saab rikkaks, nagu **Mark Zuckerberg**, samas kui paljud on sunnitud vastu võtma McDonald'si ettekandja töökoha.

Pajula analoogia ütleb vabaturu kohta tegelikult *palju rohkem*. Kõik nõustuvad, et mängija edukus sõltub osaliste teadmistest, oskustest, kogemusest, kohanemisvõimest ja edasipüüdlikkusest. Samas on mõttetu eitada, et samasugune – või suuremgi – kaal on õnnel. Mäng, mille tulemused on ettearvamatud, on *õnnemäng*. Seetõttu ei ole Zuckerberg võitja mitte seepärast, et ta juhtub olema keskmisest McDonalds'i töötajast targem, haritum, ilusam. Määrav on hoopis õnne ja paljude sattumuslike asjaolude kokkulangemine. Kui turumajandus toimiks tõepoolest meritokraatlikel alustel, nagu mõned unistavad, läheks vabaturumajandus omadega pankrotti. Õnnemängus, nagu seda on majandus, ei saa mitte keegi olla võitja üksnes tänu oma andekusele ja edasipüüdlikkusele.

Selleks et ei tekiks snoobidest härrasid ja igavesi luusereid – et vabaturumajandus saaks üldse toimida –, on tarvis pidevalt vaielda selle üle, millised reeglid on õiglased ja suurendavad erandlikult kõigi ühishüve ja heaolu. Just seetõttu on oluline, et kõik osalised peaksid mängureegleid õiglasteks, ühetaolisteks ja ausateks – nii et kõigile oleks tagatud *võrdne* võiduvõimalus. Nõnda kindlustatakse, et kõik mängijad võtavad riske ja mängivad lustiga kaasa. Selle tõsiasjaga leppimise asemel loeb keskpärane majandusteadlane pühapäeviti leheveergudel melanhoolselt epistlit, mis hoiatab kurjade ja kadedate marksistide eest.

Puhtalt ideoloogilistel põhjustel püütakse ebavõrdsust naturaliseerida, tehes hierarhiast „inimelu fundamentaalse fenomenoloogilise reaalsuse".[7] Ebavõrdsus olevat loomulik, vältimatu etteantus. Närvidele käivad jutud rõhumisest ja õiglusest avalikus ruumis. Tänapäeval ei saavat enam rahulikult teatrietendust nautida, ilma et sellele ei oleks varjatult külge poogitud mingisugune poliitiline alatoon; ajalehtedes vohavat kontrolli alt väljunud vasakliberaalne propaganda; kirjandusteoste puhtesteetilise naudingu hävitavat ideoloogiline kallutatus; nn neomarksistlikud filosoofid ülikoolides rikkuvat noorsugu ja rüvetavat akadeemilist tõeideaali jne. Ilusa ja mõnusa elu, mida saaks nautida sealpool bürokraatia masinavärki ja sisustada „hea kultuuriga", rikub ära pealetungiv vasakliberaalne ideoloogia.

Eesrindlikud ja poliitkorrektsed härrad muretsevad seepärast, et niiviisi alistutakse tumedatele tungidele ja lõhutakse Eesti edumudel ning mandutakse üheks ebaõnnestunud Ida-Euroopa riigiks.[8] Valdab hirm, et niiviisi läheb raisku palju kallihinnalist aega; et jäädakse maha helikiirusel edasikihutavast progressirongist; et kaotatakse konkurentsivõimes või mõni kõrge koht esinduslikus edetabelis jne. Sellise jutuga soovitakse meid veenda selles, et härrade ja luuserite vahel ei ole tegelikult mingisugust konflikti. Igaühele olevat turu jõud määranud tema loomuliku koha. Pööblit ässitavad üles pahatahtlikud tülinorijad, kahtlaste motiividega provokaatorid, kes tahavad olukorrast kasu lõigata, et pääseda võimu juurde. Säilima peab asjade „loomulik" kord. Paatoslikult ja kohati sentimentaalselt kõneletakse sotsiaalsest sidususest, ühest jagamatust rahvast. Härrade arvates on nad leidnud ainuõige eduvalemi, kus majanduslik (neo)liberalism ja väärtuseline konservatism täiendavad teineteist.

Ka SDE ja pahupidi kultuurimarksistide klassivõitlus taandub lõppude lõpuks samasugusele *üksmeelele*. Vaatamata massilisele ja kohati vulgaarsele kriitikale toetab EKRE jätkuvalt vana muinasjuttu „õhukesest riigist", „bürokraatia vähendamisest" jne. Alfaisastena esinejad osutuvad hundinahas pehmodeks, kes üritavad müüa rahvale maha sisuliselt sedasama ideoloogiat, mida härradki. „Globaalpohmelus" asendatakse provintsliku idiotismiga, üleilmastunud eliit rahvuslikuga, universaalsed väärtused partikulaarsetega jne. Selle valemi järgi saab kõik ära muudetud nõnda, et printsiibis jääks kõik alatiseks samamoodi. Nii sulavad kokku konformism ja hüperkriitilisus. Helmede „bolševism" näitab domineeriva liberaalse konservatismi tahumatut ja räigemat nägu.

Niisamuti nagu manihheistlik klassivõitlus laostab demokraatia, nii laostab demokraatia see, kui poliitilist konflikti üritatakse delegitimeerida ja summutada. Demokraatia tulevikku ohustavad kaks poliitilist trendi: esiteks jõud, mis taandavad riigivalitsemise tehnokraatlikuks asjaajamiseks, ja teiseks jõud, mis forsseerivad väärtuspõhist klassivõitlust. Eeldatakse – ja üsna *marksistlikult* –, et valitsemise saab delegeerida mõnele pika perspektiiviga *manager*'ile ja et rahvusidentiteeti ja -kultuuri saab nautida sealpool reaalsusest võõrandunud (vasak)ideoloogiat.

Seega peame taluma snoobidest härrasid, kelle teod ei vasta propageeritavatele suursugustele väärtustele, ja ogaralt agaraid luusereid, kelle ratsionaalse otsustusvõime on halvanud kõikvõimas vasakliberaalsuse tont. Selle asemel et toetada üht halba teise kasuks, tuleks julgeda loobuda meritokraatlikest, tehnokraatlikest, moralistlikest ja sentimentaalsetest mõttestampidest. Niiviisi õnnestuks võib-olla sütitada poliitiline konflikt, mille käigus võiks alles *demokraatlikul viisil* selguda – ja seda kõigi suureks üllatuseks –, mis rahvas olla saab ja olla võib.

[1] *Mölder, M. 2017. Nähtamatu enamus: Eesti kodanike liberaalne ja konservatiivne enesemääratlus ning hoiakud 2016. ja 2017. aastal. – Akadeemia, nr 6.*
[2] *Nachtwey, O. 2018. Germany's Hidden Crisis: Social Decline in the Heart of Europe.*
[3] *Bult, J. 2017. Kultuuriline marksism kui Euroopa uusparempoolsete mantra. – Sirp, 06.10.*
[4] *Põlluaas, H. 2019. Sotsid: Interrinde teine tulemine.*
[5] *Vt Krastev, I. 2017. After Europe.*
[6] *Solvangud otsesaates: Jüri Mõis ja Jürgen Ligi said onu Heino sildi külge. – Postimees, 13.04.2017.*
[7] *Pajula, H. 2018. Suurte küsimuste tagasitulek. – ERR, 02.10.*
[8] *Vt Moora, E. 2019. Õnnelikuks teeb meid üksnes Eesti läbikukkumine? – Eesti Ekspress, 03.04.*

SISU sisearhitektuuri ja ruumiloome sümpoosion

12.-14. juunil

Põhjala tehases, Marati 5, Tallinnas

ACTUAL TEGELTK

Loe kava ja tule kuulama!
sisu.esl.ee

TARTU LINNA PÄEV

29.06

OOPERISÜMBIOOS 4

TARTU AUTORITE RAAMATULAAT

LINNA PÄEVA EEL 28. JUUNIL

Tartu ja Tartumaa autorid Ülikooli tänaval (Vanemuise teatri ees) kell 11–17
tartulinnapaev.ee

Tartu heade mõtete linn · Tartu Postimees · tartu kaubamaja · kaubamaja üks ja ainus · EHITUSTRUST · fortum Tartu · RAND & TUULBERG · autospirit · KIA · TRÜKIKODA PAAR · Blossom Lillesalong · Heino Elleri nimeline Tartu Muusikakool · Cafe Shakespeare · hektor · TÜESO

EKRE JUURED EESTI KULTUURIS

Kõiki neid, keda üllatas EKRE esiletõus me poliitilises sfääris, üllatab ehk seegi, et protoekrelasi kohtab nii eesti kirjanduses, teatris kui ka filmis alates juba näiteks niisugustest tüvitekstidest nagu „Kevade" ja „Viimne reliikvia".

Veiko Märka

Eesti Konservatiivne Rahvaerakond alustas poliitilisest aspektist puhta lehena. Sellist hüsteeriast ja sallimatusest õhkuvat propagandat pole meil pärast 1991. aasta taasiseseisvumist teinud ükski parlamenti kandideeriv jõud. See-eest on EKREl eesti kultuuris märgilisi pidepunkte küll ja veel. Näiteks sedastab **Mats Traadi** „Tants aurukatla ümber": „Viha ja kättemaksu masin töötab unnates ja keegi ei suuda ta raevu leevendada, veel vähem ära hoida, sest inimeste ja inimeste vahel on paljastunud hirmuäratav kuristik."

Esimese ja väga korpulentse ekrelase leiame Oskar Lutsu loomingust. See on „Kevade" Tõnisson, fanaatiline võõravihkaja.

Need elevandiluutornikestes elanud nukukesed, kes peavad EKREt mingiks ootamatult välja ilmunud ja võimu haaranud tondiks, ei väära haletsust. Korraldagu nad tobedaid konverentse ning teledebatte vaenukõne ja ksenofoobia vastu – need ei muuda midagi. EKRE demagoogias ja populismis pole midagi uut. Analoogse mõtteviisi kandjaid on kujutatud meie kultuuris aastakümneid.

EKRE PAUNVERE PIIRKOND

Esimese ja väga korpulentse ekrelase leiame **Oskar Lutsu** loomingust. See on „Kevade" Tõnisson, fanaatiline võõravihkaja. Tõnissoni motiivid on ekrelikud: „See oli liig Tõnissonile, kes nende kui sakslaste vastu juba isegi viha kandis. Ta haaras maast kivi ja, enne kui keegi seda mõtelda oleks jõudnud, virutas ta selle ütleja poole." **Urmas Lennuki** lavastuses „Paunvere poiste igavene kevade", mis jälgib Lutsu tegelaste käekäiku kõrge vanaduseni, saab paadunud sakslasevihkajast paadunud neegrivihkaja – see on ju ka loomulik areng, sest mis neist sakslastest enam vihata, juba 1939. aastal kolisid nad peaaegu kõik ajaloolisele kodumaale.

Oru Pearu on kaine peaga ja ka kerge auru all pigem Reformierakonna masti mees, kellest on sahkerdamine mõisa aidameeste ja muude nodile lähemal seisvate tüüpidega jõuka mehe teinud.

Kindlasti laseks Tõnisson põhja kõik meie randa saabuvad pagulaste paadid, nagu ta tegi kirikumõisa poiste parvega. Omal ajal ei saanud Tõnisson algeliste tehniliste võimaluste ja arvulise vähemuse tõttu uputada parve koos sakslastega, mida ta kahtlemata südames soovis. Tänapäeval oleks see ka õige lihtne, piisab ühest hästi sihitud mürsust.

„Kevades" muutub olukord kriitiliseks: „Juba olid Tõnisson ja tema kaaslased ümber piiratud. Juba ei püüdnud Tõnisson enam peale tungida, vaid pani käed silmade ette ja tõmbas enese vastase löökide all küüru. Aeg-ajalt aga, kui vähegi sai, andis ta hoope jalaga." See on ju täpselt nagu **Martin Helme** koos oma lähemate mõttekaaslastega keset pagulaste, homode ja vaba ajakirjanduse merd!

Nagu ekrelased valitsusse pääsedes, muutub Tõnisson Lutsu käe all „Kevade" järgedes märkimisväärselt. Taluperemeheks tõustes saab temast korralik majandusmees, kes muretseb üksnes oma rahakoti ja seapõrsaste pärast ega vihka enam kedagi. „Tootsi pulma" 16. peatükk sedastabki: „Ahhaa, seal on vana jõmmpoiss Tõnisson ja – kuidas muidu! – muidugi vahib ta liuda, kus maoldavad temale nii armsad rasvased lihakamakad. Väga huvitav, kas hakkab ta lõug tänagi rasvast läikima. Aga küllap hakkab!" See pilt vastab üks ühele **Mart Helme** olekule pärast võimule, s.t lihakamakatele ligipääsemist. Tema lõua rasvast läikimine on lausa visuaalselt tajutav.

„Tõe ja õiguse" Oru Pearu on kaine peaga ja ka kerge auru all pigem Reformierakonna masti mees, kellest on sahkerdamine mõisa aidameeste ja muude nodile lähemal seisvate tüüpidega jõuka mehe teinud. Tema ei pea Andrese kombel oma talus lõputult tööd rühmama. Päris lolliks joonuna muutub Pearu siiski piiratuks ja räuskavaks. Näiteks 16. peatükis:

„Tule välja! Tule seia! Katsume, kumb kummal vere laseb! Sul põle julgust, sa poed tuppa eide selja taha, hoiad tema seelikust kinni! Sa hoiad kahe käega kahe eide seelikust kinni! Tule mehe vastu! Tule teele soolikaid laskma!" […]

„Naisepoeg!" hüüdis Pearu naabrit silmates. „Tule välja mehe vastu! Tule mõedame, kummal pikemad pussid! Aga too verepütt kaasa ja segamiseks mõla!" […]

Pearu võristas pussiga mööda väravapulki ja hüüdis:

„Hei, külamees! Kuule, sa sohinaise-poeg! Tule päid otsast võtma! Tule verepütti loputama, kui sul süda rinnas, mitte saapasääres! Siin on mees, kes tahab verd lasta!"

See on sisuliselt EKRE valimisprogramm, ainult lühemalt ja kujundlikumalt sõnastatud. Tõsi, Pearu auks tuleb ütelda, et vahel säilitab ta ka purjuspäi sallivuse ja empaatia – eriti Krõõdaga suheldes ning hiljem teda meenutades.

Nii nagu EKRE valitsusse minnes lõuad mõnevõrra koomale tõmbas, lõpeb ka Pearu missioon naabriperes stagneerumisega. Sest edasi loeme „Tõest ja õigusest": „Toas hakkas Andres jämedat puud tahuma ja seda ainult selleks, et müraga Pearu karjumist katta. Kui Andres umbes poole tunni pärast välja läks, siis oli seal kõik vaikne."

SAARLASED JA MUSTLASED

Tabava näite protoekrelastest toob **Juhan Madariku** romaan „Vabariik" (1941). Kuna selle tegevus toimub 1900. aasta paiku, siis pagulasi, võõrtöölisi, aborditegijaid, omasooiharaid, võimul olnud poliitikuid, Euroopa Liitu, bürokraate, sotse, vaba ajakirjandust ning lihtsalt kultuurseid inimesi kuigi palju vihata ei saanud. Ometi leidub raamatus ekrelikke stseene. Tallinnasse hiigeltehase (mille prototüüp on Dvigatel) ehitajate seas puhkeb silmitu viha saarlaste vastu. Põhjuseks see, et vaesed ja leplikud saarlased on nõus madalama palgaga, mis meeldib küll ehituse peremeestele, kuid mitte mandrieestlastest töölistele: „Ta hakkas vängete sõnadega saarlastest kaastöölisi tõrvama ja ähvardas nüüd vast redeleid saagima hakata, et kõik palgasurujad lendaksid põrgu põhja." Nii näeme, et paremäärmuslus on vahepeal positsioone kaotanud, sest saarlaste vastu EKRE mingit kampaaniat korraldanud pole ja ilmselt ei kavatsegi.

Paras ekrelane on Madis Jürven **Paul Kuusbergi** „Andres Lapeteuse juhtumis" (1963). Tema sõnad „partei õpetab meid mitte kunagi valvsust unustama" kehtivad samavõrra nii **Lenini-Stalini** kui ka Helme-Helme partei kohta.

Mats Traadi romaanis „Tants aurukatla ümber" (1971) tegutsevad samuti tüüpilised EKRE mentaliteediga mehed – omakaitselased eesotsas Käo Pauliga, kes mustlast jälitavad. „Mes taa mustlanegi muud om kui iir, lössutab võõran villasalven

Foto: Ave Maria Mõistlik (CC BY 3.0)

Veiko Märka (snd 2. novembril 1964) on vabakutseline ajakirjanik, kirjanik ja kriitik. Rohkem kui kümne luule-, proosa- ja mälestusteraamatu autor.

Lausega „matsid jäävad matsideks" eesti kultuurilukku läinud Rolan Bõkov mängufilmis „Viimne reliikvia" Vend Johannest kehastamas. Foto: Rahvusarhiiv

ja piiksup jumala armust, arvab Paul endamisi." Omakaitselaste ksenofoobia lõpeb paraku läbikukkumisega ning nende naeruväärseks muutumisega. „Inimjahimehed tunnistavad kinnipüütud eksemplari hoolega. Kohkudes märkavad nemadki, et see on hoopis masinist Lusiksepa noorem poeg, mitte mingi mustlane." Ega tänapäeval teisiti oleks, kui Helmed neegri pähe mustaks võõbatud näoga **Indrek Tarandi** kinni nabiksid. Romaan toob välja ka latentse ning akuutse ksenofoobia vaheldumise perioodid ühiskonnas. „Tõsi küll, neid on alati põlatud ja taga aetud, küll hobusevarguse pärast, küll niisama eelarvamusest, aga kunagi pole ainuüksi eelarvamus nii võikalt võimust võtnud nagu praegu."

Niisamuti nagu omakaitselased mustlasesse ja Tõnisson sakslastesse suhtuvad küla põliselanikud Tiinasse **August Kitzbergi** draamas „Libahunt". Tiinalgi pole muud süüd, kui et ta on võõras ja erinev. „Sina oled nii koguni teistsugune, rõõmus, vallatu, tuline. See on neile võõras, nemad nagu kardavad sind. Mari aga on nagu nemad ise, meie soost ja tõugu." „Meie sugu ja võsa on kollaste juuste ja siniste silmadega; see võttis naisi ainult oma keskelt – ei ole tilkagi võõrast verd meie soontes – see on puhas!"

Mari süüdistus Tiinale – et viimane käib libahundiks, viis Kivesti Kaarli varsa metsa ja sõi ära – vastab EKRE vaimsele tasemele. Ning osutus samavõrd efektiivseks. Erinevalt mustlasest kujuneb Tiina saatus traagiliseks. Kuid see pole põhjendatav sotsiaalsete, vaid kunstiliste argumentidega: Traat kirjutas realistlikus, Kitzberg romantilises võtmes.

Ekrelikke elemente sisaldas ETV telesari „Tuulepealne maa", milles ülistati vabadussõjalasi. Vapsid – nagu EKREgi – olid eesti kultuuritegelaste seas äärmiselt ebapopulaarsed, seetõttu piirdusid sarja tegijad üheainsa kultuuritegelase, karikaturisti sissetoomise ning mõnitamisega. Jäädes armastuskolmnurgas õilsale vapsile alla, sehkendab naljapiltnik tema kohta kättemaksuks vapsidevastase karikatuuri, näidates nii oma alatust.

KAABUD *VS.* BARETID

Kindlasti saab EKREst vändata sama madala tasemega propagandasarja. Pealkiri võiks olla „Kaljukindel tahe". Kuid liiga otse ei saa vapse ja EKREt võrrelda. Esimesed püüdlesid ainuvõimu ja diktatuuri poole, nagu oli sel ajal Kesk-Euroopas tavaks, koalitsiooniläbirääkimisi pidamas ei kujuta neid ette, mistõttu nende poliitiline saatus kujunes tunduvalt kurvemaks. Pealegi ei kandnud vapsid kaabusid, vaid barette.

Filmiklassikast iseloomustab EKREt kõige ilmekamalt vend Johannese (**Rolan Bõkov**) resigneerunud fraas „matsid jäävad matsideks" „Viimses reliikvias". See määrab ka EKRE tulevikusuuna. Avalike väljaütlemistega on selle esindajad sunnitud nüüd ettevaatlikumad olema. Võib-olla ei julge isegi kodus naist peksta. Sisulist muutumist ei toimu. Räuskav populism ja demagoogia taanduvad normaalsele helinivoole.

Muusikast on kõige ekrelikum näide ilmselt 2015. aasta „Tujurikkuja" paroodia 1987. aasta **Alo Mattiiseni** ja **Jüri Leesmendi** isamaalisest laulust „Ei ole üksi ükski maa". EKRE on ju samuti paroodia – traditsioonilisest parempoolsest poliitikast.

Lõpp vajub esimesel siiski osaliselt ära. Kolm rida – „On vaid üks isend jälgim veel. / Teab loodus vaid, teab isamaa: / teist eestlast me ei või sallida." – muudavad kogu eelneva elegantse pilke nüriks ja lahjaks. Ning on erinevalt muust tekstist täiesti ebaekrelikud. Tõenäoliselt sekkus tsensuur, sest originaalis selles kohas uusi sõnu ei ole, korratakse eelmisi ridu. Nüüd mil EKREl on rahva kindel usaldusmandaat, tuleks see kohatu ja häiriv enesealandamine heliribas asendada. (Teist korda: „Meil meeldib kõike vihata. / Kui keegi naerab, kui vesi keeb, / või kui üldse keegi midagigi teeb.")

Hoopis isevärki paralleele EKREga leidub Urmas Lennuki näidendis „Tasa, vaikselt sõudvad pilved…" Kuressaare Linnateatri selle hooaja repertuaarist. Näidendi sisu on Saaremaa ülestõus 1919. aasta talvel ning selles kasutatakse palju dokumentaalset materjali. Kommunistliku mässu õhutajate ja juhtide argumendid ning demagoogia kattuvad peaaegu kõiges praeguse EKRE omadega: „Me peame ise oma maal seljad sirgu lööma! Iseenda peremehed olema."; „Meil tuleb seda lihtsalt valjult ja õige hääletooniga öelda. Siis kuulavad meid kõik. Meil tuleb oma sõnu rõhutada!"; „Nüüd on teie viimnetunnike kätte jõudnud! Siit tuleme meie ja tambime teid tükkideks nagu seakartulid."; „Sama visalt peame meie oma igapäevase õiguse eest sihikindlalt edasi liikuma. Ja need, kes meiega tulla ei taha, peavad teadma, et teist teed ei ole…" jne. Lisaks vaatepunktide sarnasusele kummastab arvumaagia. Saaremaa ülestõus algas 16. veebruaril 1919, täpselt sada aastat hiljem oli kõrgpunktis EKRE riigikogu valimiste kampaania.

Ilmekat materjali eesti kultuuri ja EKRE seoste kohta leidub palju. Jätkata võiks **Jaan Kärneri** luuleraamatuga „Viha, ainult viha" (1944), aga esialgu aitab. Niigi on selge, et EKRE substraat eesti kultuuris on pikaajaline ja pidev.

Võrreldes eelmise sajandi algusega on paremäärmuslus vahepeal positsioone kaotanud, sest saarlaste vastu EKRE mingit kampaaniat korraldanud pole ja ilmselt ei kavatsegi.

Liiga otse ei saa vapse ja EKREt võrrelda. Esimesed püüdlesid ainuvõimu ja diktatuuri poole, nagu oli sel ajal Kesk-Euroopas tavaks, koalitsiooniläbirääkimisi pidamas ei kujuta neid ette.

Vasakul: „Kevade" Tõnisson, fanaatiline võõravihkaja, Ain Lutsepa kehastuses.
Foto: Rahvusarhiiv
All: Nii kainet kui ka vindist Oru Pearut kehastanud Priit Võigemast eelmise aasta mängufilmis „Tõde ja õigus".
Foto: Dmitri Kotjuh / Järva Teataja / Scanpix

KOHTUMAJAST *BLACK BOX'I*

Miks teha oma karjääri tipus olles kannapööre, miks käia rammestumiseni teatris ja kuidas tuua Narvat ülejäänud Eestile lähemale? Sellest kõigest rääkisime uue teatrijuhi ja endise prokuröriga.

Intervjuu **Steven-Hristo Evestusega**. Küsis **Aleksander Tsapov**, pildistas **Aleksander Kelpman**

Aprillis sai SA Vaba Lava nõukogu otsusel teatrikeskuse uueks tegevjuhiks endine riigiprokurör ja praegune küberturbeettevõtte CybExer Technologies õigusvaldkonna juht Steven-Hristo Evestus. Tema eelkäija **Kristiina Reidolv** asus tööle Tartu Loomemajanduskeskuse eestvedajana. Ligi 17 aastat prokuratuuris karjääri teinud Evestus on osalenud nii **Savisaare** kui ka Danske rahapesu palju kõmu tekitanud protsessides. Vaba Lava haldab teatrimaja nii Tallinnas kui ka Narvas. Hooaegadel 2019/2020 ja 2020/2021 on teatrikeskuse kuraator leedu näitekirjanik **Marius Ivaškevičius**. Järgmise kahe hooaja kuraatoriprogrammi teema on „Murranguaja inimesed".

Ma tahaksin, et mugavust oleks vähem, et kindlad lahendused tunduksid suhteliselt kahtlase valikuna ning hetkelisi plahvatusi oleks rohkem.

Teatris omandavad hääl ja teostus erilise jõu ning seeläbi on võimalik löögi alla sattunud väärtusi kaitsta.

Enne kui päris asja kallale asume, küsin ära põhilise. Miks sa üldse teatris käid või teatrit armastad? On olnud aastaid, mil oled enda sõnutsi praktiliselt kõik kodumaised teatrilavastused ära vaadanud.
Olen tõepoolest vaadanud üsna palju teatrit ning ükski kodumaine trupp ega tegija pole mulle võõras. Taipasin üsna varakult, et mind ei köida teatris niivõrd lugu kui idee ja lavaruum, samuti lavastusmeeskonna ja näitlejate paigalseisu või arengu pidev jälgimine. Minu elamusnaudingud tekivad just nimetatud tegurite koostoimest. Kuigi olen üsna tundlik ja valiv, seda nii inimeste kui ka eluliste olukordadega, olen olnud siiani teatri suhtes häälestatud muutumatu püsivuse ja leplikkusega.

Millest säärane truudus ühe kunstiliigi vastu?
Ma vajan pidevat elu ja inimese teekonna peegeldust. Teater on üks vabaduse väljendamise vorme ning aitab õnnestunud juhtudel end ümbritseva suhtes värskemalt positsioneerida. Põhiliselt hoiab see mind aga kõige tõhusamalt ärkvel ning valvel.

Eesti teatris on tunda paradoksilõhna. Ühelt poolt juubeldatakse külastajaarvude üle, teisalt kurdavad avangardsemat teatrit armastavad inimesed stagnatsiooni ja turvaliste valikute üle. Pärast N099 tegevuse lõppu on ilmselt puudus ka poliitilisest teatrist. Kuidas sinu silmale teatrimaastik suuremas plaanis tundub?
Teatritegija ei saa jääda kunagi rahulikult oma keskkonna ja vaadete juurde. Areng peab olema pidev. Ikka selleks, et kõnetada ja luua heas mõttes pinget. Eesti mastaabis annabki just see vahetevahel tunda, et tahaks kuhugi eemale, tahaks midagi enamat, sest kõik on kuidagi sama ja korduv. Ometi ei tohi alla anda, ei teiste ega kindlasti ka enda ambitsioonide suhtes. Ma tahaksin, et mugavust oleks vähem, et kindlad lahendused tunduksid suhteliselt kahtlase valikuna ning hetkelisi plahvatusi oleks rohkem. Ma usun, et ühiskond võidab sellest, kui teater on *kohal* kogu aeg, mitte vaid õhtul kell seitse.

Mida sa sellega konkreetsemalt silmas pead, et teater on kogu aeg *kohal*?
Tuleb tunnetada teravalt aja kulgemist ning üha uusi kõneainet pakkuvaid kitsaskohti ning see ei tohiks toimuda hilinemisega. Kõnetavad ideed saavad sündida ajastu ja muutustega ühte sammu astudes. Ja loomulikult on tähtis publiku roll. Pealtvaatajad ei saa ega tohiks jälgida teatrit mugavustsoonist ning nende hääl ja positsioon peaks kõlama julgemalt ning rohkem.

Töötasid varem prokuratuuris. Prokuratuuri- ja kohtumaailm on nii süüdistaja kui ka kaitsja tegevuses samuti tihedalt seotud narratiivide (küll enamasti tõendatavate) kokkupaneku ja esitamisega. Kui palju loeb Eesti õigusemõistmises teatraalne aspekt?
Õigusemõistmises osalevad pooled pigem veidi pelgavad kõrvutamist teatraalsusega, ometi ei saa õigusemõistja siseveendumus kujuneda vaid seaduse teksti lugedes. Ma vähemalt loodan, et meie õigussüsteem ei ole nii kuiv ning lõplikes otsustes on üha rohkem tegelikku elu. Julgen väita, et mida parem artist sa oled, seda võimekam oled ka juristina. Eks võistlev kohtumenetlus sõelubki tegijatena välja need juristid, kel on õiguse tundmise kõrvalt ka muid esilekerkivaid omadusi, ning teatraalsus on seotud üsna tihedalt hea oraatorivõimega.

Nii õigussüsteem kui ka kultuur on sattunud Eestis konservatiivse retoorika rünnaku alla. Kuigi ükski konkreetne protsess ega lavastus ei muuda maailma, siis mida saaks sinu kui juhi arvates sellises olukorras ära teha? Kui sa üldse näed selleks vajadust?
Jõuame taas kohalolu temaatika juurde, seda ka ühiskondlikus mõttes. Teatri kontekstis ma ei usu sellesse, et vaikimine on alati kuld. Teatris omandavad hääl ja teostus erilise jõu ning seeläbi on võimalik löögi alla sattunud väärtusi kaitsta. Loominguliste sammude planeerimisel on selle teadvustamine just juhile oluline väljakutse ja ülesanne.

Miks sa otsustasid kandideerida Vaba Lava juhi kohale? Kas olid mõelnud ka varem võimalusele töötada teatriga?
Teater on puudutanud mind mingil seletamatul viisil ja jätnud minusse püsiva jälje. Olen mänginud aastate vältel aeg-ajalt mõttega endast teatris, seda erinevates rollides. Sel kevadtalvel olin lõpuks senistest piiravatest kohustustest vaba ning ilmnes, et ka Vaba Lava juhid on väsinud ja uute väljakutsete otsingul. Neil hetkedel tuligi otsustada, kas jääda kaldale vahtima või hüpata keskealisena pea ees tundmatusse vette. Valisin viimase ning eks ikka austusest ja vaimustusest antud valdkonna ning selle tegijate vastu. Valisin selle teekonna, sest mul on elus hulk küsimusi, millele ma pole veel vastust saanud.

Vaba Lava avas eelmisel aastal teatrikeskuse ka Narvas. Kas oled end juba kurssi viinud, kuidas uus teater on kohalikul tasandil vastu võetud?
Ma tean, et Narvas on olnud esimese poole aasta

jooksul nii paremaid kui ka ka kehvemaid kogemusi. Mul endal veel puuduvad vahetud kokkupuuted kohaliku võimuga, aga ootan positiivseid kontakte, kuigi olen realist, üht-teist senisest õppinud ning valmis ka tagasilöökideks. Paari teatrikülastuse põhjal tundub mulle, et kaks- või venekeelne teater pälvib kohalikul tasandil huvi, tekitab diskussiooni. Piirkonnas, kus pole olnud teatrimaja ega -traditsiooni, ei saagi tekkida teatriharjumus üleöö. On mõistetav, et inimesed, kes pole saanud seda kunstivaldkonda vabalt nautida, ei hakka seda tegema iganädalaselt või -kuiselt. Sel põhjusel ongi vaja luua kohaliku tasandi kõnetamiseks, koostöö algatamiseks ja lugupidamise ärateenimiseks sidemeid nii erinevatel kogukondlikel tasanditel kui ka rahvusvaheliselt.

Kui suurt rolli näed sa Narva Vabal Laval teatud kultuuriliselt ilmajäetute kogukonna liitmisel Eesti laiema kultuuriväljaga?

Loomulikult näen ma seda rolli nii kogukonna kõnetamisel ja väljatoomisel kui ka seeläbi Eesti kultuurivälja osaks kujunemisel. Eks järgmine kuraatoriprogramm, mis kõneleb 90ndate murranguaja inimestest, seab mitmel juhul keskpunkti just selle piirkonna ja jutustab kohalikku kogukonda puudutavatest muredest ning seeläbi üritame siduda piirkonda ülejäänud riigi ja inimestega.

Kas oled valmis (või oled seda juba kogenud) ka tagaselja rääkimise ja kriitikaga stiilis, et uus teatrijuht võeti väljastpoolt kultuurisüsteemi? Võrreldes riigiprokuratuuri rambivalgusega tundub uus amet tegelikult leebe.

Mind ei võetud vastu kahel käel, vaid ikka paraja ettevaatlikkusega, ja see on mõistetav. Sooritan ju mingil kujul avantüüri. Teatrikogukond on ju olemas ja välja kujunenud, seal on nii konservatiivse kui ka moodsama suuna esindajaid. Konservatiividega pole ma ise veel vahetult kokku puutunud, küll aga märganud mõnd nukrat pilku. Vastukaaluks olen aga kohtunud mitme mulle olulise teatriilmas tegusid teinud või tegeva persooniga ning nad on liigitanud minu sammu pigem ikka positiivsete hulka. Oluline on see, et ma ise ei vinguks ega hakkaks kaasas kandma mõttetut alaväärsustunnet.

Mind ei võetud vastu kahel käel, vaid ikka paraja ettevaatlikkusega, ja see on mõistetav. Sooritan ju mingil kujul avantüüri.

Liigume eri elualadel, sh kultuuris, järjest enam multidistsiplinaarsuse ja sünteesi poole. Aina rohkem lavastub efemeerseid nn etenduskunstide valda liigitatavaid lavastusi. Vaba Lava jaoks ei tohiks selle kaheaastase kuraatoriprogrammiga tehnilises mõttes justkui liiga suur väljakutse olla kätt tugevalt pulsil hoida. Või kas killustatud maastik võib ühel hetkel hoopis Vaba Lava kontseptsiooni alla neelata, nii et juttigi ei jää järele?

Kuraatoriprogramm on kindlasti üks võimalik väljund ja seda iseloomustab spetsiifiline eriilmelisus, mis lähtub kuraatori maitsest ja näost. Aga selleks, et algne kontseptsioon ei oleks kellegi kõhutäiteks, tuleb leida kõrvalt erinevaid koostöövorme ja -partnereid ning nende otsingule olengi oma vastalanud teekonnal asunud. Arvan, et kui seda platvormi südameasjaks pidada, ei tohiks lasta sel praegu ka oma kohta loovutada.

Mõtle palun välja üks küsimus iseendale ja vasta sellele.

Mida ma tahan selle sammuga tõestada/saavutada?

Kuigi olen teatritegemise seisukohalt alles rohelistes toonides, tahaksin ühendada endas tulemuslikult tegevjuhi ja loomingulise juhi rollid, ikka selleks et aidata riigi seisukohalt olulisi ja väärtuslikke etenduskunstnikke nii riigisiseselt kui ka väljaspool nende loomingulistel otsingutel. Tahaksin, et Vaba Lava (nii Tallinnas kui ka Narvas) saaks endale kaugelt äratuntava näo ning et kõik teatriga seotud inimesed sooviksid sel platvormil erinevates vormides oma värskeid ideid katsetada. See võiks olla keskkond, kus austatakse loomeprotsesse ning tegijaid ega unustata hetkekski meeskonnavajadust ja -tunnetust.

UUS EESTI BIIT

YASMYN

Foto: Kertin Vasser, meik ja stiil: Liisa-Chrislin Saleh

Küsis **Mariliis Mõttus**

Eesti *RnB*-kõrbe on tekkinud oaasina lauljatar YASMYN, kes andis hiljuti välja oma debüütalbumi „SlowFall".

Räägi lühidalt, kes on YASMYN.
Üks austaja ütles hästi, et YASMYN on täpselt see mustanahaline *RnB*-printsess, keda meie väike konservatiivne Eesti vajab. Olen sellega üsna päri.

***RnB*'d, mis su muusikas domineerib, kuulatakse küll Eestis suhteliselt palju, aga tehakse *indie*-roki, räpi ja popmuusikaga võrreldes vähe, kui üldse. Miks see sinu arvates nii on? Kuidas sa ise tee just selle stiilini leidsid?**
RnB ei ole žanr, mida saab lihtsalt niisama teha. Ma arvan, et see on üks nendest stiilidest, mis peab veres voolama. Artistil, kes viljeleb *RnB*'d, peab olema mingi *flava*, mingi kuumaverelisus. Ma olen terve oma elu hiphoppi kuulanud ning väiksest peale sellele kaasa laulnud ja tantsinud.

Sinu debüütalbum „SlowFall" on valminud koostöös mitme välismaa produtsendiga ning on salvestatud Los Angeleses. Miks otsustasid plaadi just seal teha ning kuidas leidsid kauamängival kaasategevad artistid?
Ma otseselt ei otsustanud, et teen albumi seal. See pigem lihtsalt juhtus nii. Läksime külla ka LP peal ülesastuvatele sõpradele, kes elavad seal ning kellega kohtusime Eestis. Meie kõige loomulikum tegevus on muusika, nii et see lihtsalt sündis õigete inimeste keskel ja abiga.

Mil määral oled suunanud oma muusikat just välismaale? Mis tagasisidet oled sealt seni saanud?
Praegu olengi suunanud nii, et teen koostööd välismaa artistidega, mis toob nende kuulajaskonda ka minuni. Tagasiside on olnud väga hea, aga see ei ole eriti üllatav, kuna seda stiili, mida mina teen, viljeleb seal peaaegu iga teine. Neile meeldib minu juures, et näen eriline välja. Arvan, et see on mu eelis välismaale jõudmiseks.

Produtsentidega töötades tuleb tihtipeale kompromisse teha. Kuidas möödus koostöö „SlowFalli" puhul?
„SlowFalli" tegemine läks väga sujuvalt. Samanimelise loo produtsent on mu vend Mick Moon, kes kahjuks ei olnud LAs meiega kaasas, aga temaga on mul alati hea meel üheskoos muusikat luua. Kõik albumi lood on miksinud ja masterdanud Kaspar Kolk, kes on üks andekaimaid inimesi minu ümber. Koostöö temaga liigub kiiresti ning ta oskab kriitikat vastu võtta ja sellele vastavalt reageerida.

Kuidas su lood sünnivad? Kas vennaga koos töötades teete ka omamoodi ajurünnakuid ja arutate ideid?
Üldiselt sünnivad mu lood nii, et kuulame sõpradega erinevaid instrumentaale ja hakkame *freestyle*'ima. Kui midagi haakub, kirjutan oma *freestyle*'i edasi ja lõpuks on sõnad valmis. Seejärel salvestame ja hakkame lugu miksima. Vennaga käib protsess samamoodi, saame lihtsalt üksteist suunata ja koos *vibe*'ida.

Millised teised muusikastiilid su lemmikud on?
Mulle meeldivad väga *reggae*, džäss, psühhedeelne rokk ja ladina muusika. Miski, mida peab kuulama, mitte suvaline müra. Minu arust on need žanrid täpselt sellised, mis viivad teise dimensiooni, kui tähele panna ja vooluga kaasa minna.

Keda pead oma suurimateks eeskujudeks?
Mulle meeldib mõelda, et kõik inimesed on eeskujuks, kuidas käituda või kuidas mitte. Kõik, mida elu jooksul näed ja koged, on õpetus, samamoodi ka erinevad inimesed. Aga kui peab konkreetselt kedagi mainima, siis mu ema, kuna ta on kõige tugevam inimene, keda ma tean. Ta on näidanud mulle tingimusteta armastust ja see on minu arust kõige olulisem asi, mida õppida.

Sinu artistikuvandis on tähtis roll su stiilil. Kuidas ja millest lähtuvalt sa oma visuaalset identiteeti kujundad?
Lihtne. Ma kujundan oma visuaalset identiteeti täpselt nii, nagu tahan. Kui mulle miski meeldib, siis seda ma ka kannan. Olen aru saanud, et välimus ei loe absoluutselt. Pigem hoopis see, kas sul on enesekindlust. Naine, kellel on seljas uusimat trendi järgivad riided, aga kes on ebakindel, on palju vähem usutav kui naine, kes kannab enesekindlalt seljas kartulikotti.

Mis oleks koht või festival, kus tahaksid kunagi kindlasti esineda?
Õigetel hiphopifestivalidel, mille produktsioon on hea ja eelarve suur. Siis on teada, et publik on ilmselt huvitatud (žanri poolest), ja kuna mulle meeldib nii väga esineda ning lavale „draamat" tuua, on seda suure eelarvega kõvasti lihtsam teha.

Sa elasid vahepeal Londonis. Mida see kogemus sulle inimese ja muusikuna andis?
Elasin Londoni külje all ja otsisin tööd, kas siis midagi modellinduse, klienditeeninduse või muusikaga seotut. Mõistsin, et suures riigis on palju raskem nullist alustada kui Eestis. Seal on ju iga teine sama unistusega. Ütleksin, et õppisin seal, kuidas tõeliselt üksinda olla. Mul ei olnud ühtegi sõpra ja vahepeal tundsin küll, et kaotan pea, aga pidingi endale selgeks tegema, kuidas iseennast uuesti üles leida, ilma et keegi teine mind selles aitaks. Mind on väiksest peale nii kasvatatud, aga seal sain seda reaalselt esimest korda praktiseerida. Ütleks, et tulin tagasi vähemate hirmudega ja täieliku motivatsiooniga edasi minna.

Mis on sinu tulevased plaanid?
Tuleb palju esinemisi nii Eesti festivalidel kui ka välismaal (sh Sweet Spot, Intsikurmu jt). Plaan on ka õevenna album teha ja ikka küllaga uut muusikat. Mulle ei meeldi liiga palju tulevikule mõelda, pigem võtan päev päeva järel. Nii on lihtsam.

Pane kõrv peale:
soundcloud.com/princessyasmyn

KUULA IDA RAADIOST

IDA

KUULA RAADIOT
AADRESSIL *IDAIDAIDA.EE*

MEIE IGAPÄEVANE AVALIK RUUM

Foto: IDA raadio

Kord kuus eetris olev saade „Meie igapäevane avalik ruum" käsitleb teemade kolmnurka „demokraatia", „õnnelikkus" ja „avalik ruum". Täpsemalt meie igapäevast elukeskkonda ja protsesse, mis seda parandavad või halvendavad.
Saatejuht Teele Pehk kutsub iga kord külla mõne kirgliku sebija, kelle tarkust ta soovib levitada ning kes räägib sellest, mis on parajasti õhus. Seni on selgitatud sotsioloog Peeter Vihmaga rahvakogude olemust ja sobilikkust polariseeruvate teemade lahendamisel ning lobisetud Šoti valitsuse esindaja Doreen Grove'iga avatud valitsemisest ja kestlikust arengust, ettevõtja Pärtel-Peeter Perega kohaloomest ja Põhjamaade linnaplaneerimisest, urbanist Anni Müüripealiga eakatele sobivast avalikust ruumist ning linnaplaneerija Jaak-Adam Looveeriga ruumiloomest Eestis. Kui tahad teada, mida need teemad tähendavad, siis kuula järele! „Naudin raadiosaate tegemist ja loodan, et need jõuavad ka mõne mitteurbanisti kõrvu," ütleb Pehk. Järgmine „Meie igapäevane avalik ruum" on eetris juunis.

BEATS OF NO NATION

Foto: IDA raadio

„Beats Of No Nation" on inspireeritud Fela Kuti samakõlalise pealkirjaga albumist ning omakorda selle tiitli näpanud raamatu ja filmi baasideest vabadusvõitlusest. Nime juurtele au andes pühitseb saade vabadust nii liikumises kui ka mõtlemises ka siis, kui poliitiline olukord seda ei soosi. Hoolimata passikontrollidest leiab muusika tee Palestiinast Kuubasse ja Shanghai kaudu Schengeni tsooni tagasi. Nõnda rühib „Beats Of No Nation" igasse ilmakaarde, eelistades helisid, mis sünnivad inglise keelt riigikeelena mittekõnelevates riikides. Tihti kõlab eetris saatejuhtide endi reisidest inspireeritud valik. Eelmisel oktoobril korraldas Joonatan lausa kahe saate jagu ekskursioone iraani elektroonilisse muusikasse, kus VPN-müüri taga kohtuvad tantsulõvide eskapistlik *techno* (mis on treenimata kõrvale äravahetamiseni sarnane ehk Berliini rütmidega) ja regioonile selgemalt loomupärasemad sämplipõhised helikollaažid. „Beats Of No Nation" murrab müüridest läbi ja ärgitab ka kuulajaid oma piire avardama. Saadet juhivad Mari-Liis Rebane ja Joonatan Allandi. Järgmine „Beats Of No Nation" on eetris 20. juunil kl 19.

Erki Pärnoja. Foto: Helina Kõrm

VIHJE

Festival IN August koondab 10. augustil suvises Pärnus enda alla muusika, kunsti, toidu ning meelelahutuse. Üles astuvad Erki Pärnoja, Sibyl Vane ja Echolove ning lisaks neile on oodata Diverse Universe'i kunstnikelt üle linna toimuvaid *performance*'eid.

Aldous Harding – Designer
(4AD, 2019)

Kuulas Niilo Leppik

Ühes intervjuus küsis ajakirjanik David Lynchilt, kas tema filmides on palju usutemaatikat. Selle peale vastas Lynch, et on küll, aga kui žurnalist edasi uuris, kas too sooviks selgitada, vastas režissöör eitavalt. Uusmeremaa muusiku Aldous Hardingiga on sama lugu. Ta pole kunagi oma albumite teemade kohta väga palju seletusi jaganud. „Designeri" puhul on ta öelnud, et üritas näidata, et muusik ei pea käituma tõsiselt, et näida tõsine, ning videotes „The Barrel" ja „Fixture Picture" tõuseb see eriti esile. Aldous on algusest peale tundnud, et ta põrkub liiga mööda seinanurki ega suuda millelegi keskenduda. Oma kolmanda kauamängivaga on ta jõudnud minu jaoks punkti, kus ta enam ei muretse, kas keegi saab temast aru, vaid on hoopis avali kätega iseenda olemust ahmimas. Ma soovitaks üldse mitte üritadagi tema täiesti absurdseid laulusõnu kodeerida. Pikemalt pole vaja mõelda ka tema ärevushäire all kannatava triksteri tegelaskujule. Kunstimaailm on niigi üleseletatud ja -mõtestatud. „Designer" on parim siis, kui panna silmad kinni ja nautida seda kõike lihtsalt sensoorselt.

Kevin Morby – Oh My God
(Dead Oceans, 2019)

Kuulas Oliver Berg

Morby on oma viiendal sooloalbumil alasti, nagu paistab ka plaadikaanelt, kus ta on seda vähemalt poolenisti.

Fraasi „Oh My God" kuuleb neljateistkümnest loost koosneval kauamängival läbivalt. Topelt-LP mõõtu samm mõjub üsna loomuliku jätkuna Morby ameerika barditraditsiooni ees kaabut kergitaval teel. Asjata pole teda võrreldud Bob Dylaniga ja „Oh My Godi" otsinguline kulgemine annab selleks taas põhjust. Toorepoolne rokk pole siin kuhugi kadunud (näiteks „OMG Rock n Roll"), kuid kese on mujal. Üldjoontes kohtab varasemast vähem kitarri (Meg Duffy kitarrisoolo „Seven Devilsil" väärib siiski eraldi esiletõstmist) ja rohkem klahve, sekka gospelimaastikke ja puhkpille (soojad saksi-*lick*'id meenutavad kohati Bon Iveri „22, A Millionit"). Selline leebe väli, kus ei jää puudu üllatavatest pööretest.

Kahtlemata on Morby poeet. Loos „Piss River" kuulutab ta: „I tried to pray, but I didn't know what to say / So I just mumbled some names / I said, „I hope they're okay," then „amen"." Polegi palju muud lisada. Siin-seal leidub ka õhukest jääd („Savannah"), kuid vähemalt mina jään Morby elujaatavat alastiolekut uskuma. Usun tema kui religioonikauge inimese hüüet „Oh My God" ning tema kui lüüriku armastust inimeste ja maailma vastu, millest kujuneb albumil omaette usutunnistus. Isegi kui otsejoones mällu sööbivaid lugusid on varasemast vähem, isegi kui Morby pole pööraselt innovaatiline, on „Oh My God" terviklik kunstiteos, mille meeli rahustav mõju iga kuulamisega ainult kasvab. Puhtisiklikult pean seda Morby siiani parimaks albumiks.

Vampire Weekend – Father of the Bride
(Columbia, 2019)

Kuulas Talvike Mändla

Vampire Weekendi uut albumit sai oodatud ilmatu kaua. Eelmisest on möödas kuus aastat, ent vampiirid kõlavad endiselt noorelt ja muretult. Varasemast enam on muusikas ka tõsisemaid toone ning inspiratsiooni on ammutatud lisaks Aafrikale ka ameerika rahvamuusikatraditsioonist. Kõrvuti kostub gospellikke kooriharmooniaid ja varaste 2000ndate *indie*-riffe. Esimest lugu „Hold You Now" ilmestab koguni Melaneesiast pärit refrään.

Rikkalikku meloodiat tasakaalustab võrdlemisi ühekülgne rütmipilt. Arvan, et selles võib osaliselt süüdistada ühe nende omanäolisima liikme, iraani juurtega multiinstrumentalisti ja produtsendi Rostam Batmanglij'i lahkumist bändist.

Sõnad on lihtsad ja ironilised. Visatakse nalja oma eliitkoolipoiste kuvandi üle, näiteks loos „We Belong Together", ning hea otsimise peale leiab ka poliitilist allteksti, näiteks palas „How Long?", milles väidetakse, et „it's felt like Halloween since Christmas 2017".

Kuigi üldmulje pole just teab mis värske, on tegemist siiski köitva teosega. Leiab nii tempokaid tantsulugusid kui ka unelevaid ballaade. Muusika on piisavalt kerge, et taustana meeleolu luua, ning piisavalt sisukas, et ka pärast mitmekordset kuulamist midagi haaravat leida, olgu see siis mõni rütmikäik või nostalgialaks.

Liina Saar – Õhtulaulud
(2019)

Kuulas Vootele Ruusmaa

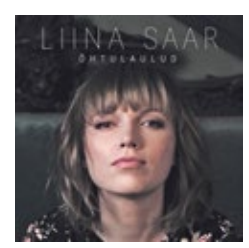

Liina Saare kauamängiv „Õhtulaulud" on hapralt kulgev teos, mis tutvustab lauljanna eesti luuletajate sõnadele tuginevat heliloomingut. Saare mahe hääl kannab kuulajat kaheksa loo vältel läbi erinevate teemade, kuid pigem kõrvaltvaataja perspektiivist.

„Õhtu" ja selle „laulud" on juba iseenesest vägagi maagilise alatooniga sõnad, neis peitub palju rohkem tasandeid, värvinguid, mida tihtilugu ei suudeta või ei julgeta enesele või teistele lahti seletada. „Õhtulaulude" materjali puhul jääb siiski mulje, et kõik suured teemad on kuidagi pisendatud, ilma kaaluta, puudu jääb dünaamika variatiivsusest.

Ent mööda ei saa vaadata tõsiasjast, et albumil on esindatud suurepärased kodumaisele kuulajale tuntud interpreedid. Liina Saare laulmismaneeri puhul tuleb esile tõsta selgust ja puhtust ning taustvokaalide huvitavaid harmooniaseadeid („Kas tead…"; „Ei päikesele me"), mis rikastavad ja lisavad lugudele õhulisust. Joel-Rasmus Remmeli maitsekas mäng ja konkreetsed soolod annavad plaadile popdžässilikuma puudutuse ja emotsionaalsuse, Mihkel Mälgandi ja Ahto Abneri koos musitseerimine on nauditav ning Jaan Jaanson panustab kitarril pigem saatvate faktuuridega.

„Õhtulaulud" on kuulaja- ja raadiosõbralik, kuid oleks võinud olla julgem, rohkem kontrastidega mängiv muusikaline materjal.

Gram-Of-Fun – Second Breakfast
(Made in Baltics, 2019)

Kuulas Kevin Loigu

Aastakese tegutsenud grammikese lõbu ansambel pole nimevalikus liialt tagasihoidlik, vähemalt nõnda võiks väita pärast lühialbumi kahe esimese loo kuulamist. Ülesehitus on üksluine, käigud jäävad justkui tasapinnaliseks, kontrastid puuduvad ning unelev gruuv takerdub kuhugi ega pääse voolama. Mõnele kuulajale on see ehk *fun*, kuid midagi jääb vajaka. Taoline eklektilisus on nii üllatav kui ka mõistetav, arvestades, milline produtsentide armee end Gram-Of-Funi ridades peidab. Neljapalalise EP teises otsas on aga jutud selgemad, stiil klaarim ning esimest poolt iseloomustav sündisoigumine asendunud enesekindla muusikalise väljendusega, kuigi tervikuna on kogu plaat endiselt küllaltki *all over the place*.

Kui proovida paralleele leida, jagab Gram-Of-Fun hetkelisi ühtimispunkte heliväljal „muretu ja piiritu suvi" *neo soul*'i modernsesse kaanonisse kuuluva koosseisuga Jungle, keda mullu ka Eestis soojendati, kuid veel enam meenub elektroonilist džässi viljelev Leedsi kollektiiv Submotion Orchestra.

Just taoline õhtuse gruuvi vöönd, mille ilmekas näide on EP kolmas lugu „Willow", tundub Gram-Of-Funile rohkem sobivat: Aaslaidi vokaal toimib, produktsioon on eeskujulik ja Raul Ojamaa esteetilised kitarrikeeled paitavad kuulaja trummikilet. Ent EP lõpetab hoopis teistsugusest perkussiooniskaalast pärit kaasahaarav popsoulimaiguline pala, millel Philgood, Jaago, Aaslaid & *co* ehk isegi oma albumi katsetuslikkust ning mängurõõmu tajuvad. Fraasi „Are we getting there?" valguses ütleks, et sellelt bändilt tuleb veel.

YASMYN – SlowFall
(2019)

Kuulas Johanna Maria Mängel

Rõõm on kuulda, et kohalik muusikaareen kõlab aina värskemalt. Siiani on käesoleval aastal põnevate helieksperimentidega silma paistnud eelkõige naisartistid, kellest viimane on äsja debüütalbumi välja andnud YASMYN ehk Sinencia Jasmine Kass. „SlowFallil" kõlav sensuaalne segu *downtempo*'st, *trap*'ist, *neo soul*'ist ja *RnB*'st on siinmail pretsedenditu ja kauaoodatud *sound*. Selle moodsa kõla taga seisavad lisaks YASMYNile ja kohalikele produtsentidele ka tegelased Hispaaniast, Venemaalt ning USAst, kellest üks, nimelt Baby Winsch, on teinud koostööd räppar Lil Pumpi ning produtsent Timbalandiga. Plaati raamistavad aegluubis lainetavad helimaastikud, mille häguses fookuses on summutatud rütmika, sillerdavad klahvid ja unelev *vibe*. Taoline moodne atmosfäärimuusika võib märkamatult taustale hajuda või kiiresti igavaks muutuda, kuid YASMYN ei lase albumi tempol monotoonselt tiksuda ning on kureerinud radade keskele oivalise *trap*'i-triloogia. „Out N About", „Psycho Bitch" ja „Another One" raputavad magusa heliteki sisse mässitud kuulaja uinakust üles. B-pooles lõdvendab „SlowFall" taas oma haaret ning hõljub mahedas ja joovastavas udus lõpuni. Tugev debüüt lennutab YASMYNi peagi festivalisuve epitsentrisse ning sealt loodetavasti edasi kõrgematesse sfääridesse.

LUSTLIK, PÕHJALIKULT LÄBIMÕELDUD JA KOHUTAVALT HUVITAV

Luges **Tanel Pern**

Maniakkide Tänav on tegutsenud eesti ulmemaastikul juba paarkümmend aastat ning pälvinud tähelepanu ka väljaspool ulmeringkondi. Näiteks tekitas 2000. aastal romaanivõistlusel omajagu kõmu tema esikromaan „Mu aknad on puust ja seinad paistavad läbi", mis jäi küll auhinnalise kohata, kuid sai züriilt siiski avaldamissoovituse ja **Mari Laanistelt** iseloomustuse „toores, maitsetu, lustlik, põhjalikult läbimõeldud ja kohutavalt huvitav"[1]. Autori värsket romaani „Newtoni esimene seadus" tema varasema loominguga võrreldes on ehk toonast toorust ja maitsetust mõnevõrra vähemaks jäänud – veri ja soolikad siin väga ei domineeri –, küll on aga alles ning ruumi juurdegi võitnud lustlikkus ja läbimõeldus.

NIHKES AEGRUUM

Romaani tegevustik toimub omamoodi alternatiivses aurupunklikus Eestis, nimeliselt Maavallas, mille olustik vastab umbes 19. sajandi omale. Samale ajastule on truud ka raamatu mõneti seiklus-, mõneti muinasjutulik jutustamisstiil ning peatükke sissejuhatavad ajalehekatkete vormis tekstikesed. Raamatus kasutatavast Maavalla kalendri dateeringust lähtudes toimuvad sündmused aga kristliku kalendri aastal 2022, s.t meie lähitulevikus. Dateering tundub ühelt poolt oluline, kuna väljendab ühena paljudest elementidest autori ambivalentset hoiakut tema loodud maailma ja selle tegelaste suhtes. „Newtoni esimese seaduse" Maavald ei ole nimelt just etnofuturistlik (ega etnopreteristlik[2]) utoopia, vaid paras sitaauk, kus eesti soost mõisnikud rõhuvad rahumeeli nälja piiril vaakuvaid eesti talupoegi, talupojad on harimatud ja sõgedad, kõik haiseb ja laguneb ning keegi ei saa kellegagi läbi. Teisalt ei ole aga aastaarv võib-olla siiski nii tähtis, kuna kõige selle sopa ja tehnoloogilise mahajäämuse keskel õitseb täiesti ebarealistlik ja ilmvõimatu teadusmõte: inimeste-loomade geneetiline muundamine ning kummalised maa- ja õhusõidukid. Kohtumispunkte on muidugi ka ulmeliste elementide kõrval: Maavalla maailma etnilised piirid vastavad meie ilma omadele ning pealtnäha samad, kuid siiski nihkes on ka paljud geograafilised punktid, nagu romaani peamised tegevuspaigad Jõgeva (raamatus Jõgevahe) ja Põltsamaa. Minu jaoks oli see aspekt kummalise lugemisnaudingu allikaks. Olles päris palju Jõgeva kandis kolanud, mõjus kirjeldatav maastik koduselt, ent ometigi unenäoliselt võõralt, kuna selle peamine pidepunkt, koduse nimega Kolde mõis, on läbinisti autori fantaasia vili.

Tegevuspaik Maavald ei ole just etnofuturistlik utoopia, vaid paras sitaauk, kus eesti soost mõisnikud rõhuvad rahumeeli nälja piiril vaakuvaid eesti talupoegi, talupojad on harimatud ja sõgedad, kõik haiseb ja laguneb ning keegi ei saa kellegagi läbi.

Romaani tegelaskond on fantastiliselt kirju, hõlmates kõiki ühiskonnakihte, alustades talulastest ning lõpetades mõisnike, õukondlaste ja valitsejate enestega. Kuigi Maniakkide Tänav suhtub neisse kõigisse kerge irooniaga, on nad oma naeruväärsuses samas siiski õilsad, ja ka rumaluses siiski arukad. Tegelaskonna tuumiku moodustab eespool nimetatud Kolde mõisas elav ja tegutsev teadlaste, inseneride ja filosoofide rühmitus, kes nimetab end Jõgevahe Ökonoomiliseks ja Sotsiaalseks Entiteediks ning püüab nähtavasti lõputute sõdade käes ägavas maailmas panna alust oma valgustusajastule ning teaduse relvadega sõjale lõppu teha. Maailmal on loomulikult omad plaanid ning Maavalla kuningriigi ja Leedu suurvürstiriigi vahel ähvardab puhkeda suur sõda (muidugi Läti pärast), mis valgustusel hästi õitseda ei lase. Sellest väärtuste konfliktist võrsuvad pisemad lahkhelid, mis katalüüsivad omakorda järgmisi: Kolde isand Meelend on rahastanud Entiteedi tegevust Jõgevamaa kaitse-eelarvest, see tingib vajaduse hakata enese rehabiliteerimiseks tootma kodumaist püssirohtu, see omakorda vajaduse salpeetri hankimiseks talude põrandaid üles kaevata, mis kasvatab jällegi pingeid valitsejate ja maarahva vahel jne. Kokku koorub meelelahutusliku suunitlusega teksti kohta järjest välja ootamatult palju kihte, tasandeid ja detaile.

INIMOLEMISEST KONSERVATIIVSES ŽANRIS

Viimastel aastatel on toimunud päris tuliseid debatte vähemuste koha üle ulmemaailmas. Nende põhjus on vist paljuski selles, et ulmekirjandus on olnud üsnagi konservatiivne žanr, kus hea võidab ikka kurja ning piirid kõigi asjade vahel on selged. Kokkuvõttes võib mõnes teoses kirjeldatav füüsiliste asjade maailm olla meie omast küll radikaalselt teistsugune, kuid olenditevahelisi suhteid see justkui ei mõjutakski. Osalt on see ehk maitse asi, mida keegi oma lemmikajaviites näha tahab, kuid samal ajal on osa ulmekirjandusest positsioneerinud ennast alati *teaduslikuna*, s.t potentsiaalselt tõeseid tulevikukujutelmi esitavana. Ja kui keegi ka tähelaevade ja tulnukarassidega tulevikku isegi sisimas päriselt ei usu, siis raamatut lugedes peaks teosesse sisseelamiseks suutma seda endale siiski vähemasti sisendada. Seejuures näib sageli, et mida veidram on olukord, seda lihtsam on sellesse uskuma jääda ning seda enam suudab see meid kõnetada, meie endi kohta justkui midagi öelda (mis muudab muidugi köitvamaks ka loetava teksti). Ja mulle tundub, et mida kaugemale „normist" tekst hälbib, seda rohkem on tal potentsiaali midagi öelda, olgu siis kas või inimese kohta.

Mis inimolemisse puutub, siis selle valla asjatundjaks on meil ikka peetud **Tammsaaret**, kes tõestab näiteks **Maarja Vaino** tõlgenduses „Tammsaare irratsionaalsuse poeetikas"[3] oma loominguga teesi elu ja inimese irratsionaalsusest ja mõistuse jõuetusest. Väidaksin aga, et isegi kui inimene ei ole mõistuspärane, siis on realistlik kirjandus võimetu selle mõistuspäratuseni jõudma. Nõnda võis ju Tammsaare Pearu olla omamoodi hull, kuid lõppkokkuvõttes sõdis ta Andresega siiski päris ratsionaalsetel põhjustel. Inimese traagiliselt paratamatu arutuse väljendamiseks on fantaasiakirjandus (seejuures mitte pelgalt ulme mõistes) ükskõik kui väljapeetud realismist palju kindlam žanr, kuna selles ei pea tegelase irratsionaalne psüühika mitte kujutuslaadile alistuma, vaid need kaks saavad teineteist vastastikku võimendada. Ja aurupunk on alažanrina selleks veelgi sobivam, olles olemuslikult üles ehitatud vaimuvalguse ja -vaesuse, moodsa ja arhailise kõrvutamisele ning vastandamisele. „Newtoni esimene seaduski" mängib väga palju just selle kontrastiga, paigutades ulmeliselt kõrge teaduse kõrvuti keskaegse maailmanägemisega. Selle kvintessents on mu jaoks Maniakkide Tänava „tõrreinimesed" – soode keskel salajases teaduslaboris aretatavad tohutu kiirusega hiiglasemõõtu kasvavad geneetiliselt muundatud inimkloonid, keda samas, nagu ette võib kujutada, kasvatatakse arhailistes tõrtes. Või siis selline rahva mõtteviisi kajastav lõik: „[K]õikjal arenenud paigus tehakse õhuvallas lendamise katseid, kuid niiviisi on see haritud inimeste seas. Talurahvas, kes on enamasti kirjaoskamatu ja ei loe mitte ajalehti, vaid ilmamärke ja ei usu teadusesse, vaid loodusvaimudesse, on säärast elukat nähes haaranud hangud ja kirved ning sööstnud oma põldu tallava õhukoletise vastu. Küllap peavad nad seda mingiks hiiglaslikuks kratiks, kes, tulesaba korstnast väljas, on tulnud nende orast varastama." (lk 19)

Kõige eredamalt kontrastne ning kõige enam inimsuse ja ratsionaalsuse piire kompav osa sellest maailmast kehastub aga Ungurmuiža Svajones – ühes romaani kesksetest tegelastest, kes näeb Ökonoomilise ja Sotsiaalse Entiteedi uuendustes võimalust muuta kardinaalselt teda kui inimest väliselt defineerivaid omadusi: tema keha ja sugu. Autori irooniale vaatamata mõjub see liin sedavõrd loomulikuna, et paneb küsima, miks me rohkem nii ei tee – miks me ei püüa rohkem avada inimest (nii üksikus kui ka üldises tähenduses) selle kaudu, mida ta veel ei ole.

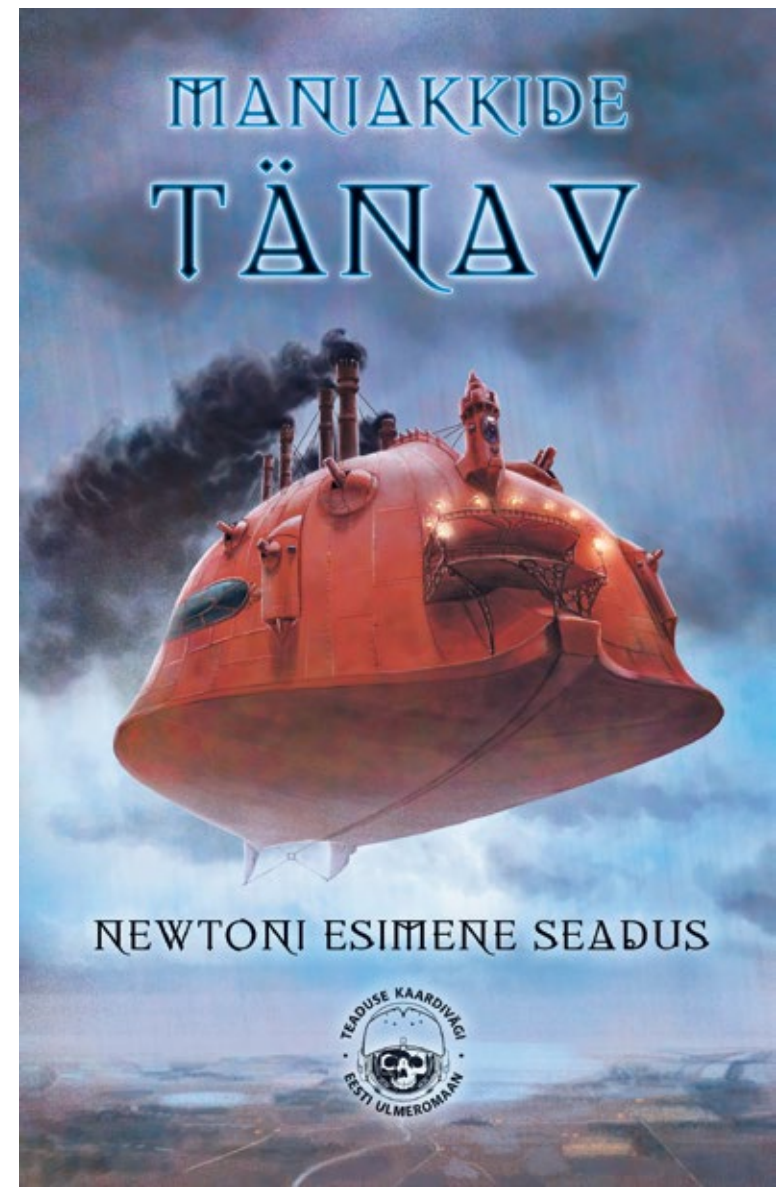

MANIAKKIDE TÄNAV „NEWTONI ESIMENE SEADUS"
TOIMETANUD PRIIT KENKMANN,
ILLUSTREERINUD MEELIS KROŠETSKIN JA TEA ROOSVALD
LUMMUR, 2019 / 295 LK

Tanel Pern on ulmesõbrast tõlkija.

[1] *Laaniste, M. 2001. Sõdur, sepp, zombi ja kõik need teised. –Postimees, 20.02.*
[2] *Rein Taagepera loodud mõiste; vt* suri.ee/etnofutu/3/doc/taagep-e.html.
[3] *Vaino, M. 2016. Tammsaare irratsionaalsuse poeetika.*

LUND (30 AASTAT HILJEM). ISIKLIKKU JA ÜLDIST TÕNU ÕNNEPALU „PARIISI" TEEMADEL

Luges **Tiit Pruuli**

Lundi toomkiriku kell lööb tunde. Võib-olla ka pooltunde. Polegi tähtis, mida täpselt. Kas ajal on tähtsust selle jaoks, kes ei loe ajalehti? Lõputa aja – see on oluline aeg! – voolamise mõistmiseks on pühakojas tohutu kellamehhanism – *Horologium mirabile Lundense*, ehitatud aastal 1380. Katedraal ise on vanem kui Notre-Dame de Paris. Ja Notre-Dame'i ei ole enam. Või peaaegu ei ole? Selgi pole vahet. Pariisi alles jäänud kirikud on niikuinii enamasti inimtühjad. Igal pool Euroopas on kirikud tühjad. Aga Euroopa allakäik ei seisne mitte selles. Midagi kaob kogu aeg. Midagi sünnib kogu aeg asemele. Jah, allakäigu ja hukatusega peab hakkama saama. Hukatuse laia teed on isegi võimalik nautida. Miks ka mitte?

TÕNU ÕNNEPALU „PARIIS. KAKSKÜMMEND VIIS AASTAT HILJEM"
TOIMETANUD MARIKA MIKLI, KUJUNDANUD INDRE SUUR
EESTI KEELE SIHTASUTUS, 2019 / 172 LK

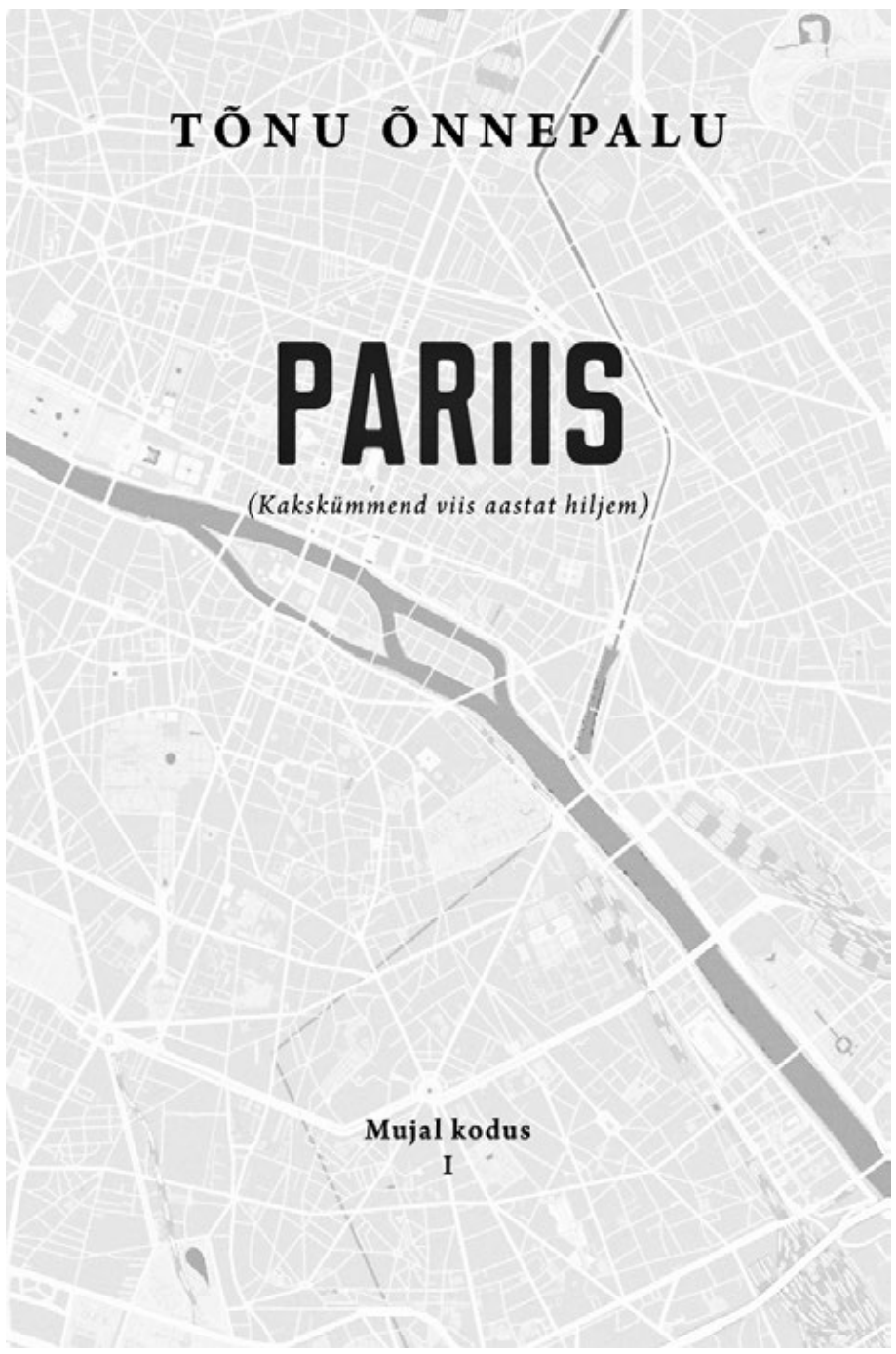

Tiit Pruuli (54) on ettevõtja.

SUUR ALLAKÄIK

Pariisist on kadunud rue des Écrivains ja suurte mahuliste soengutega daamid, kadumas on ajaleheputkad ja plaadipoed, kunst hävib, teekauplustel ei ole enam endist võlu. Kõik muutub tuhaks kalmistutel, rümpadeks mustades või prügiks rohelistes kilekottides, mida noored aafriklastest prügivedajad Linnast välja tarivad. Suurest allakäigust peabki Õnnepalu kombel kirjutama väikeste sõnadega, siis saadakse aru. Igaüks saab aru, et kalmistu ja prügimägi ongi üks ja seesama.

Või teine võimalus: Tõnu Õnnepalu, kui sa ei taha, et Pariis muutub, siis võitle, tule barrikaadidele. Võitle nagu **Zola** ja **Maupassant** võitlesid Eiffeli torni vastu. Või kas sel on mõtet? Eiffeli torn ju võitis…

Ma eksin Pariisis alati teelt, ma ei saa tast päriselt aru ja ma ei tea, kas seal üldse enam midagi on või on kõik kadunud. Selleks et Pariisi ja tema muutumisi mõista, peaksin ilmselt lugema rohkem **Baudelaire'i**, temaga koos Luxembourgi aias jalutama ja õhkama: „Õudne elu! Õudne linn, Pariis!"

OLLA KOHAL, PARIISIS JA VILSANDIL

Ma võtsin Õnnepalu raamatu kätte, et mingil viisil taaskülastada oma noorust. Nagu Õnnepalu oli 25 aastat tagasi Pariisis, olin mina 30 aastat tagasi ligi kolm kuud Lundis. Ma ei kirjutanud Rootsis oma „Piiririiki", aga mingid piirid purunesid seal siiski. Ma olin Lundis üksi, tundsin end üksikuna, aga see ei häirinud mind, polnud hirmu, ma polnud mahajäetud, polnud tupikut. Olin naiivne ja lootusrikas?

Igatahes olin saanud stipendiumi, et uurida kaduvat nähtust – Eksiil-Eesti ajakirjandust. Ma olin noor mees ja mind ei huvitanud kaduvik. Ma tegelesin seal kõige muuga, sõitsin rahumeelsest Lundist vabameelsesse Kopenhaagenisse, kus ostsin antikvariaadist üheväärse innuga taani filosoofi **Søren Kierkegaardi** teoseid ja taani pornograafilisi ajakirju. Ma unistasin ja ma mäletan neid meeletuid unistusi siiani. Unistasin muu hulgas, et minust saab kirjanik, valge paber, tühi sein, kes ei lase end täis sodida, vaid uurib ise inimelu saladusi. Erinevalt edevatest eksistentsialistidest, nondest Õnnepalu sõpradest, olin ma kindel, et inimelu on täis saladusi ja neid saladusi tuleb uurida.

Peaaegu mitte ükski mu toonastest unistustest ei ole täitunud. Sest kes siis oskaks nooruses unistada, et temast saab raudteeärimees? See oleks lame, saladusteta unistus.

Aga ma unistan täna sama meeletult kui toona. Ja ma olen kindel, et need unistused ühel päeval täituvad. Täituvad veel selles elus. Ent kui mulle öeldakse raamatu 16. leheküljel, et minategelane ei võta enam oma unistusi tõsiselt, siis ma saadan ta põrgu. Viskan raamatu käest.

Ja võtan selle järgmisel päeval vabandades uuesti pihku.

Ma tahtsin õppida Lundis inimsõbralikuks ajakirjanikuks ja arvasin, et üksindus on inimestele halb. On halb isegi neile, kes kinnitavad, et üksi rändamine või (üksikul) Saarel elamine on mõnus ja nad ei tahagi, et keegi nende kõrvale pingile istuks. Arvasin, et kes nii ütlevad, on variserid.

Oma väite toetuseks ei tsiteerinud ma mitte kirikuisade ütlusi, vaid **Jean-Paul Sartre'i**, keda olin sealsamas Rootsis **Marju Lauristini** sõbra **Enno Klaari** raamaturiiuli abiga tundma õppinud: „Põrgu, see on teised inimesed." Sartre oli kommunistide sõber ja ma arvasin, et kui midagi on öelnud kommunistide sõber, on see ütleja ka ise petis. Vähemalt variser, Les Deux Magots's piipu popsutav ekstsentrik, keda ei saa tõsiselt võtta.

Mõistan, peaksin püüdma tunnetada, kuidas olen saanud kasvada meheks, istudes ema süles suitsuses Werneri kohvikus. Kas mul on võimalik saada naiseks või kassiks? Kas mul on võimalik saada pariislaseks, kui ma pole Pariisis sündinud? Või tallinlaseks, kui ma pole Tallinnas sündinud? Kuidas üldse kellekski saadakse?

Õnnepalu raamat on täis küsimärgiga lõppevaid lauseid. Mitte küsilauseid. Mitte et vastused poleks tähtsad, aga autor ise ei küsi ega vasta. Lihtsalt kirjutab küsimärgiga lõppevaid lauseid. Ja sa paned raamatu kõrvale ja hakkad vastama.

Kus on üldse mu kodu? Lundis või Pääskülas või Käsmus või Antarktikas? Inimene pole ses maailmas kunagi päriselt kodus, ütleb Sartre. Mõnel Pariisi kodutul – noil venelastel ja hiinlastel ja teistel, kellest Õnnepalu kõneleb – on rohkem kodu, kui minul iial on olnud, tunnen ma ajuti. Kui oled hulgus ja rändur, siis kirjutad reisiraamatuid. Aga oluline on olla kohal. Pariisis või Vilsandil. Kui oled kohal, siis sünnivad koharaamatud.

SURMAST, (MITTE) ARMASTUSEST

Mu kaks suurt kohaarmastust on Tartu ja Lund. Magusad. Aga ma ei kavatse kummaski surra. Mul on üks tuttav kunstnik, kes arvab, et Tartus surra oleks alandav. Ma ei tea. Ma tean, et surma peale mõtlemine on alandav.

Sest surm on nii suur, et tema ees sa paratamatult paindud, kummardud, alandud. Istud oma vagunis ja ootad surma. Vaatad, kuidas elu akna tagant mööda vuhiseb. Ei, ütleb raudteelane minus. Surmast tuleb teha vedur, mille tuules kihutad vagunina ühest jaamast teise, nii et pole aega vananeda. Vananemine on patt, süvenege tolle vanamuti **Simone de Beauvoir'** „Vanadusse" ja „Väga kergesse surma".

Mõned raamatud vananevad tänapäeval kiiresti, inimesed ei vanane. Vähemalt bioloogiliselt ei tohiks vananeda nii kiiresti. Inimest hoitakse elus tablettide ja masinatega. Kas sel on mõtet? Kas on mõtet olla elus, kui oled üle 60? Küsin Sinult, Tõnu Õnnepalu (snd 1962), koos Beauvoir'ga.

30 aastat tagasi arvasin, et mu elutöö oleks pidanud olema tehtud enne, kui sain 21. Siis oleks võinud magusalt surra. Nagu **Kristian Jaak**. Alles surmaga leppides saad hakata tõeliselt elama. Elada mõnuga, kuniks elu. Siis saad valida, kas tüünetes lainetes elu kohal kaduvikust filosofeerida või sukelduda rõõmudesse ja kirgedesse, mis selle pinna all tormlevad. Või teha mõlemat, seda sa ju oskad. Tõnu, tule purjetame üle ookeani, on lootust, et hukkume tormisel merel!

Kui ma olin veel Lundis, mõtlesin iga päev, igal leheküljel kahele asjale: armastusele ja surmale. Nüüd mõtlen ainult armastusele ja ma ei taha lugeda raamatuid, mille iga teise lehekülje servale võin kraapida punase pliiatsiga „SURM, KADU, KADUVIK".

Aga „armastus" oli ses tekstis vist vaid ühes, olgu, võib-olla kahes kohas. Sõnadega, konkreetselt ainult kahes kohas! Ma kardan selliseid raamatuid.

Viskasin „Pariisi" taas voodi kõrvale külmale põrandale.

Et see lugemisvääriline raamat siis hommikul jälle alandlikult üles korjata ja jätkata.

Sest Lund ei lase mind lahti. Pariisis ja Lundis on ühesugused (Linna) lõhnad, värvid ja hääled. Eriti kutsuvad on hääled: läbi akna kostev muusika, hõiked parkides, oiged naaberkorteris ja kirikukellad Linna kohal… Ma ei saa sellest kunagi lahti, kuigi see on pelgalt üks minevik, turvaline tunduv, aga ikkagi minevik, mis tuleks lihtsalt üle õla visata, vaatamata tagasi…

UITMÕTTEID TÄHELEPANU HAJUMISEST MOODSAL AJAJÄRGUL

Mis seos on Roger Federeril ja uneleval sekretäril? Või kas neil ei olegi mingit seost? Ja kas just selles pole häda? Moodsa inimese „heitlik tähelepanu" ja „harali meel" eksleb siia-sinna ega lase enam keskenduda. Kuid see kõik polegi nii uus, kui paistab.

Kirjutas **Hent Kalmo**, illustreeris **Liisa Kruusmägi**

Mis seal salata, tähelepanu hajub juba enne, kui saan selle lausega algust teha. Mõtted triivivad aknast välja, telefonile, televiisorile. Mis seis seal tennises siis nüüd on? Kas suutis see Federer lõpuks ühe servi üle võrgu saada? Selline olevatki see meie aja koolera. Rahva tähelepanuraam muudkui kitseneda. Vähe sellest, et enam ei süveneta – ei suudetagi süveneda. Arenev tehnoloogia olevat meie ajusid juba taandarendanud. Väidetakse, et viimase kahekümne aastaga oleme kaotanud kaheteistkümnest keskendumise sekundist neli. Kuhu edasi? *Quo vadis, attentio*? Mis juhtub, kui jäänud kaheksast sekundist katkutakse veel kaks või neli? Mis meile siis veel üldse pähe mahub? Ennustatakse, et ega eriti ei mahugi. Ees ootavat suur vaimupimeduse ajastu.[1] Teavet on üha rohkem, aga kui vohavad pinnapealsus ja vilav meel, olevat ka demokraatial varsti lips läbi. Ühesõnaga, tõsised lood olla selle moodsa tähelepanupuudega.

HAJAMEELSELT ABIELLU

Päris uus see jutt muidugi ei ole. Juba vanal heal Eesti ajal tõdeti, et koolilaste seas on pääsenud valla püsimatus ja hajameelsus. Mitmekülgsete lõbustuste tõttu ei suutvat nad enam „koondada oma mõtteid ega pühenduda järjekindlale tööle"[2]. Prantsusmaal avaldati 1960. aastatel raamat, milles hoiatati tähelepanu puudumise „hävitavate tagajärgede" eest. Häda johtuvat sellest, et ehkki peamine mõte on silmade ees, „tiirlevad kaks või kolm kõrvalmõtet selle ümber ning katkuvad ja nõrgendavad tähelepanu"[3]. Näiteidki oli mitu juures. Paluti kujutleda noort neiut, kes on saanud viimaks tööle sekretärina. Kõik paistab suurepärane. Ülemus on meeldiv, kolleegid sõbralikud. Neiule antakse midagi masinal trükkida. Ja siis… „Ta ei saa, ilma et uneleks… Kas temast saab juhatuse sekretär? Kas ta abiellub? Samal ajal kogunevad trükivead. Vajalikke tühikuid ei jäeta. Oh küll! On hilja, aga ometi peab kõike otsast alustama… Meie ees on väga selge vaimu hajumise juhtum."[4] Selline neiu olevat oma mõtetega kogu aeg „kuu peal".

Pühendugem siis! Mis see meie peamine mõte või küsimus oligi? Ahjaa, mida arvata kulutulena levivast kartusest, et meie tähelepanuraam kitseneb? Paistab, et ega siin suuremat vaielda ei ole. Uuringud kinnitavad, et meie meel on tõesti rohkem harali. Ka tähelepanupuude diagnoosi pandavat varasemast märksa sagedamini.[5] Harali meel pole muidugi sama mis hajameelsus. Pigem vastupidi. Hajameelse inimese tähelepanu on millelegi nii keskendunud, et muud ei panda tähelegi. Eriti hajameelsed olevat inimesed abielu sõlmimise hetkel. Vähemalt võiks nii otsustada kõige selle põhjal, mida perekonnaseisuametisse unustatakse. Isegi sõrmus jääb sageli suure ähmiga maha.[6] Kui peeti veel leiubüroosid, siis märgati, et iseäranis palju oli tegemist suvel. Asi olevat selles, et soojade ilmadega käiakse „laokil mõtetega ringi ja unustatakse igapäevased vajalikud esemed kas parkidesse, ametiasutustesse või rohelisse"[7].

1930. aastateks oli eesti arstidel selge, miks kimbutab hajameelsus eriti suvekuudel. Põhjus oli üldine närvilikkus ja verevaesus. Raviks soovitati teed ja 15 tilka palderjani enne magamaminekut.[8] See polnud siiski mõni värske avastus, sest juba 18. sajandil kirjutati, et tähelepanuhäiretega inimest aitavad tee, tinktuur ja külm vann. Tõsi, neid soovitati pigem liigtähelepanu (*attentio acerrima*) käes vaevlejatele – neile, kes on millessegi nii süvenenud, et ei suuda selt silmi kiskuda. Siis oli hädasti tarvis meele hajutamist. Kasu olla tantsust, muusikast ja iseäranis kurameerimisest. „Selleks et sügav mõtleja tema joovastusest välja tuua ja teda selle halbade tagajärgede eest kaitsta, sobib kõige paremini õigeaegne kallistus õrnalt hellitavalt naisterahvalt."[9] Nõnda kirjutas **Katariina Teise** õukonnaarst **Melchior Adam Weikard**. Nagu näha, pidi kallistus tulema õigel ajal. Muidu oleks sügavat mõtlejat hoopis segatud. Ja kui ei lasta keskenduda, siis ähvardavat teine äärmus: heitlik tähelepanu (*attentio volubilis*). Väidetavalt oligi Weikard esimene, kes kasutas tähelepanupuude mõistet.[10] Tagantjärele on selline diagnoos pandud ka näiteks **Mozartile**. Weikardi arusaama järgi tähendas see, et Mozarti aju- ja närvikiud läksid liiga kergesti liikvele. Temasugune inimene tuli eraldada tähelepanu köitvatest kõrvalistest asjadest ja panna üksi pimedasse istuma.[11] Sama ravi pakkus Weikard ka pulbitseva kujutlusvõimega patsientidele. Juba sel ajal muretseti inimeste pärast, kelle on vallutanud ülesköetud isamaa-armastus: nende närvikiud olevat nii pingul, et veri valgub ajusse ja igal pool nähakse vikerkaarevärve.[12] Kui nii juhtus, siis tuli märg rätik pähe siduda.

Teavet on üha rohkem, aga kui vohavad pinnapealsus ja vilav meel, olevat ka demokraatial varsti lips läbi.

Kui tekkis kino, siis arvati, et liikuvate piltide rodu jälgiva inimese meel pikkamisi sõgeneb. Seda arvati õigupoolest juba siis, kui saabus rong ja imestati mööda vuhiseva maastiku üle.

KURI TEHNOLOOGIA KORILASE KALLAL

Oli see nüüd üks neist segavatest kõrvalmõtetest? Ei teagi. Prantsuse autor hoiatas, et hajuva tähelepanuga inimese „peamise mõtte ümber, millega tema aru ainsana peaks tegelema, hiilivad märkamatult teisejärgulised mõtted, millel pole esimesega sageli seost"[13]. Jälle oli võrdpilt juures. Korralikult õlitatud auto sõitvat hästi. Kui aga sõiduga liiva ja kruusa sisse tuleb, siis mootor takerdub. Katsume oma masina uuesti käivitada. Mis meil siis ikkagi saama hakkab, kui tähelepanuraam kitseneb? Tehnoloogia mõjusid sarjav kultuurikriitika on kippunud võtma kahesugust kuju: öeldakse, et uus meedium moodustab filtri, millest keerulisem sisu ei pääse läbi, või – teine stsenaarium – vastuvõtja taju moondub nõnda, et keerukust ei osatagi enam vastu võtta. Kui tekkis kino, siis arvati, et liikuvate piltide rodu jälgiva inimese meel pikkamisi sõgeneb (seda arvati õigupoolest juba siis, kui saabus rong ja imestati mööda vuhiseva maastiku üle). 1980. aastatel lõi laineid väide, et televisioon katkub varjunditega mõtted lihtsateks lööklauseteks. Telestuudios olevat peaaegu võimatu kasutada fraase „Las ma mõtlen selle üle veidi!", „Ma ei tea!", „Mida te öelda tahate?", „Kust te oma andmed saite?". Sedalaadi laused aeglustavat tempot ja olevat seetõttu taunitud.[14] Ei saa eitada, et selles väites on tera tõtt. Isegi kui millegi ütlemist otseselt ei keelata ja pole ka tehnilisi takistusi, võib formaat üksjagu pärssida: nõrgeneb huvi või ajend niisuguseid lauseid kasutada. Sarnane lugu olevat nüüd rakendusega Spotify, mille algoritmid rikkuvat muusikat. Tuleb välja, et Spotify maksab tegijale tasu vaid juhul, kui tema lugu kuulatakse vähemalt kolmkümmend sekundit. Tagajärg olevat, et kogu muusikaline rikkus laotakse välja juba loo alguses. Muusika muutub lühemaks ja etteaimatavamaks.[15] Tuleb tunnistada, et mulle selline suundumus pigem meeldib. Loodetavasti ohjab see veidi viimastel aastatel levinud kommet alustada muusikavideoid minuti või paari pikkuse filmiga. Juba **Balzaci** ajal oleks võinud midagi sellist olla. Pikapeale muutub see ikka päris häirivaks, kui kõigis romaanides hakkab alles paarisaja lehekülje järel midagi toimuma.

Jälle see tiirlemine. Kuhu sai meie peamõte, tähelepanu hajumine?! Niisiis, kino saabumisel hoiatati, et sünnib heitliku meelega „vaatav inimene" (**Jean Epstein**). See ei kõla eriti hirmsalt. Aga kas nüüd sünnib pidevalt telefoni vaatav inimene? Milline võiks tema kultuur välja näha? Selles kipub valdama pessimism. Kui internet on aju ära rikkunud, siis ei jätkuvat näiteks enam kannatust lugeda „Sõda ja rahu".[16] Balzaci vaevaliselt käivituvate romaanidega läheb küllap halveminigi. Tänapäeval hõljub selliste väidete kohal teaduslikkuse aura. Sest mida on tarvis paksu raamatu lugemiseks? Sama, mida iga keskendumist nõudva ülesande täitmiseks: kognitiivset kontrolli. Asjatundjad ütlevad, et meie taju pole passiivne, vaid on mõjutatud sihiseadest. Kui eesmärk on autoga turvaliselt sõita, siis tuleb silmad suunata aknast välja ja jätta tähelepanuta taskus surisev telefon. Teisisõnu olevat sihipärase tegevuse eelduseks ühelt poolt keskendumine (tundlik vastuvõtlikkus mõnele osale keskkonnast), teisalt kõrvaliste meeletajude (ülejäänud keskkonna) eiramine. Nüüd ei saavat me eiramisega aga enam hakkama. Tehnoloogia ründavat meie meeli sellise jõu ja salakavalusega, et peaaegu kellelgi ei jätku enam püsivust. Moodsat aega iseloomustavat „pidev poolik tähelepanu".[17]

Näikse, et värske teadus on kinnitanud jälle Weikardi, tolle 18. sajandi õukonnaarsti sõnu. Temagi väitel oli heitlik tähelepanu tingitud tõsiasjast, et meeleorganid segavad meie tegemisi pidevalt uute muljetega. Pilt on siiski keerulisemaks läinud. Nüüd räägitakse, et on kahte sorti segajaid: sise- ja välissegajad. Uitmõtted kuuluvad esimeste kilda, kuna neid ei tarvitse liikuma lükata miski väline. Samuti rõhutatakse, et keskkonnataju valikulisus on tinglik. Kui eelajalooline korilane seadis eesmärgiks kustutada janu ja leidis allika, siis ta pidi end ometi tagasi hoidma, kui kuulis põõsastest kahtlast sahinat. Sellises olukorras pididki tema mõtted vee juurest võimaliku kiskja juurde kanduma. Moodne linnaelanik peab samuti valvel olema,

Sihipärase tegevuse eelduseks on ühelt poolt keskendumine (tundlik vastuvõtlikkus mõnele osale keskkonnast), teisalt kõrvaliste meeletajude (ülejäänud keskkonna) eiramine.

mitte liiklust eirates oma sihi suunas aina edasi rühkima. Tõsi, kurdetakse, et „hajali kõndimine" põhjustab üha enam õnnetusi. Sellega tahetakse ilmselt öelda, et kõndija tähelepanu on vales kohas (nina on telefonis), mitte et tema tähelepanu on hajunud. Ratsionaalsus nõudvat aga just hajevilolekut. Teadlased kinnitavad, et aju hoiab meid pidevas valveseisakus, juhuks kui miski keskkonnas osutub ootamatult organismile tähtsaks.[18]

Valvetähelepanu välisele on mõistetav. Ent tundub, et uitmõtteid ja teisi sisesegajaid selle argumendiga kaitsta ei saa. Pole raske näha, miks trükkimishoos sekretäril ei tasu eirata kõrbelõhna, kuid mis kasu võib ta saada unelemisest? Kui talle torkab pähe võimalus, et ehk õnnestub tal abielluda, siis olgugi see tema organismile (või geenide kestmisele) tähtis, ometi ei ole tarvis mõelda sellele siin ja praegu. Mõtlemise seisukohalt paistab jäägitu keskendumine niisiis olevat ühemõtteline pluss. Ja polegi üllatav, et läänemaises filosoofias on ikka seatud mõistmise tingimuseks kõrvalise peast tõrjumine nõnda, et vaimusilma ees on selgelt ja eristatavalt üksnes see, mis asjasse puutub. Filosoofia on pandud lahutamatult paari kognitiivse kontrolliga. **William James** sättis end samale joonele, kui kirjutas: „Igaüks teab, mis on tähelepanu. See on olukord, kus vaim võtab selgel ja ilmekal kujul oma valdusse ühe mitmest samal ajal võimalikust mõtteesemest või -jadast. Selle tuum on teadvuse keskendamine, kontsentratsioon. Vaja on eemalduda mõnedest asjadest, tegelemaks tõhusalt teistega. Selle olukorra tõeline vastand on segane, uimane, hajameelne olek…"[19]

TERITAGEM TUNDLAID

James jättis siiski tähelepanuta veel ühe mõistmise eelduse. Selleks et süvenemine viiks asja tuumani, peame enne teadma, milline mõtteese tuleb meie teadvusel kontrolli alla saada. Kui võtame näiteks psühhoanalüütiku juurest abi otsiva inimese, siis temale kirjutas **Freud** ette just vaba mõttevoolu – sellises olukorras tulekski rääkida sellest, et tahetakse abielluda ja juhatuse sekretäriks saada. Uitmõtted on sel puhul kõnekad just seetõttu, et trotsivad kognitiivset kontrolli. „Mis see patsient siia puutub?" küsib ehk keegi. „Tema vastas on ometi analüütik, kes keskendub tähtsale ja paljastab nõnda unelemise tõe." Freudi arvates polnud lugu päris nii. Patsiendi vaba mõttevool täitvat üksnes siis oma rolli, kui sellele vastab analüüsija hajunud, kõige kohal hõljuv tähelepanu (*gleichschwebende Aufmerksamkeit*). Praktiliselt ei saagi Freudi sõnul asi teisiti olla, kui psühhoanalüütikul tuleb võtta päevas vastu kaheksa patsienti ja kogu nende jutt ära kuulata. Tähelepanu hakkab paratamatult uitama. Ent niisugusel hõljumisel oli ka sügavam mõte. „Sest kui tähelepanu tahtlikult mõnevõrra pingutatakse, hakatakse pakutava materjali seast valima. Mõnele osale keskendutakse eriti pingsalt, miski muu jäetakse seetõttu kõrvale. Valiku tegemisel järgitakse oma ootusi ja kalduvusi. Just seda aga ei tohi teha, sest [muidu] on oht märgata üksnes seda, mida juba teatakse."[20]

Mida siit moodsa aja tarbeks õppida? Torkab pähe, et äkki vajame me tõepoolest mingit skeptilist valvetähelepanu, et pakkuda vastukaalu keskendumisele, mida meilt pidevalt oodatakse. See oleks nagu vaimne paarik nendele tundlatele, mis ümbrust seiravad ja ohu korral meie tähelepanu eemale juhivad, näiteks olukorras, kus kõik süvenevad sellesse, mida mõni käemärk tähendab või kui suur nats keegi on. Paistab, et sel puhul peaks süvenema, semiootikat harrastama, küsimuse kognitiivse kontrolli alla saama. Liiatigi, kas skepsiski pole algse tähenduse järgi lähemalt vaatamine ja uurimine? Ent on teinegi, hõljuva tähelepanu loomuga skepsis, mis küsib, kas midagi jääb märkamata, kui nõnda üksteise võidu keskendutakse ja silmi teritatakse. Meelde tulevad **Steve Bannoni** kuulsad sõnad: „Mida kauem nad identiteedipoliitikast räägivad, seda kindlamalt on nad mul peos. Ma tahan, et nad räägiksid iga päev rassismist." Ühelt poolt on siin asi hajameelsuses – selles, et opositsioon peaks keskenduma millelegi muule. Teisalt paistab Bannoni mõte olevat, et tema vastased on nii nõrgad, kuna usuvad vaid keskendumise voorustesse: nad mõistavad lahata ja kummutada, ent mitte teemat vahetada.

Ahjaa, praktilisi asju ka. Kas saab midagi teha, et oma tähelepanu koondamise võimet parandada? Öeldakse, et hingake sügavalt sisse, istuge murule, mediteerige. Võtke kätte mõni paks raamat ja katsuge rahulikult otsast lugema hakata. Veerige oma „Sõda ja rahu" kas või hambad ristis lõpuni! Üldse paistab, et mediteerimine aitab iga moodsa tõve vastu. Loodetakse, et nõnda saabub „tähelepanu renessanss"[21]. Et siis vana korra juurde tagasi! Kõigil see kahjuks ei õnnestu. Minul ajuvad mõtted hoopis vastutahtsi tagasi *attentio volubilis*'e juurde. See liblikana mõtteisse lendlev kujund tõotab paigalistuva mediteerimise asemel siia-sinna reflekteerimist. Meenub Mozart, too tähelepanupuudega, kuid ometi üksjagu võimekas inimene, tema „Gran Partita" – need kaks klarnetit, mis tulevad ja ripuvad vaheldumisi viivuks noodijoonte kohal, et sealt kohe hajuda… ja siis jälle tulla. Kas see muusika pole just nagu kaks või kolm kõrvalmõtet tiirlemas, võnkumas ühe peamõtte kohal ja ümber? Ja just need kõrvalmõtted teevad *basso continuo*'st muusika.

Nii et vahest ei tasugi metsa vaikust otsima minna, et seal end vana korra juurde tagasi mediteerida. Kes teab, ehk tuleb moodsa ajajärgu silmapiiri tagant – sealt kuu pealt, kus hajunud tähelepanuga inimesed oma mõtetega elavat – mõni huvitavam renessanss, mõni sootuks lendlevam kultuur.

Äkki vajame me tõepoolest mingit skeptilist valvetähelepanu, et pakkuda vastukaalu keskendumisele, mida meilt pidevalt oodatakse.

Foto: Vallo Kruuser / Delfi / Scanpix

Hent Kalmo on avaliku õiguse teadur Tartu Ülikoolis.

[1] *Jackson, M. 2009. Distracted. The Erosion of Attention and the Coming Dark Age, lk 213.*
[2] *Kaja, 13.05.1935, lk 4.*
[3] *Saint-Laurent, R. 1967. L'attention, lk 8–9.*
[4] *Samas, lk 11.*
[5] *Gazzaley, A.; Rosen, L. D. 2016. The Distracted Mind. Ancient Brains in a High-Tech World, lk 152.*
[6] *Esmaspäev: piltidega nädalleht, 05.08.1929, lk 2.*
[7] *Sakala, 14.06.1930, lk 3.*
[8] *Maa hääl, 29.07.1933, lk 2.*
[9] *Weikard, M. A. 1799. Der philosophische Arzt, lk 46.*
[10] *Barkley, R. A.; Peters, H. 2012. The Earliest Reference to ADHD in the Medical Literature? Melchior Adam Weikard's Description in 1775 of „Attention Deficit" (Mangel der Aufmerksamkeit, Attentio Volubilis). – Journal of Attention Disorders, nr 16 (8).*
[11] *Weikard, M. A. 1799. Der philosophische Arzt, lk 39.*
[12] *Samas, lk 32.*
[13] *Saint-Laurent, R. 1967. L'attention, lk 12–13.*
[14] *Postman, N. 1985. Amusing Ourselves to Death, lk 85.*
[15] *Hann, M. 2019. How Spotify's algorithms are ruining music. – Financial Times, 02.05.*
[16] *Carr, N. 2010. The Shallows: What is the Internet Doing to Our Brains, lk 32.*
[17] *Gazzaley, A.; Rosen, L. D. 2016. The Distracted Mind, lk 109.*
[18] *Lachaut, J.-P. 2011. Le cerveau attentif. Contrôle, maîtrise et lâcher-prise, lk 163.*
[19] *„Principles of Psychology", tsiteeritud raamatust Gazzaley, A.; Rosen, L. D. 2016. The Distracted Mind, lk 29.*
[20] *Freud, S. 1975. Ratschläge für den Arzt bei der psychoanalytischen Behandlung. – Schriften zur Behandlungstechnik, lk 176.*
[21] *Jackson, M. 2009. Distracted. The Erosion of Attention and the Coming Dark Age, lk 237.*

JÄRELHÜÜD NIKOLAI BATURINILE

NIKOLAI BATURIN (5. VIII 1936 – 16. V 2019) OLI EESTI KIRJANIK MULGIMAALT, TAIGAKÜTT JA ILMARÄNDUR, AVARILMA ASUKAS…

Berk Vaher

Foto: Sven Arbet / Maaleht / Scanpix

Kõik?

Ei ole kõik.

See on üks korduv küsimus ja vastus Nikolai romaanis „Ringi vangid". Küsimus ja vastus, mida Nikolai lugejad ja lähedased on juba hulk aastaid ikka ja jälle läbi elanud. Lugejad ses mõttes, et kõrges eas kirjanikelt ei tihka või ei oska me pahatihti enam palju oodata ja nii mitmed neist ju ongi väsinud ja vaikinud või oma hääles tuhmunud. Nikolai üllatas ja rõõmustas oma lugejaid aga üha uute poeetiliste müsteeriumitega, kus olid alles ta keelevägi ja keeleõrnus, aforistlik terasus ja igavikuhaare, lugude ja tegelaste kujundlik ja inimlik suurus.

Nikolai sõprade ja lähedaste jaoks on sel küsimusel ja vastusel – „Kõik?" – „Ei ole kõik…" – aga veel teine ja sügavam ja valusam mõõde. Juba oma seitsme aasta eest ilmunud romaani „Lendav hollandlanna" tagakaanel avaldas Nikolai ka „Minejamehe mõtted" – ja neil aastail sattus ta varjudevalla eeskotta ikka päris mitu korda… Mitu korda tuli meil kurvalt küsida: „Kõik?"

Aga miski Nikolais vastas, et ei ole kõik. Miski, mis oli suurem kui inimene ja tõstis inimese enda kõrgusele, vannutades, et sa ei ole veel valmis. See, mida sa maailmale andma tulid, ei ole veel valmis. Ka seal kõige hämaramas valgustas ikka teed tagasi mõne uue müsteeriumi idee, millest kõnelema hakates ta oma elu taas üles leidis. See oma avarilma radadel uitamine ja sõnadega sõnastamatu poole küünitamine oli ta elu ennegi, nüüd veel üha rohkem – mida piiratumaks muutus ta liikumine ruumis, seda trotslikumalt hoidis ta end liikvel vaimus. Lisaks auhinnatud romaanile „Mongolite unenäoline invasioon Euroopasse" ja Loomingu Raamatukogus ilmunud tekstikogule „Fööniksburgi karussell" ilmus talt neil aastail veel murdeluulet ja Kondase-teemaline näidend, aga lisaks valmis „Kentauri" filmistsenaarium, mis on sama mahukas kui romaan ise; valmisid kogumikud Bloki, Ahmatova ja Jessenini tõlgetest, uue romaani „Maskide defilee" käsikiri… Kõik puha Lõhavere hooldekodu voodis lamades!

Ja kuigi vana taigakütt ja ilmarändur võis ka tõreleda ja toriseda oma nüüdse seisukorra üle, tundus ta teisalt lausa kergendunud, et tal nüüd nii vähe olmeilma askeldusi on. Avarilma jaoks jäi aega rohkem. Ning ütlen taas: ma pole tundnud kedagi teist, kes oleks oma sõnaga loodud maailma niivõrd vallanud ja olnud ise sellest niivõrd vallatud. Nii juba loodud kui ka veel valmimas lugudest oli tal iga kujund ja varjund eredalt meeles ning ta võis pikalt ja elevalt neid romaane või jutte peast vesta nii, nagu oleks raamat tal käes ja silme ees olnud, või näidend juba ta ees laval või film juba linal.

Neis tagasitulekuis võis Nikolai viimaks lausa hakata tunduma hävimatuna, mõnena oma üleinimlikest kangelaskujudest – oli märksa nooremaid ja näiliselt tervemaid, kes ühtäkki ja ehmatavalt alla andsid ja ära läksid, aga tema näis kestvat igavesti. Aga inimene temas oli väsinud, üha enam väsinud neist varjuvallakäikudest. Inimene ütles mulle ühel sellisel käigul ja ka selle järel: „Mul on see inimese õigus minna, kui aeg on käes." Mitte kohustus või kurb paratamatus, vaid õigus. Ja ta sai oma õiguse. Kõik?

Ei ole kõik. Avarilm on ju alles ja elab, paljuski avastamata. Avastamata nende jaoks, kes veel polegi teda lugenud või on mõnda; aga veel enam avastamata meie jaoks, kes on teda juba palju lugenud. Kõik justkui alles algab otsast peale, kõik see lugemine ja avastamine – ehk ka üha enam tõlkimine ja tõlgendamine, mille eest Nikolai oli alati sügavalt tänulik, kui see oligi tões ja hinges *kaasarändamine*, mitte vaid rutuline ja pindne äravormistamine. Mis ta kirja pani, oli nii ergult ja eredalt teelolemise ja kohatunnetamise poeesia, et tavaviisidel paikne lugemine ja loetu vaagimine seda päriselt ei avagi – nagu võivad tunnistada need, kellega koos kinkisime Nikolaile ta 80. sünnipäevaks Tartus lugemispeatustega rännuretke, milles ta ise küll juba vaid mõttes ja kujutluses sai osaleda, aga kus Karlova pargitrepijalami vaatest sai „Kartliku Nikase" Fööniksburg, tuumavarjendist „Sõnajala kivis" allveelaev, Emajõe luhast „Kuningaonni kuninga" ja „Karu südame" põlislaas, vanast katlamajast „Kentauri" naftaväli ning Plasku vaatetornist „Ringi vangide" pilvelõhkuja ja „Sõnajala kivis" Viimsevaatetorn. Ja kui siis lõpuks olime tagasi jõudnud Tartu Kirjanduse Maja pööningule, milles on kummastavalt sarnast Nikolai Võrtsjärve-äärse kodutaluga, helistasin talle, et oleme retkelt naasnud. Ja Nikolai oli pisarateni liigutatud – temani kandus kõik see teisekssaamine neis inimestes, neis kirjakohtades ja neis linnapaikades läbi selle rännaku.

Usun, et tal oli sellest kingist tuge sel rännakul, millel ta ise oma viimastel aastatel oli – pärast taigasid, kõrbesid ja ookeane, inimajaloo ja kujutluse mõõtmatusi oli Nikolai avastamas veel üht avarilma müsteeriumi. Mine tea, ehk kõige raskemini. Omaenese päristist olemasolu ja just selliseks saamist ses ilmas. Seni polnud sellest, mis selgelt ja päriselt on või olnud, talle justkui kunagi küllalt. Ehk küll tõelised läbielamised olid ka ta pöörasemate fantaasiate tuumaks, olid need fantaasiad talle ikka elusamad tõikadest ja olmest – ta ei kärsinud elada elu, milles puudunuks kas või korrakski pinge ja draama ja kangelaslikkus, ja nii võis ta ka oma argipäeva fabuleerida nii, et ta isegi sellest väsima kippus ja rahu igatses. Aga selle rahu pandiks oli valmidus tunnistada ja jagada ennast kui inimest inimeste seas.

Aastaid keeldus Nikolai oma elulugu jutustamast või jutustada laskmast, ehk küll „Kartlikus Nikases, lõvilakkade kammijas" on tuntavalt palju väga isiklikku lapsepõlvemaailma. Ta ütles ikka, et tema ja ta elu ongi ta teostes. Aga kui nüüd mõne aasta eest ilmus väike raamatuke „Fööniksburgi karussell", siis selles on õigupoolest varjul üks teine raamat, mis on suurem kui välimine. Algselt pidi sellest saama „Aken allikaga aeda", milles avapalaks sellenimeline nukra huumoriga kirjutatud novell – aga ta sulest ka üks õrnimaid lugusid –, kus „linnupõlvedega taiminimene" Isand Immortell meenutab vanadekodus olnud aegu ja igatseb oma õe järele. Aga sellele järgnema pidi ta enda koostatud valimik, kus lisaks hiljem „Fööniksburgi karussellis" ilmunule veel ka näiteks „Varahilisel ajal" ja „Oaas" – ja see kõik kokku pidigi olema krüptilisel moel esitatud autobiograafia. Sel kujul see raamat ei ilmunudki. Ja siis vajas ta ikka veel üht ja ilmsemat omaelulugu – ja astuski iseendale veel mitu pikka sammu lähemale ja leituga omakorda lugejate poole. See lugu või lugude kogum tast endast, „Maskide defilee" on nüüd ehk juba sel aastal ilmumas. On kummastavat, maagilist ja üleloomulikku sealgi, aga üle kõige on see ikka ta iseenese taasleidmise müsteerium.

Kõik? Ei ole kõik. Kui me Nikolaiga viimati kohtusime, rääkis ta veel ühest romaaniideest. See oli lugu poisist, kes elab perega kaljusaarel, nad käivad sealt kala püüdmas, aga poisile meeldib ka lihtsalt merel käia, paadis pikutada ja taevast ja mere virvendust vaadata. Ja ükskord ta avastab, et on paati pikali heites merele triivinud, aga aerud on jäänud kaldale… Ja siis seal niimoodi üha edasi kandudes avanevad talle mere virvendustes ajapikku kõik maailma rahvaste lood ja mustrid.

Nikolai rääkis sellest, teades, et ta ei jaksa seda romaani enam kirja panema hakata. Aga tema jaoks pidi alati jääma *võimatusevõimalus*. Kui ta enam kuidagi ei saanud seda kirjutada, siis pidi ta ikkagi *kuidagi* saama seda kirjutada.

Ja just vaid nii saigi ta *seda* lugu kirjutama minna – jättis oma aerud kaldale.

„Aiapagu. Tuglaste koduaed Tanja Muravskaja fotoobjektiivis" on kummaline projekt Kumus, kus kõnelevad ühtaegu minevik (Elo ja Friedebert Tuglase koduaed ja -aeg) ning kaasaegse fotokunsti loojutustamisvõimekus (Tanja Muravskaja nägemus). Kuraator Elnara Taidre, väljapanek jääb avatuks oktoobri lõpuni.
Info: *kumu.ekm.ee*

„Aiapagu", 2016–2019. Fotod: Tanja Muravskaja

07.06.

SÜNK X / HÜVASTI, ARHIIV! :'(

7. juunil toimub Tartus Arhiivis (Vanemuise 19) kümnendat korda Eesti ilusaim pidu ja eksimisfestival SÜNK! Ühtlasi on tegemist Arhiivi lõpupeoga, mis pärast seda nädalavahetust vähemasti praeguseks uksed sulgeb. Menüüs on tantsuline ja imelik muusika, kolmel korrusel kolm lava, sensoorium, Utoopia *performance*-tuba, pargi- ja parklahäng jpm. Alex Wulf, AlloSaurus, Aluminium Moon, Day of the Triangle, Söör Paul, Robert Kähr, Kersten Kõrge jne jne. Uksed avatakse kl 23.00.
Info: *facebook.com/sunkworld*

Foto: Gabriela Liivamägi

07.06.

VILJANDLASED, KOHVIKUSSE!

Hansapäevade Viljandi kirsiks tordil on ikka Kohvikuöö ning 7. juuni hilistel tundidel esitletakse gurmaanidele valikut statsionaarsetest ja *pop-up*-kohvikutest. Lisaks söögi- ja joogipoolisele pakutakse kohvikukultuuri öise muusika, vestluste, maitseelamuste ja muude öötegemistega. Tänavu koondutakse Viljandi pikima, nimelt Tartu tänava ümber, mis lookleb südalinnast Kelmikülani, nõnda on ülekaalus just selle piirkonna aknaputkad, hoovikohvikud, katusebaarid ja aiaklubid, aga maitseid jätkub ka järve äärde, kõrvaltänavaile ning kaugemalegi. Info: *hansa.viljandi.ee*

07.06.

TOUR FROM THE VAULT

Kui kuulud nende hulka, kelle jala panevad tatsuma ja südame heldima pigem tumedamad rütmid ja meloodiad, tasub heita pilk peosarjale Beats From The Vault, mis läheb juunis suisa minituurile. 7. juunil toimub HALLi kahes saalis pidu, mille *dresscode* on James Bondage 006,9. 15. juunil sõidab BFTV Narva Art Club Ro-Ro'sse ning 28.–29. juunil toimuva Hard Rock Laagri ajal vastutab nende peotelk Purgatoorium selle eest, et keegi liiga vara magama ei läheks.
Vaata lisaks: *facebook.com/beatsfromthevault*

07.–08.06.

SÜMPOOSION KUNSTI KIRJASTAMISEST

Kahepäevane sümpoosion-raamatumess „Making Public and Publics" („Kirjastamine ja kogukond: erialased kontekstid") uurib 7.–8. juunil Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseumis paneelide, loengute ja *performance*'ite abiga kapitali, majandusmudelite ja prekaarse töö küsimusi kunsti ning disaini kirjastamises. Kohal on nii kohalikud kui ka rahvusvahelised kirjastajad, raamatupoed ja kultuuritöötajad.
Info: *lugemik.ee*

08.–16.06.

FESTIVAL TOOB TÄNAVAKUNSTI

TaDaa! Festival on Baltimaade suurim tänavaartistide festival, mis toob esmalt Läti ja siis Eesti linnadesse tervisliku kompoti muusikast, teatrist, tsirkusest, tantsust ja sõnakunstist ning on sobilik kõigile sõltumata vanusest, pikkusest, kaalust või kinganumbrist. Sel aastal astub festivalil üles 120 esinejat 14 riigist. Tallinnasse Lasnamäele Lindakivi kultuurikeskuse ja Laagna aia piirkonda jõuab killavoor 8.–9. juunil, sealt edasi külastatakse Narvat, Põlvat ja Tartut. Kõik on publikule tasuta, kõik on oodatud!
Lähemad detailid: *tadaafestival.org*

14.–20.06.

RURAL URBAN ART JÕGEVAMAAL

Tänavakunstifestivali Rural Urban Art eesmärk on tuua Eesti väikelinnadesse mitmekesisust ja lisaväärtust ning sel aastal on jõutud järjega Jõgevamaale! 14.–20. juunini luuakse seinamaale Jõgeva, Põltsamaa ja Mustvee kanti, teiste seas osalevad kunstnikud Johan Moorman (NL), Terhi Ekebom (FIN) ning kodumaised isendid Taavi Kask, Multi Stab, Martin Rattas, Ruslan Karlov jpt. Selleks et avada kogukonnale võimalikult selgelt tänavakunsti olemust, rullub Põltsamaal lahti ka mitmekülgne kultuuriprogramm.
Info: *facebook.com/ruralurbanart*

15.06.

REIV KUNSTISAALIS!

Kumu kutsub 15. juuni õhtutundidel reivile! Laval näeme „postsovetlikku räpisensatsiooni" Tommy Cashi, kuid mõistagi väisab üritust ka Rick Owens, tema loominguline partner näituselt „Süütud ja neetud", koos muusa Michèle Lamyga. Reiviratta tõmbavad käima Olmeulmad spetsiaalse *performance*-etendusega ning öösel saab Lasnamäe paekallas tunda nii madalaid kui ka kõrgeid sagedusi, kui lavale astub Textasy koos kohaliku toetusrühmaga Nikolajevi ja Kase kehastuses! Info Facebooki sündmusest „KUMU REIV".

Foto: Rait Tuulas

15.–16.06.

TÄNAVATOIT TARTUS

Gurmaanidest hipsterid ei ole vallutanud üksnes Kalamaja, vaid ka Emajõe Ateenas hinnatakse tänavatoitu niivõrd, et sellele on pühendatud terve kahepäevane festival 15.–16. juunini Aparaaditehases (mis ongi ju Tartu Telliskivi). Kõik on väga roheline ja kõrrevaba, oluline selgub juba kohapeal või aadressil *tänavatoidufestival.ee/tartu*.

18.–20.06.

JÜRI JÄRVET 100 ELEKTRITEATRIS

Legendaarse näitleja Jüri Järveti 100. sünniaastapäeva tähistatakse Tartu Elektriteatris 18.–20. juunini filmiprogrammiga. Suurel ekraanil näidatakse neil õhtuil maailma ja eesti kullafondi kuuluvaid teoseid, kus Järvet on sooritanud säravad rollid: „Solaris" (Andrei Tarkovski, 1971), „Kuningas Lear" (Grigori Kozintsev, 1971) ja „Viini postmark" (Veljo Käsper, 1967).
Info: *elektriteater.ee*

Foto: Rahvusarhiiv

20.06.

JIMMY NELSON FOTOGRAFISKAS

20. juunil avatakse Telliskivi loomelinnaku punases majas Fotografiska fotokeskuse Tallinna filiaal ning sellega seoses (või vastupidi) ka esimene näitus, milleks on Jimmy Nelsoni „Homage to Humanity". Lisaks kaunite fotode nautimisele on võimalik näha sel aastal WEBBYl auhinnatud mobiilirakendusega palju n-ö kaadritagust, isiklikku loojutustamist, intervjuusid jm. See võimaldab külastajatel mõista paremini kui tavaliselt kunstniku tööprotsessi. Avamispäeval kell 13 on kavas ka *artist talk* kunstnikuga.
Vaata lähemalt: *fotografiska.com/tallinn*

21.06.

KATE MILLER AASIAS

Enne kui suurele suvepühale omased simmanimeeleolud täielikult võimust võtavad, pakub Tallinna klubi Kauplus Aasia veel üht korralikku elektroonilise muusika laengut. 21. juunil toob peosari Lekker Dance Night pidulistele koju kätte Kate Milleri, Melbourne'ist pärit DJ, kes veab Berliinis Oscillate'inimelist pidu ja plaadifirmat. Milleri settides leiavad oma koha nii vana kooli klassika kui ka värske kvaliteetelektroonika, seda nii *funky*'des, unelevates kui ka tumedates meeleoludes.
Vaata lisaks: *facebook.com/KauplusAasia*

NÄITUS

VEEL ÜKS RETROSPEKTIIV

Kaose Koguduse näitus „Retrospektiiv" on Kogo galeriis Tartus Aparaaditehases avatud kuni 22. juunini. Kaose Kogudus – koosseisus Martiini, Marja-Liisa Plats, Helle Ly Tomberg, Paul Lepasson, Uku Pira, Martin Rästa, Siim Lill, Kersten Kõrge, Salme Kulmar ja Gabriela Liivamägi – toob vaatajate ette spontaanselt kulgeva ruumiinstallatsiooni, mille meediumiks on kuus tonni kive ning mille abiga saame silmitseda lähemalt inimkultuuri ja universumi igikestvat konflikti.
Info: *kogogallery.ee*

EKA Eesti Kunstiakadeemia

SISSEASTUMINE
17. juuni–1. juuli

artun.ee/sisseastumine
sais.ee

Sul on küsimused, meil on vabadus uurida

TASE ’19
Lõputööde festival

artun.ee/tase
1.–16.06, Põhja pst 7